

СТЕП

АЛЬМАНАХ

2019 випуск 2

СТЕР

• INTRO. ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

• ІСТОРИЧНІ КОЛАЖІ

• ЛІТЕРАТУРНА
СПАДЩИНА ДОНБАСУ

• ХРОНІКИ ОКУПАЦІЇ

• ІНТЕРВ'Ю

• З АРХІВУ ТОВАРИСТВА
ОЛЕКСИ ТИХОГО

НЕСКОРЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС

Шановні читачі, перед вами другий випуск альманаху «Степ/Step. Нескорений український Донбас». Це історико-краєзнавче та літературно-мистецьке видання, що надає перевагу матеріалам, які сприяють національно-культурному відродженню та розбудові української нації.

Степ/Step – це гра слів, що наголошує на революційному поступі Донбасу до свободи та до європейського майбуття, шлях до якого було втрачено під час радянсько-московського панування.

Альманах розрахований на широке коло читачів, краєзнавців, істориків й усіх, кому не байдужа доля нашої країни. Він створений силами Товариства Олексі Тихого у співпраці з Донецьким обласним краєзнавчим музеєм.

ГО «ТОВАРИСТВО ОЛЕКСИ ТИХОГО»

АЛЬМАНАХ

СТЕП/STEP
НЕСКОРЕНИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС
ВИПУСК 2

(ІСТОРІЯ, ПОСТАТІ, КУЛЬТУРА, МИСТЕЦТВО)

КРАМАТОРСЬК – 2019

УДК 94 (477,6) «.../20»

С79 АЛЬМАНАХ СТЕП/СТЕР. НЕСКОРЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС. Випуск 2. – Львів: Левада; Дружківка: ГО «Товариство Олекси Тихого», 2019. – 178 с.

Шановні читачі, перед вами другий випуск альманаху «Степ/Step. Нескорений український Донбас». Це історико-краєзнавче та літературно-мистецьке видання, що надає перевагу матеріалам, які сприяють національно-культурному відродженню та розбудові української нації.

Степ/Step – це гра слів, що наголошує на революційному поступі Донбасу до свободи та до європейського майбуття, шлях до якого було втрачено під час радяно-московського панування.

Альманах розрахований на широке коло читачів, краєзнавців, істориків й усіх, кому не байдужа доля нашої країни. Він створений силами Товариства Олекси Тихого у співпраці з Донецьким обласним краєзнавчим музеєм.

ГО «Товариство Олекси Тихого»
Історико-краєзнавчий та літературно-мистецький альманах

НЕСКОРЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС

ВИПУСК 2

Видано за редакцією:

Є. ШАПОВАЛОВА

Комп'ютерне макетування: О. Хілюкова

На обкладинці скульптура В. Гутирі «Скорботний янгол»

(фото – В. Колбунова).

© ГО «Товариство Олекси Тихого»

© Левада

ISBN

ЗМІСТ

INTRO. ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Дзюба І.

ДОНЕЦЬКА РАНА УКРАЇНИ	7
-----------------------------	---

Стяжкина Е.

ДОНБАСС НЕ ВЕРНЁТСЯ В УКРАЇНУ, ПОТОМУ ЧТО ДОНБАССА НЕ СУЩЕСТВУЕТ	12
---	----

ІСТОРИЧНІ КОЛАЖІ

Качур В.

ДРУЖКІВКА ПІД ЧАС ТРЬОХ РЕВОЛЮЦІЙ	15
---	----

Алтухов В.

ЯК ДАНИЛО ШУМУК ОБ'ЄДНАВ СХІД І ЗАХІД УКРАЇНИ	27
---	----

Алтухов В.

АНАТОЛІЙ ЛУПІНІС – БУДІВНИЧИЙ СУВЕРЕННОЇ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ	36
--	----

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ДОНБАСУ

Дзюба І.

ДОНЕЧЧИНА – КРАЙ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА	43
---	----

Оліфіренко В.

ЗАБОРОНЕНИЙ ПИСЬМЕННИК В. А. ГАЙВОРОНСЬКИЙ	46
--	----

Максименко О.

ПОЕТ ІЗ КРАМАТОРОВКИ	50
----------------------------	----

Білько Д.

ЗАМІСТЬ СТАТТІ У ВІКІПЕДІЇ, АБО КОРОТКА БІОГРАФІЯ Г. СТЕЦЕНКА НА ТЛІ ДОБИ	56
--	----

Романько В.

АНДРІЙ МАЛИШКО ТА ВАСИЛЬ СТУС: ДІАЛОГ ДВОХ МИТЦІВ 61

Оліфіренко В.

СВІДЧЕННЯ ПОЕТИЧНИМ СЛОВОМ:

ЖИТТЯ ТА ПОЕЗІЇ В. І. ГОЛОБОРОДЬКА..... 65

Голобородько В.

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ 69

Доценко Ю.

КОЛИ ЗВЕДУСЬ НА ПОВЕН ЗРІСТ (ВИБРАНІ ВІРШІ)..... 74

Романько В.

ЛИШАЄТЬСЯ ВІРНИМ УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВУ,

РІДНІЙ ДЕРЖАВІ 80

Жуковський С.

ВІРШІ З ОКУПАЦІЇ 82

ХРОНІКИ ОКУПАЦІЇ

Циміданов В.

СПОГАДИ ПРО ПОЧАТОК ОКУПАЦІЇ ДОНЕЦЬКА..... 87

Козловський І.

РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЧЧИНІ

(2014–2018 РР.)..... 91

Романько О.

ВІЧНЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ХВОРОЇ ПРОВІНЦІЇ 98

Шаповалов Є.

АГОНІЯ РЕГІОНАЛІВ: ДРУЖКІВКА ПІСЛЯ МАЙДАНУ 107

Фуалко Е.

ЖЕРТВЫ И ПАЛАЧИ. РАССКАЗ О ТОМ,

ЧТО ПРОИСХОДИЛО В ДРУЖКОВКЕ В МАЕ–ИЮЛЕ 2014 ГОДА 110

Фиалко Е.

ЕГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ» – ЛЮБОВЬ К РОДИНЕ	115
--	-----

Степова О.

ПЯТЬ ЛЕТ ОККУПАЦИИ ДОНБАССА: ОНИ ТАК НИЧЕГО И НЕ ПОНЯЛИ.....	118
---	-----

ІНТЕРВ'Ю

ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВУ СВОБОДИ.

ІНТЕРВ'Ю З І. КОЗЛОВСЬКИМ.....	121
--------------------------------	-----

«ВОЙНА В ДОНБАССЕ НАЧАЛАСЬ С ПРИХОДОМ РЕГИОНАЛОВ».

ІНТЕРВ'Ю С БЛОГЕРОМ ОЛЕНОЙ СТЕПОВОЙ.....	131
--	-----

ПИСАТЕЛЬ ЕЛЕНА СТЯЖКИНА

О ПРОБЛЕМЕ РЕИНТЕГРАЦИИ ДОНБАССА

(ІНТЕРВ'Ю В. ПОРТНІКОВА).....	137
-------------------------------	-----

3 АРХІВУ ТОВАРИСТВА ОЛЕКСИ ТИХОГО

Тихий О.

РОЗДУМИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА КУЛЬТУРУ

В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	143
--------------------------	-----

Тихий О.

СЛОВНИК НЕВІДПОВІДНИХ НОРМ

УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	153
------------------------------------	-----

Про авторів.....	175
-------------------------	-----

ДОНЕЦЬКА РАНА УКРАЇНИ

Чи пам'ятають кияни, як на початку 2000-х паркани на околицях столиці ночами хтось таємничий невтомно прикрашав не дуже грамотними, але тим більш зловісними написами: «Всьо будет Донбас!»?

Одні те сприймали з гумором, інші з тривогою. Чи то хтось так розважався. Чи то комусь треба було налякати столицю перспективою приходу донецьких бандооліархів (ще дуже живі були чутки й легенди про їхні подвиги на початку 90-х: вибух на стадіоні «Шахтар» та інші гучні кримінальні порахунки, що вивели Донбас у «лідери» кримінальної прихвизитизації).

Чи то самі вони та їхні посланці шантажували неминучістю свого тріумфу. Може, тріумфу й не сталося б, але ж у донецьких грабіоналів був широкий резерв по всій Україні: місцеві грабіональчики або охочі ними стати, навіть ціною визнання пріоритетності донецьких, у розрахунок на їхню боярську подільчивість.

Щоправда, видимий тріумф виявився не тривалим, але він мав свої неявні форми і слід залишив надовго, болючий та гнійний. Не лише в економічному й соціальному стані України, який і до того був далекий від задовільного, – але й у суспільній свідомості, в поглибленні недовіри до влади. Що ж до нашої вужчої теми, то це виявилось в недобрій міфологізації поняття «донецький» в усіх його аспектах – принаймні серед частини суспільності, в ототожненні образу культового донеччанина з образом напористого кар'єриста, ширше – в неадекватному уявленні багатьох про Донеччину або й цілковитому незнанні її та в незацікавленості, небажанні знати, підміні знання міфами, – що не могло сприяти інтеграційним процесам.

Масові міфи такого роду зазвичай бувають симетричними, – на Донеччині культивувалися паралельні міфи неабиякої згубної сили. Тут маю на увазі не лише старі й воїстину безсмертні радянсько-кагебістські міфи про «западенцов» як бандерівців, – міфи, такі любі «совку» й відповідні його способу мислення, – а вже й нові, незалежницької доби, про нібито принципову ворожість «Києва» (як символу української влади) до «Донбасу», що нібито годує всю Україну: типово «совкове» переконання – неодмінно хтось когось годував, ні один народ не міг сам себе прогодувати, а от матушка-Москва годувала не тільки весь СРСР, а й увесь світ, принаймні весь соцтабір і «країни третього світу». Тож міф про Донбас як спонсора України був локальним відбиттям великого всерадянського міфу про утриманство цілих народів. При цьому не бралися до уваги ні фінансово-економічні, ні людські «капіталовкладення» всієї України в господарський розвиток Донбасу, в будівництво нових шахт і металургійного виробництва, в наукове забезпечення технічного прогресу тощо, не кажучи вже про те, чиїм коштом і чиїми силами споруджувано т. з. «комсомольські шахти» від кожної з областей України або як відбувалося забезпечення Донбасу продовольчою продукцією та його водопостачання.

Одна із версій цієї зверхності Донбасу, а водночас відрубності й, мовляв, геополітичної чужорідності «Києва» та його невдячності Донеччині знайшла вираз у відомому – порівняно м'якому – месиджі: «Донбас не чує». У певному сенсі це була б правда (про це я говоритиму далі), але тільки в тому разі, якщо мати на увазі й інші складові ширшого реального змісту цього месиджу: «Донбас» також не чує і не хоче чути «Києва»; більше того, «Донбас» не чує самого себе (і це, на мій погляд, найістотніше – про що також буде мова далі). Справедливе оскарження тяжких, а часом і нестерпних умов життя трудівників, різючих контрастів між фешенебельними кварталами еліти й дореволюційними «собачовками» робітничих окраїн, хронічні невиплати зарплат тощо адресувалося «Києву», а не реальним творцям цих умов – донецьким олігархічним кланам.

Хоч це і не знімає відповідальності ні з «Києва» (тобто всіх перемінних українських влад), ні з національно-демократичних сил: ні ті, ні ті так і не спромоглися запропонувати Донбасу (як, зрештою, і всій Україні) переконливої та конкретно-обґрунтованої програми соціально-економічних перемін. Захист життєвих інтересів трудівників не став пріоритетом діяльності ні державних структур України, ні тодішніх громадських організацій та демократичних рухів. У цьому крилася велика небезпека, на яку я намагався звернути увагу ще у співповіді на Першому Всесвітньому форумі українців 21 серпня 1992 року: «...Біда наша, яка може виявитися фатальною, в тому, що демократичні сили не створили ні теоретичних концепцій, ні тривких організаційних структур, які б відповідали потребі захисту конкретних соціальних інтересів трудівників і водночас узгоджували б цей захист із процесом демократичного державотворення. Натомість роль оборонців трудового люду намагаються – і не без успіху – перебрати противники незалежної демократичної України, поборники тієї системи, яка протягом 70 років здійснювала найжорстокішу в світі експлуатацію і довела суспільство до нинішнього стану. Вони ж цинічно одягаються і в одязі захисників демократії та прав людини – ті, хто ще вчора заганяв у тюрми за саму згадку про права людини».

Про це доводилося говорити й писати не раз. На жаль, за всі роки незалежності ситуація не дуже змінилася. Противники української державності сповна використали ті труднощі, які переживала наша країна за умов розвалу колишнього єдиного економічного простору СРСР (планово створюваного протягом десятиліть з далекоглядних політичних мотивів) і фінансових грабунків (привласнення мільярдних сум банківських внесків, загальносоюзного золотовалютного фонду та ін.) і торговельних обмежень, до яких вдавалася Москва. Надії на краще життя швидко змінювалися розчаруванням, і це стало головною причиною «очужіння» Донбасу до української державності та посилювало процеси його деукраїнізації. Адже Донбас – не Галичина, де люди ладні були терпіти труднощі заради національної ідеї. Тут ця ідея мала б дістати соціальне наповнення, без якого політичні та мовно-культурні гасла втрачали свою привабливість, – а такого наповнення не було. Більше того, всесильні господарі Донеччини, які вже встигли на радянській спадщині вибудувати свою феодалську реальність, зуміли невдоволення людей відвести від своїх нагробованих мільярдних статків у бік самої мало кому тут зрозумілої української ідеї, отже, й «Києва».

Усе це, хоч і не тільки це, приявне було в тому соціально-політичному ґрунті Донеччини, на врахуванні якого сили «Русского мира» під проводом Кремля розігравали (не з учорашнього ж дня!) свою багатоходову і нескінченно-криваву комбінацію. Де був її початок (і чи був?) і де буде (і чи буде?) її кінець? І що це: громадянська війна на Донеччині чи війна путінської Росії проти України? Суперечка на цю тему, навіть сама постановка питання, здаються мені схоластичними. Згадаймо історичні прецеденти. Хоча б долю УНР – майже сто літ тому. Агресія більшовицької Ро-

сії інспірувала виступи пробільшовицьки розагітованих сил у самій Україні. Одного не могло бути без другого – і навпаки. Так і тут: інспірувала путінська Росія, але ж і було що інспірувати. Регіональна еліта діяла як п'ята колона, роздмухуючи антиукраїнські настрої серед населення і використовуючи для цього ті соціально-економічні проблеми, які сама ж і створювала. Однак є і важлива відмінність: тепер московська «п'ята колона» в усій Україні не така потужна, а Україна не така безборонна й не полишена світом на поталу, як тоді.

І путінська агресія, на відміну від більшовицької, не несе в собі жодної соціальної ідеї і заряджена самою лиш шовіністичною хіттю «Русского мира» та оманливими обіцянками кращого життя. Але масові ілюзії бувають непереборними. Зброї ж у Росії навалом, зброя страшна (і «гради», і супергради, і телегради), а «донецьких», як і своїх, їй не жалко. Тож кінця жертвам, крові, руїнам поки що не видно.

Нині кожен громадянин України на власній долі відчув увесь тягар цієї неймовірно безглуздої і неймовірно реальної війни. Суспільство бодай приблизно знає про фінансові й економічні втрати України, про руйнування господарської інфраструктури Донеччини й систем життєзабезпечення. Але поки що мало хто знає і мало хто задумується над величезними інтелектуальними, культурними, мистецькими втратами та морально-психологічними наслідками цієї трагедії як для Донбасу так і для всієї України.

Почати з того, що Донецька область (сама лише Донецька, навіть без Луганської) посідала третє місце в Україні (після Києва й Харкова) за кількістю науково-дослідних інституцій, вищих навчальних закладів і студентів у них, а відповідно й викладачів та наукових працівників. Тепер функціонування цих інституцій та вишів дезорганізоване або й паралізоване (фактично вони втрачені для України й не знати, на який час, – хоч деякі з них почасти переселені в інші міста України). Яка доля чекає їхні наукові фонди, зрештою – їхні наукові кадри й школи? Що буде з Донецьким науковим центром Національної академії наук України? З численними державними науково-дослідними та проектними інститутами? Або, скажімо, зі Східноукраїнським університетом у Луганську, – з його унікальною бібліотекою україніки, яку подарували йому канадські українці? Несть числа запитанням, на які не видно відповіді.

Однією з особливостей культурної ситуації на Донеччині, з її насиченістю технічною інтелігенцією, було те, що в тих небагатьох українських культурних центрах, які там існували, велику роль відігравали представники технічних та природничих наук: у Донецькому відділенні Наукового товариства ім. Шевченка, Українському культурологічному центрі. Донецькій філії Центру гуманітарної освіти. Виходив науково-популярний журнал «Світ». Тепер установи такого напрямку не мають шансів на існування в т. з. «ДНР» та «ЛНР», і саме життя людей з чіткою українською позицією опинилося під загрозою. Невідома доля багатьох людей, які збагачували культуру Донеччини. Дехто переселився в інші регіони України, а з деким неможливо встановити зв'язок. Багато мистецьких колективів або розпалося, або шукає притулку в Україні поза зоною окупації, – як-от актори Макіївського Театру юного глядача. Змушений був залишити Донецький Національний академічний театр опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка його головний диригент упродовж 15 років – лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка Володимир Василенко. І цей театр, і Донецький Національний академічний музично-драматичний театр, вистави якого мали останніми роками великий успіх на Донеччині й були відзначені Шевченківською премією, тепер у стані розвалу. Навіть всесвітньо відомий балетмейстер Вадим Писарєв висловив сумнів щодо подальшого існування свого славетного колективу. Під загрозою руйнації та пограбування опинилися унікальні заповідники й музеї, зокрема Донецький художній музей, Горлівський художній музей.

Тим часом на території т. з. ДНР і ЛНР триває «зачистка» від усього українського – від національно зорієнтованих літераторів, журналістів, діячів культури; перестала існувати газета «Донеччина» – єдина україномовна серед кількох сот російських; українське телебачення й радіомовлення сюди давно вже не досягають, як давно вже «не приемлют» тут і українську книжку, і українську школу. Тепер полюють уже навіть на українські вивіски та написи. Сумнівної проби правителі сумнівних «республік» доводять до омріяного кінця справу, яку «тихою сапою» провадили їхні «попереднікі»-грабіонали кількох скликань. Їхня мета – Донеччина має вирвати з себе будь-які залишки свого вже підірваного українського коріння, забути про свою українську причетність. Одвертий або прихований, ідеологічно замаскований етноцид (і лінгвоцид) на Донеччині, за різних влад (української по суті там ніколи не було), проходив у кілька етапів, мав свої піки, спади й паузи (навіть регресії). Чи тепер самочинні «народні республіки» сподобляться довершити його?

Перед кожним із тих, хто почувається громадянином України і переймається долею Донеччини, постає питання: що буде далі? І що робити? Дехто залюбки повторює гасло: «Війна до повної перемоги». Я такої риторики дозволити собі не можу. По-перше, в таких війнах («гібридних»?) «повної перемоги» не буває, а переможеними залишаються людяність і здоровий глузд. І ще один неминучий результат: нові незлічені жертви й страшні каліцтва, як і цілковита руйнація Донбасу (життєсфера його населення вже й тепер знищена більше, ніж під час Другої світової війни, бо тоді фронти проходили й верталися, а тепер перемелюють одні й ті ж самі місця, і зброя тепер страшніша), – а він, Донбас, не для всіх є абстрактним поняттям. По-друге, наполягати на воєнному вирішенні питання має моральне право тільки той, хто сам воює на фронті. Але й фронтовики далеко не всі такої думки.

Інший погляд: альтернатива – мир. Хто ж в Україні проти миру. Але де він? Який, на яких умовах? Капітуляція під виглядом миру? Ми вже надивилися на «перемир'я» і «тишу», які потрібні бойовикам (і кремлівським стратегам) лише для зміцнення своїх бойових порядків, для донасичення зброєю та для підготовки дужчої агресії, – і в яких гине і наших бійців, і мирних громадян не менше, ніж у «гарячі» дні. Такий «мир» був би зрадою не лише тих, хто загинув і гине на фронтах, але й зрадою тих вірних Україні громадян, які залишаються на Донеччині або змушені були тимчасово переселитися в інші області України, сподіваючись, що держава допоможе їм повернутися на свою рідну землю.

Здається, виходу з цієї дилеми немає. Потрібна перемога, але війна перемоги не дасть і заведе в нікуди. Вихід не на шляху війни. Однак і зійти з цього шляху ворог не дає. І, можливо, зійти не вдасться. Шукати вихід має все суспільство, не ждучи, що за нього вирішать у європейських столицях на таємних перемовинах. І політики, і військовики, і аналітики-соціологи та психологи, і, може, насамперед ті, хто нині в тому пеклі боронить Україну, й ті, хто там живе.

Але й кожен із нас, навіть усвідомлюючи невисоку міру своєї компетентності, може поділитися власними міркуваннями, що будуть частиною широкого громадського форуму. Бо йдеться про долю і Донеччини, і всієї України.

Я також дозволю собі дещо сказати. Смію думати, що трохи знаю Донеччину, принаймні минулих десятиліть. Сумнозвісний нині Докучаєвськ, де були загніздилися мобільні бандити, що знищили маршрутний автобус з мирними пасажирами під Волновахою, – це колишнє робітниче селище Оленівські кар'єри, де жили мої батьки і де я навчався в школі; там найдорожчі мої спогади. Не можу повірити, що тими вбивцями стали мої земляки, може, й збайдужілі до України, але здебільшого не ворожі. Швидше це якась мобільна банда, що «освоює» лінію Оленівка – Докуча-

євськ – Стила – Старобешеве – Каракуб (Комсомольське), на шляху до Волновахи й Маріуполя, використовуючи зручний для пересування й переховування рельєф цієї частини Донеччини (яку колись називали «донецькою Швейцарією»).

Ширший простір від Маріуполя й Волновахи до Краматорська й Слов'янська я свого часу об'їздив і обходив і в шкільні та студентські роки, і за журналістськими дорученнями. Звичайно, часу відтоді минуло багато, і багато що змінилося. Та не могли стати кровожерними україноненависниками маріупольські металурги, краматорські виробники унікального пресового устаткування, хлібороби Волноващини чи Миколаївщини. У всякому разі, сюжети телехронік заповнює зовсім інша публіка. А з трудівниками можна було і треба було домовлятися.

Е. СТЯЖКИНА

ДОНБАСС НЕ ВЕРНЁТСЯ В УКРАИНУ, ПОТОМУ ЧТО ДОНБАССА НЕ СУЩЕСТВУЕТ¹

Донецк – это Украина! И это не просто мое желание, это социология, которая в марте и в апреле, и в мае показывала всегда один и тот же результат: 67% признавали свое желание жить в Украине. Треть хотела в Советский Союз, в Россию, в ДНР и прочее разные приятные их слуху названия. Второй момент, на котором я хочу акцентировать внимание: Донецкая и Луганская область – это украинское село, и так было всегда. Це українське село. І навіть Голодомор не знищив того села і того коріння.

Еще одна позиция: европейские города. Во всяком случае, были ими. Сейчас Донецк больше похож на изнасилованную женщину, чем на европейский город, там сейчас стыд, срам, жертвенность и нежелание об этом думать. Я же хочу поговорить о голосах, которые мы как будто не слышали, и как будто сейчас они стали слышны так активно,

и мы не можем понять, что это за голоса, что это за люди, кто так сильно кричит, кто эти 20% участников вооруженных формирований Российской Федерации. Там нет гражданской войны, мы понимаем, что это война России против Украины. Но 20% участников местного населения там, конечно, есть. Что это за люди?

Франц Боас, американский социолог и антрополог, в середине XX века выдвинул очень интересную гипотезу. Он говорил, что в одно и то же время одно и то же общество может жить в разных хронологических порядках. Это означает, что одни люди живут, условно, в обществе постмодерна, а другие, например, живут в традиционной системе ценностей. Так вот, тот голос, который мы слышим сейчас и не можем понять, что там за смыслы – это голос присваивающего хозяйства. Этот голос в терминах Энгельса означает хозяйство, которое ничего не производит, воспринимает окружающий мир как природу враждебную, которая может давать, а может не давать.

Здесь канализационный люк – такая же пища, как банан. Кладбищенская ограда, металлические конструкции завода – все это можно спилить и продать. Здесь нет и не может быть вопроса собственности и понимания собственности.

¹Елена Стяжкина выступила на TEDxKyiv 2014, который проходил 1 ноября в Украинском доме. В выступлении, сорвавшем овацию, она рассказала, кто те 20% украинцев, воюющих против своей страны, и почему в Донецке сначала нужна виселица, а потом колонизация.

Это природа: она дает – мы берем, мы – не ворует. Кто может ограничить, если нет вопроса собственности? Тот, кто сильнее – вождь, он же милиционер. Если с вождем поделиться, принести ему жертву – охота будет удачной. Здесь нет завтра как такового, здесь рефлексии будущего. День прожит – и хорошо, проживем еще, а может быть и умрем. Рефлексии смерти нет тоже. Есть враждебный мир, природа, есть некие враждебные другие, но совсем нет видения самого себя – нет вопроса: «Кто я?», и ответа на него тоже нет. Здесь есть боги, выбившиеся из вождей-милиционеров – прокуроры, судьи, некоторые боги достигают даже уровня президента. Они все система присваивающего хозяйства, к ним нельзя подходить с вопросом совести, морали – это другой способ освоения пространства. Боги бывают разными, но точно не добрыми. Точно так же, как в античной Греции – язык не повернется назвать Зевса добрым богом. Так и здесь: подлые, хитрые, пьющие, отвратительные, но боги. И надо жертвовать, и надо голосовать за них, и тогда они улыбаются с плакатов, и тогда, наверное, будет умиротворение и завтра будет очень успешная охота. А может быть и не будет – ну, тогда они разгневаются, и нужно будет еще жертвовать и еще, и еще.

У этого мира есть свой «золотой век». Как у каждого присваивающего общества, в том «золотом веке» были шахтеры и металлурги. И верховный вождь, Кетцалькоатль сидел в Кремле, он был суров, ужасно суров. Но тогда было хорошо: ведь тюрьма – это тоже хорошее место. Потому что там кормят, там можно жить, там тепло, в конце концов. Тот «золотой век» помнится уже не всеми, уже в легендах. В том «золотом веке» была Великая Победа, сакральная, совершенно выхолощенная в смысловом отношении.

Это такая себе титаномания, где никто не переживает о том, была ли права Фетида, став на сторону Зевса и как пострадали гекантохейры, и жалко ли их вообще. Титаномания – это когда «наши» победили «не наших», фашистов. Великая Победа, сакральный смысл и какие же мы были молодцы, когда всем тогда врезали.

Но этот «золотой век» кончился. Изгнание из рая. И дети работают в копанках – это дырка в земле, из которой достают уголь без всякой техники безопасности. Уголь потом продают. Это та же самая природа, освоение которой сущностно принадлежит присваивающему хозяйству. Индустриальное язычество, копанки, дети в земле. Денис Казанский, один из замечательных донецких журналистов, сказал, что, если смотреть на пейзаж Донецкой и Луганской области из самолёта, он похож на лунные кратеры. Лунные кратеры – это копанки. Так нельзя жить, кажется, но так живут...

И дальше случается вот что: второе пришествие Кетцалькоатля послало своих богов с новыми прекрасными средствами еды. Войны тоже, но в первую очередь, еды. Потому что, когда танк закончит свою работу, его сдадут на металлолом. Вы скажете мне: ну что вы, танк не делается из такого металла, который можно сдать на металлолом. Но это вы знаете, а они тоже узнают об этом, но опытным путем. Не сразу, не быстро, но в танке обнаружатся и те части, которые можно сдать на металлолом, и какие нельзя. Когда сбивали самолеты, люди тоже несли самолеты на металлолом. Это еда. И вот этот вот бог принес еды, и это здорово, можно есть дальше.

Можно ли это победить, можно ли чужому богу здесь стать своим? Милосердному – нет. Потому что добра здесь никто не видел.

В добро никто не верит, я все еще говорю о тех 20%. Это добро никто не узнает в лицо. Есть одна история, будем считать её легендой этой войны. В июне один из небольших шахтных поселков, который не захватила Российская Федерация, был защищен блокпостом украинской армии. Каждую ночь из разных домов этот блокпост обстреливался: то из автоматов, то из минометов. Воины приезжали и не понимали,

что такое, что происходит. Один из воинов украинских был местным, и сказал: «Я решу эту проблему». Он сделал виселицу, поставил её возле блокпоста на площади. Утром местные жители принесли к блокпосту кашу, вареники, колбасу и сказали: «Ну, хлопці, шо ж ви не сказали, шо ви – влада!». Тот, который был из местных, спросил: «Ребята, убирать будем?». Они посоветовались и сказали: «Ні, нехай постоїть, а то забалуємо». Так вот, сначала виселица, а потом школа. Вот так сюда может прийти чужой бог.

Все время есть вопрос, все время есть тезис, что замороженные, голодные эти люди поймут, что им с Украиной было хорошо, и они вернутся. Нет. Им не было хорошо, и это надо понимать. Они жили очень плохо. И так, как они живут сейчас, им хорошо. Так, как они живут сейчас, они могут жить сколько угодно долго. Танки – еда, почему нет? И более того, тогда возникает вопрос: нужно ли помогать тем, кто не хочет спастись? Танки отличаются немножко, и канализационные люки отличаются от бананов – они сами не воспроизводятся. Поэтому будет экспансия – оружие есть, опыт есть. Чтобы отобрать где-нибудь в соседней области и точно так же использовать, присвоить и продать.

Но этот мир убьёт украинское село. Этот мир уже убивает патриотов. И этот мир убивает и будет убивать своих собственных детей, которые будут вырастать, как Маугли. Что с этим делать? И можно ли с этим что-то делать? Думаю, что да. Есть две важные вещи: слова и люди.

Первое – слова. Давайте подумаем, что из нашего активного словаря должны уйти слова, которые ничего не определяют. Слово «Донбасс» не определяет ничего. Когда мы произносим «Донбасс», считайте, что мы читаем стихотворение Юза Алешковского: «Живите ж тыщу лет, товарищ Сталин! И как бы трудно ни было б здесь мне, я знаю, будет много чугуна и стали на душу населения в стране!». Если мы до сих пор меряем то, что мы делаем, чугуном и сталью, то тогда Донбасс – это уголь и все прочее. Но нет, ведь мы не этим меряем наше сегодняшнее движение и нашу сегодняшнюю жизнь. И второе, что нужно изъять из языка – это «деды воевали», это «Великая Победа». Вот этого быть не должно. Никогда снова!

Война – это смерть, смерть, смерть и еще раз смерть. Это не футбольный матч. Это не «наши» против «их». Это всегда сначала, потом и в конце смерть.

И второе, тоже очень важное, на мой взгляд. Я никогда не думала, что произнесу эти слова, но я произношу их: этой земле нужна позитивная колонизация, мирная колонизация. Эти земли именно так и осваивались. В конце XVIII века здесь был Чарлз Гасконье, потом Джон Юз, Лепле, Гельфон, Лаче. Это были люди, которые приехали осваивать уголь, металл и привезли сюда квадратно-гнездовой метод строительства городов. Один из секретарей обкома партии в Донецкой области Дегтярев в 60-е годы понял, что так не получится, и нужна интеллигенция. Тогда туда начали заманивать профессоров, актеров и учёных и создали тот мир, который делал Донецк европейским городом.

Заканчивая, я хочу сказать вот о чем. В еврейских молитвах есть такое окончание «До встречи в Иерусалиме». И много тысяч лет евреи так заканчивали свою молитву. Я хочу сказать присутствующим здесь дончанам, луганчанам и тем украинцам, которые хотят не только любить Украину, но и делать для нее что-то. До встречи в Донцеке. Донбасс не вернётся в Украину, потому что Донбасса не существует. Здесь будет либо Украина, либо ничего. До встречи в Донцеке!

ДРУЖКІВКА ПІД ЧАС ТРЬОХ РЕВОЛЮЦІЙ

(за матеріалами Донецького обласного державного архіву)

Погляд істориків на минуле змінюється з появою в науковому обігу нових джерел. У 2013 році автор цих рядків мав нагоду попрацювати у Донецькому обласному державному архіві з документами Дружківської ради робітничих і селянських депутатів, її комісій і виконкому. Мене цікавила історія дореволюційного періоду та власне часів революцій. З цих документів історія Дружківки постала для мене дещо по-іншому, ніж перед тим. У цьому дописі я хотів би поділитися своїми спостереженнями, що виникли завдяки архівним матеріалам.

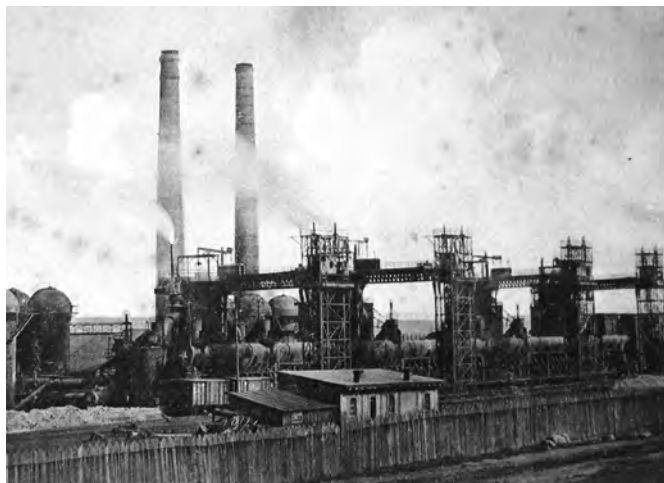
Дружківка дореволюційна

Загальновідомо, що у 1917 році і в наступні роки Україну потрясли кілька революцій: загальноросійська Лютнева 1917 року, Українська національна революція і Російська жовтнева того ж 1917 року. Останні дві тривали кілька років.

Напередодні цих подій адміністративно Дружківка входила до Бахмутського повіту Катеринославської губернії Російської імперії. А після проголошення Української Народної Республіки знаходилась у її складі, на східній окраїні, біля кордону з Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою.

У 1917 році Дружківка не становила єдиного населеного пункту, а складалася з кількох робітничих селищ навколо залізничної станції Дружківка. Цими селищами були: Яковлівка (найбільше – 13,5 тис. Населення, тому в роки Лютневої революції вона отримала статус міста), Гаврилівка, Мар'їно (Марусино) – західна околиця сучасної Дружківки, Карлівка, Торецьке. В них жили робітники і службовці двох заводів: Донецького, «французького», заснованого французькими акціонерами, і Торецького, «бельгійського», заснованого бельгійцями. 1917 року їхніми директорами були француз Петіжан та бельгієць Балтазар.

На «французькому» заводі працювало більше 4 тисяч робітників. Основна його продукція – метал і рейки для залізниць. На «бельгійському» – більше тисячі. Виробляли продукцію для шахт і залізниць.

Дружківський завод Донецького товариства

Життя робітників та спеціалістів

Як на той час, життя робітників і спеціалістів було не таким вже й поганим, як нам уявлялось раніше. Середньомісячна зарплата становила близько 40 карбованців. Ціни ж того часу були такими: фунт (400 г) житнього хліба – 2 копійки, білого – 5 копійок, сала – 22 копійки. Фрукти й овочі були неймовірно дешевими. Чоботи коштували 6–7 карбованців.

На заводах були підсобні господарства і заводські їдальні. М. Хрущов, згадуючи своє дореволюційне минуле робітника-слюсаря в Рутченковому (зараз район Донецька), писав: «Я отримував 40 крб. На місяць і жив з сім'єю краще, ніж робітники після революції у 20–30-х роках».

Щоправда, були і «темні» сторони робітничого життя: тривалий (від 9 до 10–12 годин) робочий день, 6-денний робочий тиждень, штрафи за провини, дуже важкі умови праці. Письменник О. Купрін, який в 1896 році працював на «французькому» заводі, писав, що тому, хто хоче пізнати пекло, потрібно попрацювати на дружківському рельсопрокатному заводі. Медична допомога теж була поганою. В селищах панувала антисанітарія. Житло як правило, теж було поганим.

Іноземні спеціалісти – майстри, інженери, адміністрація заводів – жили краще. Зарплата майстра була в 3–4 рази вищою, ніж у місцевого майстра. Для спеціалістів більш високої категорії розрив був ще більшим. Для них будували житло. Це так звані «французькі» будинки на Гаврилівці. Вони мали водопостачання і вигрібну каналізацію (велика рідкість на той час). Для дирекції «французького» заводу було збудовано досить великий директорський будинок – сьогодні в ньому знаходиться поліклініка центральної міської лікарні. Бельгійці будували свої будинки в селищі Торецькому.

Крім заводчан, в селищах – в приватних будинках, будиночках і «халупах» – жили підприємці, купці, ремісники, торговці і продавці магазинів, співробітники хлібопекарень, готелів, ощадних кас, пошти і телеграфу.

Разом з сім'ями населення робітничих селищ становило більше 20 тисяч осіб.

Сільська округа Дружківки

Навколо робітничого селища існували села: Сурово, Дружківка, Олексіївка (сьогодні це Олексієво-Дружківка) – всі вони відносилися до Сантуринівської волості, як і робітничі селища і маєток Г. Єлісеєва з кінним заводом (зараз це селище Гірник).

Село Дружківка мало невеликий завод вогнетривкої цегли, заснований німецькими акціонерами з Дюссельдорфу. Там же процвітав каменотесний промисел: кам'яні катки для обмолоту зерна, жорна для помолу, надгробні пам'ятники у вигляді хрестів і дерев з обрізаним гіллям розходилися по всій волості та за її межі.

За землями купця Єлісеєва на лівому березі Казенного Торця були села Райське, Новорайське (Хлопове), Новогригорівка (Моргунівка), Новомиколаївка. Всі вони належали до Ізюмського повіту Харківської губернії.

Поряд з Дружківкою знаходилися і дві німецькі колонії: Кіндратівка та Миколайпіль.

Після скасування кріпосного права структура сільського населення значно змінилася. В селах поруч з великими землевласниками Єлісеєвим, Бантишем (Райське), Ізмайловим (Яковлівка і Дружківка), що володіли тисячами гектарів землі, з'явилися багаті селяни, які володіли сотнями гектарів. Наприклад, на Сурово Майстренко мав 200 га, у Райському, Новогригорівці та Новомиколаївці в Отрижка було 100 га, Кравченко мав 200 га, Бочаров – 100, Кейс – 70. В німецьких колоніях Дік володів 500 га, Левін – 300, Лепп – 200. Були селяни, які мали по 20, 30, 40 га. Багаті селяни мали можливість купувати трактори, жниварки, сіялки, молотарки. Але переважна більшість їх мала по 2–3 га і обробляла їх вручну примітивними знаряддями праці. Жили вони злиденно і покращення свого життя пов'язували з перерозподілом перш за все поміщицьких земель.

В цілому ж, в робітничих селищах і навколишніх селах проживало більше 30 тисяч осіб.

Національний склад населення

Більше 80% населення Дружківки і її округи на той час складали українці (в Бахмутському повіті за результатами всеросійського перепису 1897 року українців налічувалося 72%). Виключно українськими були села Сурово, Дружківка, Олексівка, Райське з українізованим Новорайським, Новогригорівка, Новомиколаївка, хутір Трійчатий. В робітничих селищах українці складали близько 60%. Потім йшли росіяни (за 30%), німці, татари, євреї, поляки. Французів і бельгійців було до 300 осіб.

В селах панувала українська мова, в робітничих селищах – українських суржик в середовищі росіян (робітників, чиновників, спеціалістів, підприємців) – російська. Оскільки російська мова мала статус державної, вона поступово витісняла українську.

Освітні, культурні та інші заклади

Наприкінці XIX та на початку XX століть в селищах Дружківки і селах навколо неї з'явилися школи.

На Яковлівці їх було три: церковноприходська, заводська і земська (будувалась і утримувалась земською управою – органом сільського самоврядування). На Гаврилівці церковно-приходська, на Сурово – земська, у с. Дружківка церковноприходська і земська, в Олексівці – земська і реміснична (теж земська), у Райському – земська і церковноприходська, у маєтку Єлісеєва (Гірник) – приватна. В німецьких колоніях були свої школи, що утримувалися громадами. Школи ці були початкові, невеликі, навчався в них незначний відсоток дітей, але він збільшувався з кожним роком.

Кращою з усіх була Яковлівська земська. Тут і будівля була кращою (вона збереглася, але руйнується – колишня поліклініка Яковлівської лікарні), і вчителі були більш освічені. На Яковлівці був с(к)інематограф «Аполло», сад (парк) Завгороднього. А ось в культурно-спортивному відношенні вигравала Гаврилівка, якою опікувалася французька адміністрація заводу.

В районі сучасного маштехнікуму існував міський сад (парк). В ньому знаходилась будівля театру для вистав самодіяльних артистів і пересувних труп. Нижче саду – стадіон з футбольним полем і велотреком. На березі Казенного Торця знаходились купальні – чоловічі і жіночі.

Ще один театр знаходився на Торецькому. Його спорудили бельгійські заводчики (зруйнований два роки тому, і про його існування нагадує тільки назва вулиці). На Торецькому також було футбольне поле і невеликий сад (сквер).

На всі селища діяла бібліотека з фондом в 1 тисячу книжок. Жодної української серед них не було. Як і жодного українського класу в усіх школах, не дивлячись на бажання батьків навчати дітей рідною мовою. Такою була політика царського уряду: «Українського языка нет и не может быть». А ось в німецьких колоніях школи були німецькомовні.

Охорона здоров'я

При «французському» заводі була лікарня. В ній працювали хірург і інші лікарі. Але загальна медична допомога майже не надавалась, особливо на селі.

Звідси висока смертність від найпростіших хвороб.

Церкви і релігійні конфесії

Православні храми були в Райському (з 1780 р.), с. Дружківка (з 1785 р.), на Яковлівці (з 1900 р.), на Гаврилівці (новий храм з 1904 р.). Православна община була найбільшою. На Гаврилівці існував невеликий католицький храм, бо французи, бельгійці, поляки – католики.

Центром баптистів стало Сурово, жили вони і в інших селищах. Протестантами іншого напрямку, менонітського, були німці.

Мусульмани-татари жили на Яковлівці. Там же мешкали й іудеї-євреї. У них нібито була невелика синагога. Кладовища татар, євреїв, як іновірців, створювалися окремо від християнських. Вони збереглися на околицях Яковлівки до нашого часу.

Всі члени різних конфесій жили, в цілому, мирно. Свідчень релігійних конфліктів не зафіксовано.

Торгівля, побут, зв'язок

Головним осередком тогочасного ділового життя Дружківки була Яковлівка. Тут знаходилися вокзал, ринок, магазини, два готелі, кузні, швейні майстерні, фотоательє, аптеки, ощадна каса та ін. Найбагатші підприємці теж мешкали тут: М. Гаркушенко (землевласник, купець, торгував лісом – вочевидь, лісоторговий склад радянських часів знаходився на місці його складу), Камерштейн, Гончаров, Апозянц, Дікштейн, Міщенко, Зайченко та ін. Тут же, на Яковлівці, знаходилися і найкращі житлові будинки цих осіб: Гаркушенка, Зайченка, Дехтеревих...

На Гаврилівці найбагатшим були купець Гераськін (він же був церковним старою Свято-Миколаївської церкви), брати Неженцеві, які володіли великим магазином (мабуть, це був так званий «білий магазин», де зараз знаходиться «Нова пошта»).

На Гаврилівці знаходилась тогочасна пошта з телеграфом.

Правоохоронці

До революції 1905–07 років їх були одиниці. Знаходилися вони, як правило, в маєтках великих землевласників і на заводах. В часи першої революції було відразу введено 30 посад стражників (нижніх поліцейських чинів). В цілому, перед революцією 1917 р. В робітничих селах і селищах навколо Дружківки налічувалося орієнтовно 50 поліцейських.

Але вбивств, грабунків до 1917 року майже не було.

Головну небезпеку влада вбачала в революціях.

Політичне життя

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року дала поштовх бурхливому політичному життю в усій Російській імперії, не обійшли її хвилі й робітничу Дружківку та її округу. Тут почало діяти чимало осередків різних політичних партій як загальноросійських, так і українських, єврейських, латиських. Народжувалися громадські організації.

Найбільше прихильників в перші дні після Лютневої революції було у Російської соціал-демократичної партії (меншовиків). Осередок інтернаціоналістів-меншовиків (близькі до більшовиків) очолював А. Ф. Радченко, заводський робітник, родом з Черніговщини;

А. Ф. Радченко

представників українських соціал-демократів – К. Моїсеєнко, найбільш освічений з усіх, бо мав незакінчену медичну освіту; російських соціалістів-революціонерів (есерів) А. Ф. Волохов, Амелін, Педан; конституційних демократів (кадетів) А. Ф. Томашевський (начальник міліції в перший після революції час). Були ще члени єврейської соціал-демократичної партії (Бунду), латиської соціал-демократичної і анархо-комуністичного руху (прізвища в протоколах, на жаль, в Донецькому архіві не вказані). Про російську соціал-демократичну партію (більшовиків) в архівних документах узагалі нічого не згадується. З громадських організацій найбільш відома українська «Просвіта», яка пропагувала українські ідеї і цілі. Головою дружківської «Просвіти» був Мусінкевич. Осередків монархічних партій та громадських організацій (зокрема чорносотенців) в ті часи в Дружківці не було. Вони з'являться майже через 100 років, перед подіями 2014 року (не без сприяння керівництва міської ради).

Роки Першої світової війни (1914–1916)

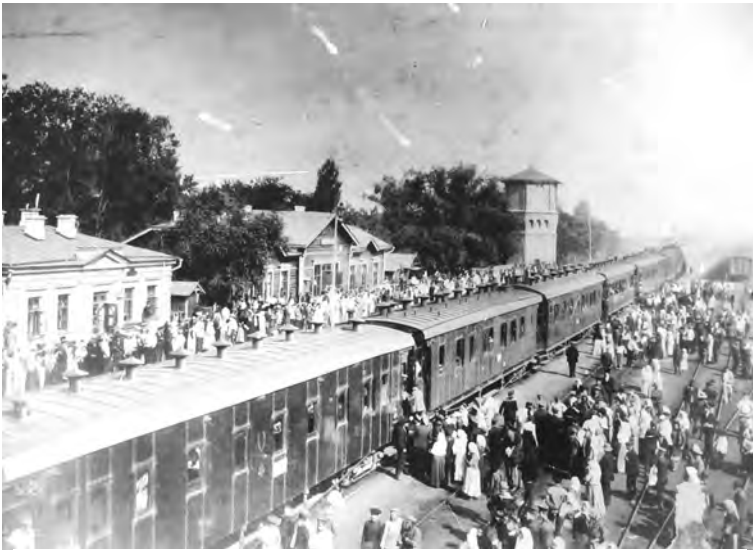
Під час Першої світової війни заводи в Дружківці були переведені на виконання оборонних замовлень (виготовлення снарядів, запалів до мін та ін.), тому чисельність робітників на них зменшилася не набагато. На війну почав працювати і знову відкритий невеликий завод «Коксобензол».

Війна, яку спочатку підтримували в російському суспільстві, з часом стала набридати. Погіршувався як моральний, так і матеріальний стан людей. Хоча, в порівнянні з великими російськими містами, в Україні і в Дружківці зокрема життя було набагато кращим.

Лютнева революція в Петрограді починалась з вимоги «Хліба!», а в Дружківці в цей час обмеження введені тільки на продаж м'яса (до 2 кг на руки) та молока (можна продавати тільки зранку на ринку).

Лютнева революція 1917 року

23 лютого (8 березня за новим календарем) під натиском революційних вимог цар Російської імперії Микола II зрікся престолу. До вирішення питання державного устрою Росії в майбутньому влада перейшла до Тимчасового уряду Росії. Звістка про цю подію надійшла до Дружківки вже наступного дня. На площі біля залізничного вокзалу, а також на Гаврилівці, біля магазину Неженцевих (навпроти Миколаївської церкви), та на обох заводах відбулися мітинги. На найбільшому (гаврилівському) обрали Громадський комітет – орган самоврядування. Очолив його один з найбагатших купців Гераскін (він же церковний староста Миколаївської церкви). До комітету

Відправлення потягу на ст. Дружківка, ймовірно, 1917 р.

ввійшли представники адміністрації заводів, декілька робітників і міщан.

Трохи згодом, за прикладом Петрограду, в Дружківці обирають Раду робітничих, селянських і солдатських депутатів. До неї ввійшли робітники місцевих заводів, селяни з навколишніх сіл і солдати військової частини, яка охороняла три тисячі військовополонених німецької і австро-угорської армій.

Головою Ради обрано А. Радченка, активіста робітни-

чого руху ще з 1905 року, неосвіченої, але авторитетної людини. У Дружківці на кілька місяців запанував класовий мир, а, значить, і спокій.

Цікавою була позиція Ради: «Ми повинні діяти як в інтересах більшості, так і меншості населення». Було створено 8 комісій з різних напрямків життєдіяльності. За такої позиції Ради Громадському комітетові не залишалось поля для дії – він практично не впливав на події в селищах.

Дружківська Рада з перших днів діяльності підтримала політику Тимчасового уряду. Зокрема і воєнну – «воювати до переможного кінця». Рада проводила зустрічі з військовослужбовцями-фронтовиками, організовувала збір коштів на потреби армії. 1 травня 1917 року пройшло в Дружківці під різними гаслами, але не було серед них більшовицьких, висунутих у квітні Леніним «Ніякої підтримки Тимчасовому уряду! Вся влада Радам! Геть імперіалістичну війну!». Навіть після розстрілу антиурядової демонстрації в Петрограді Рада не вимагає відставки уряду, не висловлює своєї підтримки робітничому Петрограду. Відмовчується вона і з приводу подій у Києві, де влада перейшла до української Центральної Ради на чолі з Михайлом Грушевським, і яка ставила собі за найближчу мету вибороти автономію України. Водночас у Дружківці не заважають їй українській «Просвіті» вести роботу з підтримки Центральної Ради: збирати кошти на її утримання, агітувати. Місцева Рада навіть надає позику.

Гроші у Ради є чималі. Кошти поступають від внесків робітників – 1% від зарплати робітників – періодично їх надають заводські адміністрації. «Французький» завод виділив і приміщення. Ці кошти витрачаються на утримання штатних працівників Ради, на допомогу «солдаткам», колишнім політв'язням, на придбання газет, також надаються позики осередкам різних партій тощо. У Раді планують відкрити власну газету «Известия Дружковского Совета Р. С. К. депутатов», ба навіть придбати службовий автомобіль.

У серпні 1917 року Рада урочисто відзначила півріччя Лютневої революції. Влаштовується демонстрація трудящих з оркестром і молебнями.

Однак вже йде погіршення економічної ситуації. Підвищуються ціни на товари широкого вжитку. Не вистачає сировини на заводах. Тоді Рада створює робочий кооператив. Ціни в ньому нижчі, ніж деінде. Відтак проводяться ревізиції у купців Гераскіна, Неженцевих, Камерштейна, Дікштейна мануфактури, цукру, мила, тютюну і сірників та передачі цих товарів до кооперативу. На ринку встановлюються фіксовані ціни. Посланці Ради шукають також сировину для заводів, вимагають від їхніх дирекцій налагодження роботи підприємств. Домагаються підвищення зарплати робітникам в зв'язку з ростом цін.

«Більшовизація» Дружківки та її Ради

Тимчасовий уряд Росії не зміг налагодити життя в країні. Тривала всім остогидла війна, поглиблювалась економічна розруха. Все це посилювало вплив більшовиків. Солдати російської армії, що стояли фронтом в Західній і Південній Україні, під впливом більшовицьких закликів «геть війну», «мир хатам, війна палацам» починають кидати фронт і рухатись додому. Там їм обіцяють землю, фабрики і заводи.

За завданням Центрального комітету партії більшовиків, до Дружківки прибуває група балтійських матросів на чолі з колишнім дружківським робітником, а нині матросом-більшовиком, – Д. Пономарьовим. Більшовицька агітація принадлива: забезпечимо мир, побудуємо комунізм – суспільство без приватної власності, ворогів придушимо і забезпечимо «райське життя»! Нас підтримують робітники у Європі і в усьому світі. Доводи Центральної Ради, що соціалізм (першу фазу комунізму) треба будувати поступово зі збереженням обмеженої приватної власності на землю, з робітничим контролем на підприємствах, зі збереженням ринкових відносин і конкуренції, демократичних виборів – не сприймаються. Меншовики і есери, як українські, так і російські, швидко втрачають свій вплив.

Лідери Дружківської Ради А. Радченко, К. Мосієнко, Міхієнко та інші стають більшовиками і зберігають свій вплив на людей. 16 серпня 1917 року, після відомої Московської наради прихильників «сильної руки» при владі з метою наведення порядку в країні, Дружківська Рада виступає з вимогою припинити війну, встановити контроль над військовою Ставкою як можливим організатором військового перевороту, роздачі землі селянам, контролю над виробництвом.

Аж 18 жовтня 1917 року Дружківська Рада схвалює резолюцію «Негайно передати всю владу Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів» і таким чином покінчити з Тимчасовим урядом. Це те, до чого лідер більшовиків Ленін закликав ще в квітні. Отже вибір, хоч і з запізненням, було зроблено...

Через два дні після жовтневого перевороту в Петрограді 25 жовтня Дружківська Рада створює Військово-революційний комітет на чолі з Д. Пономарьовим і бойові робітничі дружини (незаконні збройні формування), які озброюються – зброї на той час вистачало.

Цей комітет за дорученням Ради ліквідував інші самоврядні органи в Дружківці, а саме Громадський комітет на Гаврилівці та Яковлівську міську думу, хоча ще кілька місяців до того голова Ради

Матрос Д. Пономарьов

А. Радченко звертався до Сантуринівського волосного управління з проханням включити до складу міста Яковлівське селище Гаврилівку. Події розвивалися стрімко та непередбачувано.

Українська Центральна Рада, зі свого боку, засудила повстання в Петрограді, оскільки влада, на її думку, мала переходити до всієї революційної демократії, а не виключно Радам робітничих, селянських і солдатських депутатів, які є лише частиною революційної демократії. Більшовики після такої резолюції вийшли зі складу Центральної Ради, ставши таким чином на сторону Петрограда.

20 листопада 1917 року Центральна Рада проголосила про створення Української Народної Республіки (УНР) – держави на зразок європейських країн із соціалістичною орієнтацією. В Україні передбачалися значні реформи в усіх сферах життя. Над багатьма містами та селищами Донеччини було піднято синьо-жовті прапори, зокрема, над Бахмутською повітовою управою. Дружківська Рада знов вичікує... і лише в грудні (9 числа), коли російська Червона Гвардія без опору захопила Харків, де згодом була проголошена радянська влада в Україні, Дружківська робітнича Рада, після довготривалої дискусії з прибічниками Центральної Ради, стала на бік Петрограда. До речі, це було чи не єдине питання в Раді, з якого розвернулася дискусія.

Центральну Раду, з огляду на її намір не знищувати, а лише обмежити приватну власність і зберегти демократію, підозрювали у класовій ворожості, «контрреволюційності». Таким чином було обрано шлях «диктатури пролетаріату» і побудови «нового, комуністичного суспільства». Трохи пізніше було висунуто звернення до робітників Англії, Франції і Німеччини з закликом «слиться с нами под одним знаменем».

У грудні ж Рада і ВРК перейшли від створення бойових дружин до формування Червоної Гвардії за зразком Росії. Активно закуповувалася зброя у Харкові та інших місцях.

Спочатку загін Червоної Гвардії налічував кінних осіб 31, а інших – 219. Зброї було тисяча гвинтівок і 3 кулемети. Це був пролог до участі робітників Дружківки у Громадянській війні («війна палацам!») на боці більшовиків із вірою у можливість побудови утопічного суспільства, а не в створенні власної української держави за європейськими зразками. Саме таким шляхом підуть інші народи, що входили до складу Російської імперії до 1917 року: фіни, прибалтійці, поляки.

Будівництво нового ладу

У січні 1918 року Раду в Дружківці переобирають, вона тепер геть більшовицька за складом. На чолі її знову А. Радченко, вже більшовик (в анкетах буде писати, що став ним в 1912 році, забувши по меншовицьке минуле). Нова Рада починає свою діяльність з наступу на приватних підприємців. Їх обкладають спеціальним податком – «єдиновременным налогом» – за рішенням фінансового комісаріату Ради (комісаріати введені замість комісій).

В архіві залишились прізвища цих підприємців із вказаним розміром податку, що свідчить про статки підприємця чи домовласника. Податок накладався або за розміром бізнесу, або за вартістю будинку. Жодного звіту про використання коштів не знайдено. Наводимо цей список.

Податок за статками. Гаврилівка:

Гераскін (купець) – 20 тис. (карбованців Російської імперії)

Неженцеви (власники магазину) – 15 тис.

Плоскоголовий – 15 тис.

Кочмарський – 15 тис.

Перекрестов – 5 тис.

Болотов – 3 тис.

Баленко – 3 тис.

Жиров – 3 тис.

Бороденко – 3 тис.

Тантор – 3 тис.

Баранов – 3,5 тис.

Пітенко – 5 тис.

Петухов – 500 крб

Кашкарова – 500 крб.

Кондратенко – 400 крб.

Бацановський – 200 крб.

Пономарьова – 150 крб.

«Город Яковлевский» (тимчасовий уряд дозволив селищам, де проживало більше 10 тисяч мешканців, отримати статус міста):

Гончаров – 15 тис.

Сіпунов – 5 тис.

Зевін – 5 тис.

Дікштейн – 15 тис.

Апозянц – 15 тис.

Сопунов – 15 тис.

Яригін – 5 тис.

Камерштейн – 4 тис.

Бабков – 3 тис.

Тарасенко – 3 тис.

Бережанський – 5 тис.

Шестопалов – 5 тис.

Марапулець – 5 тис.

Гінзбург – 5 тис.

Ващенко – 20 тис.

Самофалов – 10 тис.

Чугуненко – 3 тис.

Сальської – 300 крб.

Ширяєв – 300 крб.

Виноградський – 500 крб.

Податки з «крупных домовладельцев». Мар'їно (знаходилося за поліклінікою ЦМЛ. Сьогодні це західна околиця міста, названа на честь доньки власника земель цього району, купця Г. Єлісєєва):

Мартиненко – 7 тис.

Горбатенко – 5 тис.

Кадильник – 2 тис.

Гаркушенко – 40 тис.

Зайченко – 15 тис.

Дехтерєва – 10 тис.

Степура – 5 тис.

Сидоренко – 5 тис.

Гризенко – 3 тис.

Берман – 3 тис.

Іванов – 3 тис.

Абраменко – 1 тис.

Попков – 1 тис.

Новик-Шмул – 1 тис.

Дружківська Рада також претендувала на управління німецькими колоніями Кіндратівкою та Миколайпільям. На 26 кіндратівців було накладено 130 тис. податку, а на 26 миколайпільців – 50 тис., бо перша колонія була багатшою.

Реквізиція, звісно, викликала протести у підприємців. На Яковлівці виник стихійний мітинг з вигуками «Бандити нас обкрадають», але представникам Ради вдалося умовити протестуючих розійтись. Це була так звана «красногвардійська

атака на капітал», розпочата за вказівкою голови партії більшовиків і радянського уряду Росії Володимира Леніна, який вважав, що, знищивши капітал, вони побудують соціалізм за півроку².

Наприкінці січня виконком Дружківської Ради направив листа до Азово-Слов'янського банку (м. Слов'янськ) з повідомленням, про конфіскацію маєтку купця Г. Єлісєєва з кінним заводом, а також його вкладу в банку в сумі 46 тисяч рублів. Ставилася вимога щодо видачі грошей виключно представникам Дружківської Ради. А вже за місяць до Москви та Петрограду відряджено комісара «народного достояння» Красненка з проханням про фін допомогу, а до Ради Народних Комісарів РФ для усупільнення економії і кінного заводу «где питомник и разводчик породистого скота и беговых лошадей премированных». Із таким саме проханням звернулись у Москві і до Єлісєєва! Звісно, допомоги не отримали. Але продовжили конфіскації і контрибуції (стягнення грошей). Ось неповний перелік цих заходів в лютому-березні 1918 року:

- зайняти приміщення магазину Неженцевих;
- конфіскувати будинок Зайченка, який сплатив лише 2 тисячі податку з 5 тисяч (в цьому будинку на Яковлівці тривалий час був розташований міськводоканал, потім бібліотека, аптека, а зараз він покинутий);
- реквізувати приміщення Сапунова під кооператив;
- реквізувати свиней при їдальні заводів Донецького і Торецького товариств;
- у маєтку Ізмайлова забрати бібліотеку, картини і костюми для театру;
- встановити контроль над банком (на Яковлівці). Перевірити вклади у всіх відділеннях і ощадкасах;
- конфіскувати готель на Яковлівці;
- накласти контрибуцію на Гільдебранта (в німецькій колонії у Кондратівці);
- комісару Сатуринівської волості повернути Дружківці 4,5 тисяч рублів, які той реквізував у Кіндратівці, оскільки це «зона Дружківки».

Після цих заходів з'являється рішення виконкому Ради про введення нормованої видачі продуктів за списками, які мали скласти в «Дружківському районі», а саме: на Гаврилівці, Торецькому, Мар'ївці, Карлівці, Яковлівці і на кінному заводі (тобто в робітничих селищах). Цьому передувала заборона на продаж газет. Всі мали читати «Правду» і «Известия» (безоплатну).

Ліквідували Яковлівську міську Думу і Громадський комітет на Гаврилівці. Проте побудову «соціалізму» зупинили такі події.

В січні Центральна Рада проголосила незалежність України. На що Рада Народних Комісарів РФ відповіла війною. Російські більшовицькі війська у січні 1918 року захопили Київ. Але ненадовго. Центральна Рада виїхала з Києва і домоглася визнання незалежності Української Народної Республіки рядом європейських країн, а з Німеччиною і Австро-Угорщиною уклала договір про допомогу (це був некраший вибір, але іншого не було).

Відтак 2 березня 1918 року війська Української Народної Республіки разом із військами союзників відновили владу Центральної Ради в Києві і продовжили виганяти російські та більшовицькі війська та їхніх українських поплічників, які вважали за непотрібне мати власну державу. За висловом українського історика Кураса «українське нікчемство демонструвало ворожість до національних прагнень власного народу».

²До речі, майже через 100 років, влітку 2014-го, комендатура так званої «ДНР» теж обкладала своїми податками підприємців. Роз'ясненням не обмежувались. Непокірних саджали у підвали, що залишилися ще з часів більшовицького свавілля, погрожували розправою.

В середині квітня 1918 року українські війська під командуванням генерала В. Сікевича (колишнього царського генерала, що пішов за своїм народом), ввійшли до Слов'янська, а 21 квітня була визволена і Дружківка. Місто Дружківка на Катеринославщині значиться на штампові заводської міліції того часу.

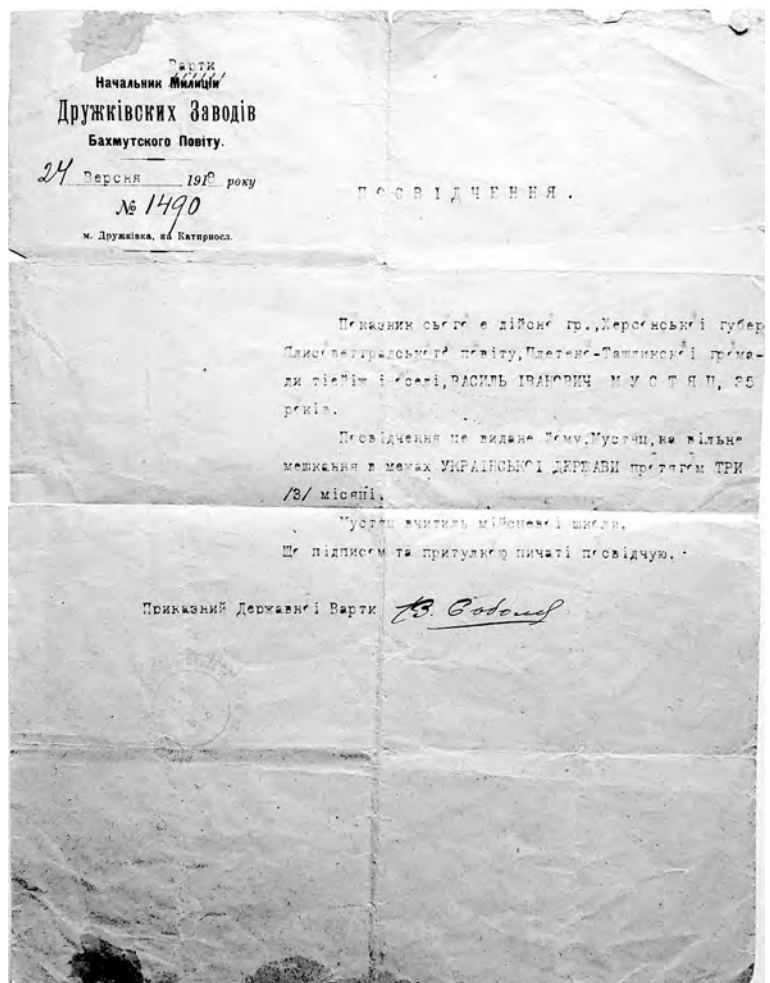
Дружківські більшовики-ополченці (згідно з телефонограмою до військового комісара у Харкові, їх було у Дружківці близько 200) разом зі своїми «вождями» та росіянами покинули територію Української Народної Республіки і відійшли до Царицина (сьогодні м. Волгоград Російської Федерації).

Разом із ними відійшли також соціально близькі анархісти-комуністи, які перед цим відзначалися грабунками мешканців Яковлівки, але до відповідальності не були притягнуті, а натомість, перед своїм відходом були озброєні представниками Дружківської Ради. За наказом керівництва фейкової (ніким не визнаної, навіть урядом РФ) Донецько-Криворозької республіки «евакувати всі цінності або знищити при неможливості евакуувати», було знищено завод Донецького товариства («французський»). Що змогли демонтували і вивезли до Росії, решту устаткування залишили розкиданою вздовж залізниці, а доменні печі «закозлили», тобто залишили в них застиглий метал. Після цього Дружківка перестала бути одним із металургійних центрів Донбасу з унікальним рельсопрокатним виробництвом.

Ще раніше ці заводи покинули французькі і бельгійські фахівці та повернулись на батьківщину (часто це повернення було тривалим, сповненим трагічними випробуваннями та відбувалося через Далекий Схід та Америку). Залишились тільки ті, хто загинув на чужині, бо їх в умовах війни і революції не було можливості вивезти до Європи. (Кілька надгробків ще залишилось на «французькому кладовищі в районі Молодого парку).

Наприкінці квітня влада в Києві змінилась. Правителем Української держави стане гетьман П. Скоропадський (колишній царський генерал, нащадок старого гетьманського роду). У Дружківці державна варта замінила міліцію УНР. Влада гетьмана з огляду на різні причини була не тривалою. Восени 1918 року повстання проти нього організувала Директорія і відновила Українську Народну Республіку. Скоропадський зрікся влади та разом із німцями виїхав до Німеччини.

У Бахмуті та повіті теж відбулося антигетьманське повстання (учасником якого став знаменитий в майбутньому український поет В. Сосю-

Бланк зі штампелем Державної варти у Дружківці

ра, нащадок французьких переселенців родом із Дебальцевого). Що відбулося у Дружківці, на жаль, невідомо, оскільки ми не маємо ані архівних даних, ані записаних спогадів.

Директорія дуже швидко опинилася в кільці ворожих фронтів: на заході – польський, на сході – російський, більшовицький, а згодом – денікінський. Усередині країни набирала сили анархія, дезорганізація, отаманщина.

Від грудня 1918 року у Дружківці вже не було української влади. Місто кілька разів переходило від більшовиків до денікінців. У кінцевому підсумку стало частиною Української Соціалістичної Республіки та дедалі згодом Союзу Радянських Соціалістичних Республік. У грудні 1991 року незалежність України підтримало 92 % громадян Дружківки, що взяли участь у всеукраїнському референдумі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Донецької області, – Ф.2620, Р.1, – Спр.1–6.
2. Історія міст і сіл УРСР. Донецька область. – К., 1970.
3. Боряба за Октябрь на Артемовщині. Сборник статей. – Харків., 1929.
4. Кейс О. Великий Голод в Україні. Свідчення очевидців, – К., 2008.

В. АЛТУХОВ

ЯК ДАНИЛО ШУМУК ОБ'ЄДНАВ СХІД І ЗАХІД УКРАЇНИ

Серед багатьох визначних постатей, пов'язаних із Донеччиною, завдяки яким ідея національного самозбереження і спротиву не згасала ніколи, чільне місце посідають Олекса Тихий, Анатолій Лупиніс, а також – Василь Стус і Данило Шумук.

Ім'я Данила Шумука, за визначенням Міжнародної амністії – найстаршого політичного каторжника, який відсидів у різних тюрмах і концтаборах (польських, німецьких і радянських) 42 роки і 195 днів (з них – 5,5 років за комуністичну діяльність, 36,5 років – за антикомуністичну), – з 2002 р. стало невід'ємною частиною історії Донбасу. Саме з 2002 р. останні півтора року свого життя найвідоміший радянський політв'язень мешкав у місті Покровську (колишня назва – Красноармійськ) Донецької області на вулиці Соціалістичній у звичайній двоповерховій «сталінці».

Хто ж такий Данило Шумук? Це людина-легенда, символ боротьби за волю, незалежність України, життя і діяльність якої, на жаль, ще повною мірою не осмислено та досі не здобула свого повноцінного визнання серед наших сучасників [8].

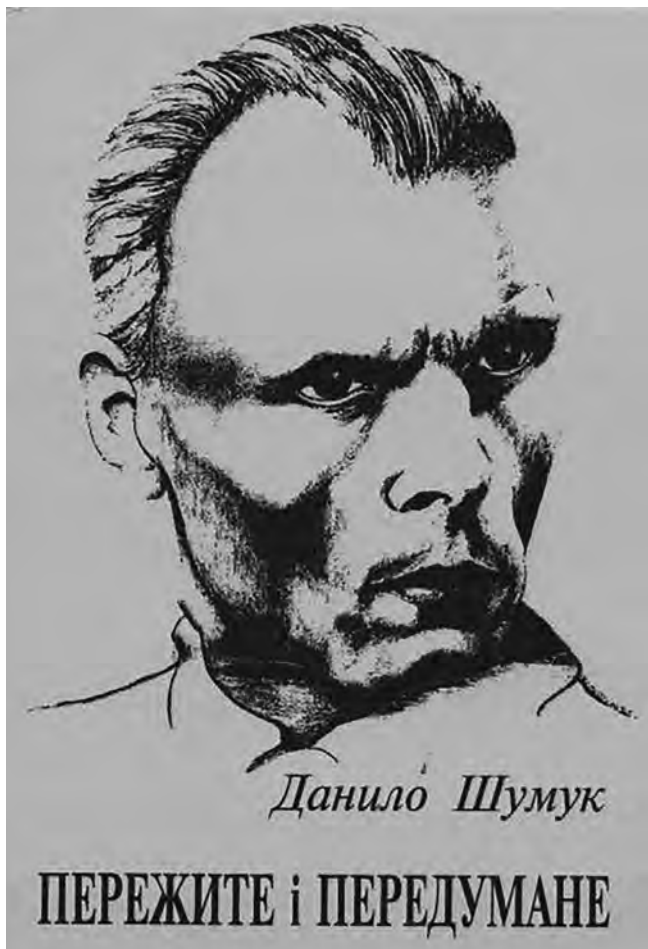
Ярослав Стех до 100-річчя від дня народження та 10-річчя від дня смерті Данила Шумука (2014 р.) сказав: «Писати і розказувати про феномен Данила Шумука, це майже не можливо у традиційному контексті. Бо його життя, терпіння та патріотизм не вкладається в загальноприродні людські рамки життя... Він настільки любив Україну, що відрікся від себе, від тих усіх життєвих принад, якими люди захоплюються і в них розкошуються. У нього в серці був до останніх днів його життя Заповіт полеглих бійців України» [7].

Рік народження Д. Шумука співпав з початком першої світової війни, яка спричинила грандіозні революційні потрясіння у соціальному й національному житті народів Східної Європи й зокрема України. Від самого свого народження у прикордонній і прифронтовій тоді підросійській частині України (Волинське Полісся) Данило Шумук опинився в епіцентрі безпосереднього протистояння трьох ворожих, загарбницьких щодо України сил – російської, німецько-австрійської та відродженої на той час польської.

На теренах Волинського Полісся, де українці потерпали від польської шовіністичної та соціально-реакційної політики, але не зазнали на власному досвіді всіх жахів московського «червоного» терору й грабіжництва, пропагандистська

*Данило Шумук на авдієнції
у президента США Рональда Рейгана*

комуністична демагогія Москви почала приваблювати широкі маси незадоволеного західноукраїнського населення. Тому революційні ілюзії «робітничо-селянської влади Рад», які приніс його старший брат після роботи залізничником у Росії, полонили дитячу уяву маленького Данила, схильного в тому віці до наївно-ідеалістичного мрійництва.

Народився Данило Лаврентійович Шумук 30 грудня 1914 року в с. Боремщина Волинської області. Змалку зазнавши багато горя й несправедливості, він уже тоді сповнився великого співчуття до всіх покривджених: «основним і найбільшим моїм бажанням у ті часи було якнайшвидше підрости і, залишивши рідний дім, ринути в пошуки правди, добра і щастя... Я з 12-ти років почав духовно готувати себе до... тортур, мук і страждань. Мені було навіть солодко думати про страждання за Правду» [1, с. 47, 50].

Його думки про страждання за правду гірко реалізувалися вже

у 18-річному віці: розпочалися часті арешти, а потім – ув'язнення в польській тюрмі за підпільну комуністичну діяльність. Відсидівши 5 років і 8 місяців, Д. Шумук був звільнений у 1939 р. за амністією. З огляду на майбутні жахливі часи поневірянь у німецьких та радянських концтаборах це було найперше найкоротше і найлегше його ув'язнення. І хоча перебування у в'язниці ніде не буває легким, та все ж у Польщі до політв'язнів ставилися по-людськи, навіть з певною пошаною: голодом не морили, побачення з родинами дозволяли, роботою не переобтяжували, дозволяли читати, можна було замовляти різні книги.

Після приходу радянської влади на Волинь, навіть коли за «антирадянську пропаганду» заарештували його брата Антона Шумука, а 15 травня 1941 року відправили й Данила до трудового табору як брата «ворога народу», він продовжував ще вірити у «безгрішність і святість» комуністичної ідеї. Цю свою певною мірою фанатичну відданість комуністичній «вірі» Шумук сам у своїх спогадах-роздумах про цей період дуже точно оцінив так: «У молодості я був емоційний і пристрасний, тому, як уже віддавався якимсь ідеям, то цілком і беззастережно. Сумніватися я не вмів, бо не здатний був самотійно, критично думати. Я сліпо вірив у ту доктрину, яка ще в дитинстві полонила мою спраглу за правдою і добром душу. Брехня і зло свідомі свого безсилля і тому ніколи не виступають відкрито. Ці страшні віруси завжди хитро й підступно надягають на себе одяг правди і добра, бо тільки в такий спосіб чорні сили неправди і зла можуть хоча б на деякий час досягти успіху» [2].

Після нападу німців на Радянський Союз, трудові табори було перетворено на штрафні батальйони, які «через політичну «неблагонадійність» без зброї, без військової підготовки погнали на передову проти танків. За два місяці після по-

чатку війни тільки на київському фронті, як згадує Д. Шумук, у німецькому полоні опинилося 600 тис. осіб. Данило був серед них: «Однієї холодної дощової ночі нам пощастило втекти. Минаючи пішки село за селом у напрямку Заходу, через Полтавську, Київську, Житомирську області, я довідався від населення про неймовірні жахи, пережиті ним у 1933–37 роках. Руїни вимерлих від штучного голоду сіл, жахливій оповіді людей, що пережили ті жахи, відкрили мені очі й очистили мій розум від смертоносного опіюму комуністичної ідеології. Прояснення в ті часи було для мене рівнозначне духовній і моральній смерті. Втративши віру, я втратив сенс життя, бо те, що було для мене найдорожчим, виявилось жахливим» [1, с. 119].

Саме під час цієї мандрівки він особливо добре й глибоко пізнав ту підрадянську дійсність Великої України, якої він досі не знав, про яку плекав витворені фальшивою комуністичною пропагандою «радянські» ілюзії, і все побачене й почуте від людей про голод і терор сталінських 30-х років, нарешті розкрило йому очі на злочинну практику радянського «будівництва комунізму» та облудність самих його ідейно-теоретичних підстав. Це все остаточно зруйнувало його попередні погляди й поволі заклало в його душу зерна того болючого неспокою думки, що неминуче спонукав до нових ідейних пошуків.

Ненависть до фашизму, винесена з пекла німецького полону, поєдналася з відразою до такого ж антилюдяного радянського комунізму, і з цього у спорожнілій від попередньої віри душі зрадженого ідеаліста народжувалося прагнення іншого шляху «боротьби за Правду» для всіх людей, а передусім для свого рідного українського народу, розтерзаного жорстокими носіями двох хижацьких «ізмів».

Розчарувавшись у «радянському комунізмі», він не покидає думки про боротьбу за українську самостійну державність. Саме це стало для нього головною метою, заради якої він знову був готовий саможертвно віддати своє щойно врятоване молоде життя. Цілком природно, що Д. Шумук незабаром приєднується до українського повстанського руху, ідеологічно оформленого українськими націоналістами. «...В той тяжкий час увесь наш народ на Волині й Поліссі об'єднався довкола тих, хто виступив супроти німецьких окупантів. Історично склалося так, що ця боротьба була пов'язана з діяльністю тієї найбільш організованої в той час української політичної сили, якою були тоді українські націоналісти. І моє пов'язання своєї долі з ними в той час було послідовним кроком у шуканні нового шляху до тієї Правди, в прагненні до якої я в юнацькі роки заблукав на комуністичні манівці», – писав Д. Шумук у книзі спогадів «Пережите і передумане» [1, с. 121].

У березні 1943 року він уже перебуває на організованому підпільною ОУН вишколі політичних інструкторів Української Повстанської Армії. Згодом Данила Шумука призначили політінструктором в офіцерській школі. Попри усвідомлення безперспективності цієї боротьби за незалежність України: надто нерівні були сили, а воювати доводилося на два фронти – проти німецької і радянської армій, він вважав своїм священним обов'язком триматися до останнього.

Саме під час націоналістичного вишколу Д. Шумук познайомився і затоваришував із Славком (Ярославом Герасименком, літературний псевдонім – Мова). Дружбою цією він дуже пишався: «Це була людина винятково цілісна, немов би зумисно створена Богом як зразок того, якими саме повинні бути люди» [1, с. 130].

Після щирого захоплення комуністичними ідеями Данило Шумук від самого початку критично ставився й до ідеї націоналістичної. Він постійно ставив собі запитання: «Чи справді націоналізм є виходом із цієї облудної ситуації? ... коли б

Організація Українських Націоналістів складалася тільки з таких як Славко, то без сумніву це був би єдиний вихід. Але ж, на превеликий жаль, у цій організації, мабуть, є багато і таких як Лісовик, а може ще й гірших» [1, с. 131].

Надзвичайно чутливий до будь-яких виявів насильства, несправедливості, невмотивованої жорстокості, від яких Д. Шумук досить натерпівся в Польщі і через які порвав і з репресивно-терористичним радянським комунізмом, він ніяк не міг змиритися з подібними виявами і в націоналістичному середовищі, в УПА.

Через це в нього досить швидко виникли тертя, а потім і певні ускладнення у стосунках з тими, з ким довелося зіткнутися під час своєї діяльності політичним інструктором в ОУН і УПА. Почалося з критики ним морально неприйнятних для нього положень «Декалогу українського націоналіста» і дійшло до морального опору з його боку терористичним акціям СБ супроти «потенційно небезпечного» польського населення на території дії УПА, а потім і проти «потенційно небезпечних елементів» серед українського населення та навіть і в самій УПА. Залишаючись активним революціонером і прибічником збройної боротьби проти ворога, він продовжував бути принциповим противником поліційного й зокрема масового терору, жертвою якого переважно стають безпосередньо невинні люди. Але, осуджуючи службу безпеки УПА, він щиро й об'єктивно умотивовує сам факт появи СБ тим, що це явище – наслідок страшного антиукраїнського терору НКВД: «Комуністи обплівують на всі лади націоналістів взагалі, а бандерівців зокрема, – але насправді, то всі злочини бандерівського СБ були викликані ЧК-ГПУ-НКВД» [2].

У грудні 1944 року його схопили чекісти. Але ані терористичні методи слідства, ані нещадний суд військового трибуналу з його невідворотним вироком смерті, ані страшний досвід у камері смертників – не зламали його стійкої віри у правоту святої справи. І це в той час, коли для нього, як колишнього незаплямленого комуніста, була відкрита інша, постійно підказувана йому в НКВД, можливість: уникнути кари взагалі – ціною каяття. Зрештою, його «дисидентство» серед націоналістів в УПА й ускладнення стосунків з СБ давало йому навіть певну підставу бодай порядком прохання про помилування» осудити в дусі радянської стандартної пропаганди т. з. «злочинні дії українських націоналістів», як це зробили в той час чи пізніше, навіть деякі відомі в ОУН і УПА особи з керівного складу, не кажучи вже про багатьох рядових, – а цього, звичайно, домагалися від Шумука в НКВД. Однак на це він не пішов ні тоді, ні пізніше, не зрадивши ні УПА, ні ОУН ані ділом, ані словом. У книзі споминів Данило Шумук з гіркотою зізнається, що не знайшов «своїх ідей» ні в комунізмі ні в націоналізмі: «Мені не подобається, що комуністи самі на себе взяли місію насильно всім робити «добро», а я такої місії на себе брати не хочу. Я борюся за такий лад, який законом забезпечив би можливість кожному своєму громадянину самому собі робити добро. А закон повинен лише стежити, щоб одні за рахунок других не робили собі добра, – відповів я. – А в націоналістів ви знайшли те, чого шукали? – Ні, і в націоналістів я не знайшов. – То може його ніде нема, то нащо шукати того, чого не існує, може ті ваші ідеї є лише абсурдними вашими вигадками, фантазією мрійників, – сказав полковник. – Може й так, але краще я сам у собі буду жити своїми власними фантазіями, мріями, ніж маю хвататися за ту низьку приземчасту соціально-шлункову» [2].

Засуджений військовим трибуналом до розстрілу, Данило Шумук 45 днів і ночей чекав на смертну кару. Розстріл йому було замінено на 20 років каторги. Разом із сотнями тисяч інших політв'язнів Данило Шумук будує у Норильську один з тих гігантських індустріальних комплексів, про які радянська пропаганда стверджувала, що вони – результат ентузіазму... комсомольців і «передової» молоді.

Дух «вічного революціонера» Данила Шумука не згасав навіть у найтяжчих умовах каторжного животіння в умовах суворого режиму, де його в цілій армії таких самих політкаторжан було приречено на повільне вмирання від непосильної праці в холоді й голоді, під моральним і фізичним терором нелюдів з-посеред кримінальних злочинців на послугах НКВД [6, с. 31].

Будучи вже добре загартованим попереднім польським ув'язненням і небезпеками та труднощами підпільного повстанського життя, – на початку 50-х років відважився й тут зініціювати в середовищі своїх українських співкаторжан особливу, спеціально до цих умов пристосовану, форму колективного опору – навколо нього поступово виникло таємне товариство українських політкаторжан для взаємодопомоги та самооборони, переважно з колишніх учасників українського підпільно-повстанського руху часів війни, – своєрідна самооборонна «українська мафія», але без керівної ієрархії і не войовничого, а мирного характеру, з настановою на «тихий» опір начальству, по змозі – ненасильницькими методами. [Там само].

У цій організації Д. Шумук відігравав центральну роль, дбаючи передусім про силу її морального авторитету, відповідно до своєї ідейної концепції «боротьби за Правду тільки справедливими, морально виправданими засобами (до яких, зрештою, належало й справедливе покарання жорстоких кривдників-знущальників з-посеред прислужників системи концтаборового терору НКВД). Досконала конспірація і самодисципліна в дотриманні моральних принципів самооборони мали своїм наслідком те, що коли смерть Сталіна 1953 р. й тимчасовий розлад сталінської тоталітарно-терористичної системи в зв'язку з аферою й розстрілом Берії створили сприятливі обставини для виявів пасивного опору радянських політв'язнів у формі страйків у концтаборах ГУЛАГу, Шумук зі своїм самооборонним товариством, залишаючись і далі таємною організованою силою українських політкаторжан, стали невидимим морально-авторитетним українським центром страйкового руху у своєму таборі ч. 3 в Норильську [5, с. 32].

Діяльність цього центру та провідна роль у ньому Д. Шумука яскраво висвітлені в його спогадах, [2; 4; 5;]. Між іншим, у страйках радянських політв'язнів, що часом перетворювалися на справжні повстання, рушійною силою яких виступали українські націоналісти, які боролись у лавах УПА. Цей страйковий рух узагальнено називався «бандерівським». Створивши таємний український центр страйку в норильському таборі ч. 3, Д. Шумук прислужився добрій славі «бандерівців» у радянських концтаборах.

Як і всі страйки та повстання в'язнів, що прокотилися протягом 1953 р. В радянських концтаборах, страйк норильського табору ч. 3, в якому в'язні на пару місяців захопили табір у своє повне розпорядження, закінчився кривавою розправою спецвійськ НКВД. Уникнувши смерті в цій розправі, він зазнав тортур і суворої тюремної ізоляції.

Під час так званої нетривалої «відлиги» справу Данила Шумука переглянули, і в серпні 1956 року його було звільнено. А через рік, безпідставно звинувативши в «антирадянській агітації і пропаганді», – заарештовано. Майор Свердлов з респу-

В центрі донька Д. Шумука Віра Калач та члени товариства Олексі Тихого

бліканського КГБ цинічно визнавши, що звинувачення фальшиве, запропонував Шумукові негайне звільнення, якщо той стане таємним агентом КГБ. Д. Шумук категорично відкинув подібну «милість», і до його загального тюремно-табірного стажу додали ще 10 років, які він відбув від дзвінка до дзвінка.

Після цього Д. Шумук мав щастя бути на волі аж п'ять років. Нелегкі роки життя під недремним оком КГБ, з непевними і злидінними заробітками він використав передусім для створення книги свого життя – Спогадів, які намагався писати ще в ув'язненні і дещо там навіть встиг написати. Зв'язавшись із дисидентським «самвидавом» і дисидентським правозахисним рухом наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр., він незабаром опинився перед лицем неминучого ув'язнення. І як тільки в січні 1972 р. розгорнулася в Україні друга (після арештів 1965 р.) велика хвиля репресій супроти вільнодумної української інтелігенції й молоді, Шумук став однією з перших жертв цих репресій і незабаром одержав третій термін ув'язнення, цього разу – десять років у тюрмах і концтаборах і ще п'ять років на далекому засланні.

Головною причиною цього ув'язнення стали саме написані ним Спогади, зокрема ж – описані там факти радянської тоталітарно-терористичної дійсності в Україні та в концтаборовому царстві ГУЛАГу, а також висловлені з цього приводу авторові думки. «Я зобов'язаний сам розповісти громадськості про те, що спонукало мене піти тим шляхом, яким я пішов, шляхом пошуків істини і боротьби за неї», – писав він [2]. Цей обов'язок перед людьми, незважаючи на неймовірні перешкоди, Данило Шумук виконав.

Як виходець з комуністичного руху Д. Шумук в націоналістичному середовищі УПА поєднав у своєму світогляді ідеалістичний гуманізм, визвольний націоналізм і соціально-прогресивний демократизм. За час тривалого радянського ув'язнення цей напрям остаточно сформувався в нього – на ґрунті ідей демократії і боротьби проти будь-якого тоталітаризму. Саме демократія стала головним елементом його політичного світогляду.

Свою чітку орієнтацію на демократію Д. Шумук досить виразно висловив в одному з листів від 3-го червня 1978 р.: «...за своєю натурою і за своїми переконаннями я демократ у повному розумінні цього слова. І коли б у війну на наших землях рухом опору керували демократи, так як це було тоді в Західній Європі, то я, звичайно, був би на боці демократичних сил. Але, на превеликий жаль, на наших землях таких сил тоді не було і рухом опору керували не демократи, а авторитарні організації, і тому мені довелося вибирати з двох зол менше зло» [1, с. 507].

«Я схилию свою сиву голову перед тими своїми друзями-побратимами, що без імені йшли разом зі мною від 1943-го по 1953-й рік і на тому нелегкому шляху склали свої молоді голови за Істину, за свободу, за незалежність, а не за культ свого імені. Тих, що йдуть у громадське життя й політику з метою зробити собі ім'я, я зневажав і зневажаю та буду зневажати до кінця свого життя, без огляду на те, як там до мене поставляться «вожді» [1, с. 506].

У 1973 р. Шумук надіслав до Президії Верховної Ради СРСР умотивовану відмову від радянського громадянства. Він мав намір емігрувати до Канади, до своїх родичів. На клопотання канадського уряду звільнити хворого в'язня Шумука радянський уряд вдався до свого улюбленого засобу – наклепу й дезінформації. Він заявив урядові Канади, що Шумук – воєнний злочинець і не заслуговує на полегкість. Тоді Група сприяння виконанню Гельсінкських угод у місцях позбавлення волі в СРСР звернулася до всіх народів, парламентів і урядів країн-учасниць Гельсінкської наради з обороною доброго імені свого колеги, члена цієї групи, рекомендуючи ознайомитися з відкритим листом Шумука «До всіх тих, хто надихає й очолює репресивні органи СРСР».

У своєму відкритому листі Данило Шумук пише: «Під час війни я остаточно переконався в шкідливості й небезпечності тоталітаризму й авторитарних ідей, незважаючи на їхнє забарвлення й спрямованість. Але фактично навіть за авторитарних формацій єдиною моєю дійовою зброєю впродовж усієї війни було слово, і лише слово гуманізму. ...Якщо й говорити про воєнні та всякі інші злочини, то тільки не вам, панове-товариші керівники СРСР, бо радянський режим за 1933–1937 роки знищив більше людей, ніж їх загинуло

Євген Стахів з Володимиром Березіним на могилі Шумука в Покровську 2007 рік

від рук фашистів за всю Другу світову війну. А ви, панове, в ті роки аж ніяк не були конюхами, – ви були дійовим інструментом у руках кривавого режиму Сталіна, виконавцями районного й обласного масштабу. Я знаю, панове, що перебуваю в ваших пазурах, і що саме на мене чекає, проте, не зважаючи на наслідки, я викриватиму вас до останньої хвилини свого життя» [1, с. 527–531].

Написати такого листа міг тільки справжній патріот України, якого не могло зламати важке, повне жахливих випробувань життя, який мав надлюдську силу й мужність стояти на захисті своїх патріотичних переконань.

Ярослав Стех писав, що Д. Шумук навіть в ув'язненні залишався лицарем духу. Він рішуче виступав проти глузу над поневоленими у тюрмах, а також «виступав на захист національних цінностей, особливо на захист рідної мови, яку промосковські нелюди-фашисти зневажали» [7]. Про це треба пам'ятати завжди, а особливо – сьогодні. «Тим більше, що і в наш час кочові фашистські орди путінської Росії, ведуть народовбивчу гібридну війну, заливаючи кров'ю нашу землю. Тому героїчне і безмежно жертвенне життя Д. Шумука є прикладом того, з якою силою і посвятою треба любити рідний край і боротися за його державний суверенітет [10].

Символічно, що Данило Шумук відбував покарання у сумнозвісному російському Кучино разом з нашими видатними земляками Василем Стусом та Олексою Тихим, де вони стали побратимами. Олекси Тихого не стало 6 травня 1984 року, його було замордовано до смерті у тюремній лікарні. 3 вересня 1985 року помер під час голодування в карцері Василь Стус.

Данило Шумук пишався дружбою з Василем Стусом, з яким познайомився коли потоваришував з київськими дисидентами у 1968 р. З ним він не відчував ані різниці у вікові, ані в освіті. Від самого початку знайомства постать В. Стуса виділялась Д. Шумукові «якоюсь винятковою, монументальною, більшою у сама у собі, ніж назовні». Запам'ятався йому Василь Стус скромним і добрим.

7 листопада 1971 р. під час поїздки за місто, в київській електричці він вперше розмовляв зі Стусом. Стус розпитував його про УПА-ОУН, про тюрми і табори. Саме тоді Шумук розповів Василеві про бій однієї роти (43 повстанці) в обороні Загорівського монастиря з величезною навалою німецьких військ із танками й авіацією та польською поліцією. Бій тривав 20 годин. Там було вбито 33 повстанці. Там же, біля монастиря, їх поховали і поставили на низенькому бетонному постаменті бетонний хрест. Потім чекісти зірвали того хреста, а тепер його знову поставили. Вислухавши ту оповідь, Стус сказав: «Ви дуже економно оповідаєте». Це була їхня перша й остання зустріч на волі.

У майбутньому зустрічатися зі Стусом довелося в мордовських таборах. Данилові Шумуку приємно було підтримувати контакт з молодшим побратимом, бо той був настільки інтелектуальний, що ніколи не брався повчати.

2 серпня 1975 року вони зустрілися у лікарняній палаті. Василь перебував під крапельницею, але не покидав писати – складав вірша. «На моїх очах Стус виростав у Велетня нескореного Духу і чистої Великої Душі», – згадує Данило Шумук [3, с. 645]. Він поцікавився коли і чому Стус став дисидентом. Той розповів про свою сім'ю. – Батьки були дуже релігійними, жили по-божому між собою і між людьми. На комуністів батьки дивилися як на великих грішників. Оце все передалося і йому. Оповідав Василь і про трагізм голодних років, бо голод не обминув і Донецьку область, і навіть – Донецьк. – Так коли ж таки Ви стали дисидентом. – я над цим ніколи не думав. Мабуть, з колиски, – усміхнувся Василь.

Вони могли довго говорити про літературу і філософію як носій вічного, нескореного духу нашого народу. Василь Стус якось дав Данилові адресу своїх батьків. Дочка Д. Шумука відвідала їх. «У їхній хаті сам Бог живе. Такої любові, такої поваги і співчуття я ніде не бачила», – згадувала вона.

«Усі дисиденти ставились до Стуса дуже добре, але недооцінювали його, а Василь Стус навпаки – себе недооцінював, а своїх друзів часто переоцінював. Словом, ми не знали, кого мали, поки не втратили, бо коли б знали, то своєчасно робили б усе можливе, щоб урятувати його, а ми абсолютно нічого у тому напрямку не робили. З нашої вини вільний світ тоді про Стуса майже нічого не знав. Усі і все мовчало! І саме це дало можливість чекістам заморити нашого Великого Мужа і поета у зимному карцері» [3, с. 644].

Д. Шумук стверджував, що «Шевченко, Драї-Хмара і Стус – це дух минулого і прийдешнього нашої нескореної нації, це незламний духовний стрижень нашого народу. Це гордість і слава нашого народу. На пам'яті про них будуть виховуватись прийдешні покоління» [3, с. 645].

У своїх виступах Данило Шумук неодноразово говорив про те, що Герої творять дійсність, герої формують обличчя світу – вчора, сьогодні і завтра, бо вони готові віддати все, і в тому числі своє життя, щоби досягнути своєї мети, щоби здійснити свою мрію. «Нас може не стати, але ми залишимо по собі пам'ять, легенду для нових борців!», – влучно сказав активний

учасник повстанського руху в Україні, громадський діяч, учитель Яків Гальчевський, оборонець України від більшовицької навали у 1920-х рр. [9].

Покоління Данила Шумука, керуючись кличем холодноярських повстанців і вояків УПА «Перемога або смерть», стало моральним взірцем для нас сьогодні, коли тоталітарний режим путінської Росії, як і всі попередні тоталітарні режими СРСР і царської Росії, реально загрожує демократичним цінностям суверенної України, за які віддав своє життя наш земляк, шляхетний інтелектуальний націоналіст, який не любив помпезності, гучних, але порожніх фраз.

Члени товариства Олекси Тихого. В. Березін, С. Кузьмук, О. Вінніченко на могилі Шумука. 2007 рік

Так склалося, що 21 травня 2004 р. волею долі вічний спочинок він, західняк, знайшов на Сході, на Донбасі, у Покровську, поєднавши собою Захід та Схід України і навіки разом зі своїми побратимами Василем Стусом й Олексою Тихим, з якими відбував покарання у сумнозвісному Кучино, став нашим земляком. Слава Героєві!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумук Д. Пережите і передумане: Спогади й роздуми укр. Дисидента – політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981 рр.). – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 431 с.
2. Шумук Д. За східним обрієм: Спомини. – Париж – Балтимор: «Смолоскип», 1974. – 447 с.
3. Данило Шумук. Я також знав Стуса. с. 642–647 // Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів. – Упорядник Василь Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. – 684 с.
4. Данило Шумук про Норильське повстання 1953 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=y9zI6blxqXk>
5. Шумук Д. Л. «Получился страшный шквал. Одни падали, другие молили о спасении, истекая кровью, третьи бегали из угла в угол» // О времени, о Норильске, о себе... Кн. 8 / ред.-сост. Г. И. Касабова. – М.: ПолиМЕдиа, 2006. – С. 162–181.
6. Василь Гришко. Сповідь пасинка доби // Данило Шумук. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). – Детройт: Видавництво «Українські вісті», 1983. – С. 7–41.
7. Ярослав Стех. До 100-річчя від дня народження та 10-річчя смерті Данила Шумука. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://z-gazette.com/danylo-shumuk>.
8. Тетяна Ружакова. Мученик ХХ сторіччя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/duhovnyj-i-kultunyj-genocyd/154-muchenik-xx-storichchja.html>
9. Як полковник Орел заставляв співати більшовиків «Ще не вмерла Україна». До 110-ї річниці від дня народження «отамана «Святих і страшних» Якова Гальчевського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tviybiznes.com/main/news2/160540>
10. Відомі Українці Донбасу Данило Шумук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bakhmut.wordpress.com/2014/07/29/>

В. АЛТУХОВ

АНАТОЛІЙ ЛУПІНІС – БУДІВНИЧИЙ СУВЕРЕННОЇ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Серед багатьох визначних постатей Донеччини, які боролися за суверенну і соборну України, чільне місце посідає Анатолій Лупиніс (1937–2000) – український націоналіст, дисидент, поет, військовий та ідеологічний теоретик української націонал-революційної ідеології 1990-х рр.

Українська благодатна земля здавна народжувала світу героїв. Серед них було багато таких, які за життя не були зрозумілі й прийняті суспільством. Натомість – часто були кривджені, гнані й плюндровані. Їх називали «українськими буржуазними націоналістами» [1, с. 86]. І лише після смерті їм віддавали шану, повертали визнання, велич і славу.

Одним із таких героїв, безперечно, є видатний громадсько-політичний діяч, без сумніву, великий українець у новітній історії нашої держави – Анатолій Іванович Лупиніс. Його називають «останнім романтиком українського опору», «козацьким гуру». «Якщо не я, то хто ж?», – таким запам'ятався девіз життя Анатолія Івановича. Саме він став засновником першої незалежної громадської організації «Зелений світ», історико-патріотичного «Меморіалу», а пізніше – Народного Руху України. Потім головною справою його життя стала Українська Національна Асамблея (нині відома як УНА-УНСО)³.

Анатолій Лупиніс – один з тих, хто брав участь у становленні української державності, присвятив життя побудові суверенної соборної України. Його ім'я було широко відомо не лише в Україні, але й за її межами. Перефразувавши крилатий вислів Григорія Сковороди, можна сказати, що світ його ловив, але не піймав. Улюбленими висловами Лупиноса були такі два: слова Вольтера «Я ненавиджу ваші погляди, але готовий віддати життя за те, щоб Ви могли вільно сповідувати їх» та «Якщо не я, то хто ж?». Він не був пасивним споглядачем життя, він діяв [3, с. 91].

Анатолій Лупиніс, відомий політичний, громадський діяч новітньої доби національної боротьби за українську державу, полум'яний патріот, революціонер, бунтар і поет, не мав нічого, окрім великої ідеї «Україна понад усе!». Український патріот

³Коротку біографію нашого земляка можна знайти також у Вікіпедії [2].

постраждав від тоталітарної радянської системи, пройшовши через усі концтабори СРСР і психлікарні для політичних в'язнів, не зламався та зберіг національний український дух до кінця життя.

Видання збірки творів видатного політичного та громадського діяча України Лупиноса Анатолія Івановича є першою спробою відновити історичну справедливість щодо його теоретичної спадщини. Більшість праць А. Лупиноса з питань української націонал-революційної ідеології 1990-х рр. Не втратили своєї актуальності й служать дороговказом нинішнім поколінням революціонерів.

Багатьом духовна спадщина Анатолія Лупиноса сьогодні може видаватися занадто різкою³. Його серце боліло за Україну, очима душі він бачив, як тоді вважалося, її остаточну загибель⁴ і за будь-яку ціну намагався пробудити Україну. Вона й пробудилися. «Майдани, де військо, як море червоне», предтеч яких він так вперто шукав у Вільнюсі, Тбілісі, Грозному, Баку, розлилися по всій Україні. Українці піднялися відразу, встали як один.

У передмові до творів з політичної спадщини Анатолія Лупиноса С. Любченко зазначає, що він ніколи не переймався формальним авторством власних ідей, які зароджувалися у колі однодумців. «Мудрість сходить з небес, яка різниця кому саме за неї будуть вдячні», – навчає китайська мудрість, і додає, що слід очікувати відкриття нових, невідомих широкому загалові, творів, що значно наповнять теоретичну спадщину Анатолія Лупиноса. Архіви приховують багато таємниць... [4, с. 6].

Зрозумівши, що інтегральний націоналізм утратив свою привабливість ще в сорокових роках, а копіювання ідей ОУН(б) є звичайним анахронізмом та, окрім політичної повільної смерті, нічого не принесе, Анатолій Лупиніс, очільник УНА-УНСО, розпочав модернізацію її ідеології. Старі гасла пристосовувались до нових обставин, переймався іноземний досвід. Захоплення революційністю призвело до синтезу революційних теорій з націоналізмом.

А. Лупиніс був безстрашним і послідовним націоналістом. Націоналізм – це світоглядний принцип, найбільшою мірою притаманний передовим представникам народу, який виборює своє право на розбудову власної держави, тобто має на меті перетворитись в націю [4, с. 20–22].

Коли в Україні розпочався активний процес відновлення пам'яті, повернення до історичних коренів, УНА-УНСО висунуло гасло Української імперії як фактора виживання слов'янської цивілізації.

У статті Анатолія Лупиноса «Ординський період закінчився», яка була надрукована в газеті «За Вільну Україну» в 1994 році під час виборів до парламенту, йдеться про невідворотність розвалу радянської імперії, становлення національних держав, наголошується, що Україна має стати опорою поневолених Москвою народів у її демонтажі. «У цьому просторі реально існують дві сили: Москва і Україна! Їх співіснування є неможливим. Москва стоїть на кабалі України... Місія Києва 750 років тому перервана ординською навалою, всім своїм тягарем відповідальності перед цивілізацією лягає на плечі нашого народу» [4, с. 120]. «Наші люди, – писав Анатолій Лупиніс, – звикли жити у великій державі, ми зробимо Україну великою державою, щоб народу не потрібно було міняти своїх звичок» [4, с. 121].

Якщо УПА воювала з російськими окупантами в лісах України, то УНСО протистояла Росії превентивно на її ж території, у Чечні та інших «гарячих точках». У контексті геополітичної перспективи наявність такої структури в рамках політичної системи

³Див.: «Націоналізм та п'ята заповідь».

⁴Див. вірш «Ні слава, ні воля».

України, було виправдане, як зовнішня політика народу на протидію зовнішній політиці держав [5].

І словом і своїми справами Лупиніс сприяв розбудові України: повертав на рідну землю під час розвалу Союзу сотні солдат та офіцерів, наших земляків, витягував їх з полум'я війни, з «гарячих точок» СНД. «Зелений світ», «Меморіал», Народний рух, незалежні профспілки, Українське Православ'я, Спілка офіцерів України, інші організації, нарешті УНА-УНСО постали багато в чому саме завдяки зусиллям Анатолія Лупиноса.

*А. Лупиніс у Чечні
під час першої російсько-чеченської війни.*

Попри ідеологічний радикалізм і певний екстремізм, у програмових документах УНА А. Лупиніс, викладаючи основні напрямки соціального розвитку України, висуває слушні економічні й соціально-політичні пропозиції. Він був переконаний, що заможна і сильна держава є запорукою добробуту громадян України, а зростання їх добробуту і свободи – міцної держави, що перемога УНА дасть людям впевненість: у країні з'явиться справжній господар, який рішуче і беззастережно покладе край безгосподарності, безвідповідальності, шахрайству і грабіжництву. Основним її завданням він вважав розбудову на руїнах і серед розладу цілісної національної економіки, яка б успішно задовольняла економічні інтереси України, сприяла динамічному розвитку й виведенню України на передові позиції у світі. Його антикризові заходи передбачали стабілізацію фінансово-грошової системи, протекціонізм національному та гарантії іноземному капіталу, пріоритетний розвиток фермерсько-кооперативного сільського господарства, інтегрованість української інфраструктури в загальноєвропейську, структурну перебудову економіки та переведення промисловості на енерго– та ресурсозберігаючі технології тощо [4, с. 79–81].

Безперечно, УНА-УНСО – це значний фактор в українській політиці, й не помітити чи ігнорувати його вже не можна. Постать Анатолія Лупиноса, людини-легенди, символу боротьби за свободу і незалежність України, на жаль, ще не осмислена остаточно, і досі не здобула свого повноцінного визнання серед наших сучасників. Невмотивованість, а швидше, незрозумілість багатьох вчинків пана Анатолія була й досі лишається причиною несприйняття багатьма його ідеології, тактики і стратегії.

Проте життя А. Лупиноса, людини незламного духу, невтомного шукача істини, його боротьба за неї, значні вагомі здобутки і прикрі помилки є цінними й повчальними для сучасного й майбутнього поколінь. Він настільки любив Україну, що відрікся від себе, від усіх життєвих принад. До останніх днів свого життя він намагався зробити Україну успішною, щасливою і могутньою.

Як свідчать усі, хто добре знав Лупиноса, йому щастило в житті. Доля була по-блажливою до нього, посилаючи важкі випробування та б'ючи іноді так, що інший би не витримав й сотої частки. Він був одним з небагатьох обраних, кому вдалося у цій борні загартуватися і перемогти. Йому щастило на друзів та ворогів. А мав він їх дуже багато – кадебістське й міліцейське начальство, «зłodіїв у законі», політв'язнів – майбутніх лідерів національно-визвольних рухів республік СРСР.

У розмові з одним банкіром «Дядя Толя», так його по-дружньому називали друзі, сказав: «До мене, молодого хлопця, щоб поговорити, прилітали на «зону» генерали КДБ – Едік Шеварднадзе та Гейдар Алієв, а з Гамсахурдія та Ельчибеєм я сидів». Зустрівся він з ними вже через двадцятиліття – в 90-х, коли ті на той час були президентами своїх держав.

Пощастило Анатолію Лупиносу й тоді, коли комендант Аджеро-Судженського табору допоміг втекти його батькам, пожалівши ще зовсім малу дитину, старшу сестру Анатолія. Пощастило і Донбасу, бо саме тут, куди пробралася родина, 20 вересня 1937 року, в селі Новоолександрівка Покровського (Красноармійського) району Донецької області й народився майбутній бунтар.

Оксана Забужко в інтерв'ю «Главкому» зазначила, що українці тільки в розпал війни на Донбасі раптом «відкрили» для себе, що Донбас, виявляється, має багато поетів [6]. Коли Василя Шкляра, лауреата Шевченківської премії, спитали, чи погоджується він з думкою, що присутність луганських або донецьких митців у всеукраїнському культурному процесі могла б «демонтувати» кордон між двома частинами України, той відповів: «Ні, у всеукраїнському літературному процесі були присутні письменники Донбасу. Василь Голобородько з Луганщини взагалі є поетом світового рівня. А Іван Світличний! Крім того, Донбас дав нам багато знакових націоналістів-мислителів. Це – письменник, засновник Української Гельсінкської спілки Микола Руденко, це Олекса Тихий, Іван Дзюба, Анатолій Лупиніс... Але на Донбасі ми не гострили свою бритву на цих іменах, не переконували співвітчизників, що патріотичні ідеї походять від них. Тими людьми зайнялися наші вороги. І поки що домоглися свого» [7].

Сьогодні, коли московські ординці заливають українську землю кров'ю, в обороні рідної Вітчизни стоять не лише наші мужні вояки, але й герої небесного воїнства: небесні сотні, небесні полки. До цього небесного воїнства належить і наш земляк, Анатолій Лупиніс. Він – один із тих, хто брав участь у становленні української державності, присвятив життя побудові суверенної соборною України.

Шану Анатолієві Лупиносу віддають побратими та молодь в різних куточках України. І не лише в центрі та на заході країни, але й на сході, звідки розпочався його життєвий шлях. Наприклад, 21 травня 2005 р., у селі Сатанівка Монастирищенського району Черкаської області було відкрито меморіальну дошку [8].

На Донеччині також пам'ятають і шанують свого земляка. Вечори пам'яті, присвячені А. Лупиносу, які проводить патріотично налаштована інтелігенція Покровська, вже стали традиційними в Новотроїцькій ЗОШ I-III ступенів Покровського району, вкотре довели, що настав час повернутися до постатей наших славних земляків. Нам є, що у них перейняти [9; с. 10].

З ініціативи віце-прем'єр-міністра України В'ячеслава Кириленка в Україні розгорнувся рух «Повернення історичної пам'яті. Цю ініціативу підхопила й інтелігенція Покровська. Як зазначив Є. Сверстюк, «відновлення пам'яті, укріплення національної пам'яті, виховання національної гідності – одне з першочергових завдань громадянського суспільства» [11].

У с. Новотроїцькому вшанували пам'ять поета-земляка. 27 квітня 2018 р. відбулось урочисте відкриття меморіальної дошки громадсько-політичному діячу, дисиденту, поету-земляку Анатолію Лупиносу, встановленої на будівлі Новотроїцької загальноосвітньої школи [12].

Цікаво простежити внутрішній зв'язок поколінь Донбасу. Приміром, Анатолій Лупиніс є вчителем з національної ідеї сучасного патріота і захисника України, заступника комбата батальйону ОУН, уродженця Донеччини Андрія Пастушенка. Той, своєю чергою, передає естафету любові до України своїм молодим бійцям, в тому числі мешканцю Покров-

ська (Красноармійська) кіборгу Владиславу Казаріну (за два роки бойових дій на Донбасі він воював у селищі Піски, Донецькому аеропорту, селищі Широкине), одному з кращих «вовченят» під псевдо «Распісной», який загинув 10 серпня 2016 р. поблизу Дебальцевого, внаслідок мінометного обстрілу від вибуху міни 120-го калібру [12]. «Він завжди йшов уперед, поспішав жити і хотів принести мир у свій рідний край як ніхто інший. На таких як він повинна будуватися наша країна», – написав про Владислава відомий український футболіст і патріот Роман Зозуля у своєму «Фейсбуці» [14].

Разом із політичною і революційною діяльністю Анатолій Лупиніс творив полум'яну поезію. Його твори захоплюють своєю патріотичністю та силою, надихають і надихатимуть на боротьбу не одне покоління українських національних революціонерів:

... А я, твій син, народжений із блуду,
Прошу тебе, Молю тебе, Клену –
Зірви з очей облудливу полуду,
Розбий для тебе зроблену труну,
Стань знову юною,
Невинною стань знову,
Вінком покрій просвітлене чоло,
Поклич – Твоє єдине лише слово –
Ми встанемо – і що б там не було! –
Який би глум терпіть не довелося,
Який би біль не розривав груди –

Ми за твої, за золотії коси,
За чистую блакить твоїх очей
Підем на бій,
На звияг і на жертви,
По частці кожен віддамо себе,
Бо краще, мамо, нам сьогодні вмерти,
Ніж бачити збезчещену тебе.

Єдиний спосіб,
щось змінити –
Це взяти автомат.
Або перо.
Є зброєю, усе,
що низвергає.
Було б кого.
Було би що.
Порожнє місце –
свято не буває.
Таки не чув Господь

За рідний край,
А я чогось борюсь,
когось змагаю...
Чи богорівним
вмерти забажав?

Особливо актуальна його поезія нині, коли «життя триває» і водночас – «точиться війна». А. Лупиніс написав цього вірша у 1990 р., але він «вистрелив» майже через чверть століття:

Ми випрягли волів, перевернули плуга,
Сідлаємо коней та гостримо списи.
Відкинули жалі, згадали всі наруги,
Прости нас, Господи, помилуй і спаси.
На скресі двох світів стаємо до двобою,
На скресі двох епох гряде шляхетний світ.
Віч-на-віч Нація з безликою юрбою.
Навколо ворогів – суцільний живопліт.
Волога цвіль Європ лоскоче наші ніздрі,
Спекотних Азій тлін судомить рамена.
Чекає бій. Все інше буде... після.
Життя триває. Точиться війна.

Анатолій Лупиніс безмежно вірив у велич і незнищенність української нації, українського народу, соборної і суверенної України-Руси:

Під скрес Московської руїни,
Під лицемірство каяття
Моя повстане Україна
До віковичного буття.
Кайдани, що в кремлях кувались,
На шпальтах набували дзвін,
Під фарисейський лібер-галас
Вкраїна, звівшись з колін,
Жбурне на торжище лукавих:
Діліть суверени-сувенір,
Замість точить кату топір!
Народам – Воля! Волі – Слава!

Перед кожною нацією постає дилема: або перемогти або згинуть. Найголовніше завдання сьогодення – перемогти московську орду. Колись, у далекому 1918 р., у своїй публікації «Січовики під Крутами» тоді ще 23-річний Іван Шарий написав: «Щастя, що ніколи не переводилися на Вкраїні вірні сини-лицарі, які в найтяжчі часи безправ'я та рабства високо держали Прапор Визволення, не спиняючись навіть перед тим, щоб життя віддати за свою матір-Україну...» [15, с. 7].

Саме таким лицарем, який зумів після десятиліть «зон» та психлікарень не стати психопатом чи умілим користувачем минулої слави, а стати людиною-борцем, невтомним будівничим української державності, є наш видатний земляк Анатолій Лупиніс. Він був перехрестям феноменів – козацьке прізвище, українська чутливість, скіфський лик, гайдамацька завзятість, поетична душа [16].

Доля йому відвела лише 62 роки. Християнин, відданий сім'янин, надійний соратник, справжній друг та товариш. Просто людина з великої літери. Пішов у засвіт, як жив, – без грошей, квартири, прописки, пенсії. Здалося, лише після смерті його й оцінили, адже на похорон зійшлося немало людей, різних і несхожих одне на одного, – дисиденти-політв'язні, офіцери спецслужб, депутати Верховної Ради, УНСОвці у камуфляжній формі, чеченці, азербайджанці, грузини... Сумна подія мимоволі засвідчила, що «дядю Толю» багато хто любив по-справжньому.

А. Лупиніс дуже багато зробив для утвердження української держави і зміцнення авторитету України у світі. Його життєвий, політичний і творчий шлях – це приклад відданого служіння своїй вітчизні. «Гарантія миру – закопати сокиру війни, – любив повторювати: Анатолій Лупиніс і додавав: Разом з ворогом! Наше буде зверху!». І сьогодні – після відходу у Царство Господнє – Анатолій Лупиніс виховує нас як учитель, веде в бій за Україну як командир УНСО.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Особистості. Січеслав Літературно-мистецький та публіцистичний часопис письменників Січеславії. – 2005. – № 5 (липень – жовтень). – С.86–87.
2. Лупиніс Анатолій Іванович. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лупиніс_Анатолій_Іванович
3. Зоя Максименко. Незвичайний пацієнт психушки. (Спогади про Анатолія Лупиніса). Літературно-мистецький та публіцистичний часопис письменників Січеславії. – 2005. – № 5 (липень – жовтень). – С. 88–99.

4. Лупиніс Анатолій. Бунт має рацію (Політичний заповіт). Чернігів: МПП «Факел», 2004. 218 с.

5. В. Плеханов. Кровники за роботою. Додаток. Наші вороги про нас. Кровники за роботою. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://unso.sumy.ua/anatolij-lupynis-bunt-maje-ratsiyu-14/#more-1363>

6. Оксана Забужко: Станом на 7 листопада 2017 року Росії у нинішньому вигляді не існуватиме. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pravda.if.ua/news-70765.html>

7. Василь Шкляр. На сході України читають українську літературу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lovelylylife.in.ua/tvorchist/literatura/vasyl-shklyar-na-shodi-ukrayiny-chytayut-ukrayinsku-literaturu.html>

8. Школі, де навчався Анатолій Лупиніс, присвоєно його ім'я. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://stkachuk.livejournal.com/1940.html>

9. Герої не вмирають: у Покровському районі пройшов вечір пам'яті Анатолія Лупиноса. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.06239.com.ua/article/1535176>;

10. Громадсько-культурні діячі Покровська провели патріотичний рейд до Новотроїцької ЗОШ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.06239.com.ua/news/1946447>

11. Євген Сверстюк. Плекання національної пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2013/11/19/139723/>

12. У с. Новотроїцькому вшанували пам'ять поета-земляка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pokrovsk.city/read/articles/article/16420>

13. Владислав Казарін. Герої не вмирають. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://don.pp.ua/2016/vladyslav-kazarin/>

14. Роман Зозуля. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009789399084>

15. Ярослав Звенигора. Черкащани в бою під Крутими билися, рівняючись на славу предків-козаків.../ Козацький край, №2 (93), с. 7.

16. Ганна Черкаська. Анатолій Лупиніс – останній романтик українського опору. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/anatoliy-lupynis-ostanniy-romantyk-ukrayinskogo-oporu/>

І. ДЗЮБА

ДОНЕЧЧИНА – КРАЙ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Я виростав на Донеччині в ті часи, коли «Донбас» – це звучало гордо. Втім, «Донбас» – завжди звучало і звучати-ме гордо. Але трохи по-різному. Тоді це була «Всесоюзна кочегарка», а фактично ще й всесоюзна ливарня, і всесоюзна кузня. Відсвіт цього, вміло створеного радянською пропагандою, почесного статусу, падав нібито на кожного донеччанина, і не один з моїх однолітків відчував свою уявну причетність до слави цього імені – Донбас.

Тільки згодом приходило розуміння того, якою дорогою ціною давалася ця слава і кочегарки, і рудні, і ливарні, і кузні – ціною хижацького спустошення «підземних комор» багатой донецької землі, затруєння атмосфери, жорстокої експлуатації робочого людю. За металургійними і машинобудівними гігантами, за монументальними пірамідами териконів не кожен помічав дореволюційні «собачовки», в яких десятиліттями тулилися «гегемони» та їхні сім'ї. За пропагандистським уславленням донецького робітництва як передового загону робітничого класу всього СРСР губилася справжня драматична картина сталінських чисток і розправ з «ворогами народу», а за гімнами «пролетарському інтернаціоналізмові» й прокляттями «українському буржуазному націоналізмові» – цілеспрямоване, і пряме, і приховане, придушення української культури, українського слова.

Сьогодні ми можемо скласти повніше й об'єктивніше уявлення про донецьку землю, про все, що діялося на ній, і про славні, і про трагічні сторінки її історії. Деякі з них допоможе прочитати ця книжка, упорядкована доцентом Донецького Національного університету В. Оліфіренком: «Уроки правди і добра», – своєрідна хрестоматія творчості тих донецьких письменників, які в радянські часи були або викреслені з української літератури, або представлені в ній спотворено і про яких читачі взагалі, а школярі тим більше нічого не могли знати. Тобто, йдеться про цілий загублений пласт української культури, українського слова на Донеччині, – а це одна з обставин, що давали змогу і на рівні офіційної політики, і на рівні обивательської думки створювати враження, ніби Донеччина – цілком «русскаяязычный регион», втрачений для української мови й культури.

Насправді ж Донеччина не тільки віддавна привертала увагу українських письменників, – вона й сама як український край, населений переважно українською людиною (хоч гостинний і до переселенців різних національностей), дала багато яскравих талантів усій українській культурі, в тому числі й літературі.

Особливо рясно заколосилося українське літературне слово на Донеччині в добу національного відродження початку ХХ ст., а потім у 20-ті роки, коли здійснювалася так звана «українізація»: відбувався перехід на українську мову освіти, преси, книговидання тощо. Цей короткий період відносно вільного національного розвитку, коли впали прямі заборони царських часів, показав, на що здатні розкуті сили українського

народу в усіх сферах культури. І в Донеччині народжуються українські газети й журнали, українські театри, виявляють себе талановиті поети й прозаїки. Але це піднесення налякало більшовицьку владу, яка побачила в ньому небезпеку «сепаратизму» і «націоналізму». Московське керівництво оголосило «націонал-ухильниками» тих українських комуністів на зразок М. Скрипника або О. Шумського, які намагалися бодай почасти враховувати українські національні інтереси. Від кінця 20-х років посилюються політичні репресії проти української інтелігенції, а водночас розпочинається жорстока примусова колективізація на селі, довершена страхітливим зумисне організованим голодомором 1932–1933 років, що приніс мученицьку смерть мільйонам селян. Усе це було складовою частиною того, за визначенням істориків, «великого терору», який сталінське керівництво здійснювало по всьому Радянському Союзові. А Україні було завдано особливо тяжкого удару: це була помста за національно-визвольний рух і за спротив колективізації.

Тож і на Донеччині хвилі репресій, що йшли одна за одною, мали не тільки політичну, а й національну «адресу». Це бачимо і на трагічній долі українських письменників Григорія Баглюка, Сави Божка, Лева Скрипника, нариси про яких і уривки з творів подано в цьому збірнику. Важливо зауважити, що здебільше репресовані в 30-і роки письменники (як і інші «вороги народу») не були політичними противниками радянської влади; більше того, багато з них були активними борцями за неї і тільки поступово, із запізненням звільнялися від своїх ілюзій. Деякі з них навіть вірили в офіційну версію про «шкідників», «диверсантів» і «ворогів народу», яку влада висувала для виправдання терору, – вірили, аж поки їх самих не оголошували «ворогами народу». Ілюстрацією цих трагічних ілюзій може бути оповідання Григорія Баглюка «Розповідь про підсудного», в якому відбився, хоч і «пом'якшено», вплив манії шкідництва.

Інакше склалася доля тих наших земляків-письменників, які опинилися в еміграції на Заході – чи то після революції (як Микита Шаповал), чи то під час II Світової війни (як Емма Андієвська, Леонід Лиман, Василь Гайворонський, Віталій Бендер, Володимир Біляїв). Вимушена еміграція, вигнанство, втрата Батьківщини – це теж трагедія, але вона, принаймні, дає якусь компенсацію: можливість і на чужині працювати для свого народу в на дії, що колись вона стане йому відомою. Ця надія, як бачимо, нині справдилася: вільна і незалежна Україна відчинила двері для своїх синів і дочок, яких лихоліття розкидало по всьому світові. А серед них було багато діячів науки, культури й мистецтва – вчених, художників, співаків, акторів, композиторів, письменників. Вони створили великі мистецькі цінності, з якими ми, в Україні, поступово знайомимось. І треба сказати, що немалий внесок належить тут нашим землякам-донеччанам. Особливо слід відзначити Емму Андієвську, яка посідає одне з чільних місць в українській поезії й прозі, а крім того, є ще й талановитою художницею.

Ще одне коло авторів, представлених у цьому збірнику, – це так звані «дисиденти», які в 60–70-ті роки підняли голос проти радянського псевдосоціалізму, за демократію, права людини, права української нації. У своїй творчості вони розламували тісні рамки «соціалістичного реалізму» і сягали висот вільного слова, що вже й саме собою було викликом тогочасному світові обмежень, фальшу й страху; до того ж, і своєю громадською поведінкою вони стверджували незалежність і відданість ідеї політичного та духовного відродження України. На першому місці тут слід назвати, безумовно, Василя Стуса – поета світової міри і людини незрівнянної сили духу та жертовності. Якби Донеччина дала Україні тільки його, – і тоді її внесок у нашу свободу й незалежність був би унікальним. Але вона дала ще й Миколу Руденка – талановитого поета і прозаїка, автора десятків непересічних книжок, оригінального мислителя й публіциста, мужнього правозахисника; Івана Світличного, глибокого літературоз-

навця і критика, натхненника руху «шістдесятників»; Олексу Тихого, непоступливого обличителя неправди й оборонця рідного народу, з яким фарисейська система жорстоко розправилася, як і з Василем Стусом, Іваном Світличним та багатьма іншими; дала Донецчина і Василя Голобородька – ще одного поета світової міри, належно поцінованого знавцями в багатьох країнах і ще недостатньо поцінованого в нас.

От вам і «русскаяязычний Донбасс!» – вертаємося до теми, з якої почали. Донецчину справді русифікують не одне десятиліття, але вбити її українські корені, замулити її українські джерела не вдалося. Мало того – саме отой більший, може, ніж деінде, тиск русифікації народжував і відчайдушніший спротив носіям національної смерті.

А життя українського слова на Донеччині ніколи не припинялося. Протягом повоєнних радянських десятиліть воно, українське слово, жевріючи то там, то там, нагадувало багатьом, хто вони, і наvertало до України всупереч усім задурманючим обставинам. Я відчув це й на собі. Закінчив 1949-го російську школу, поступив у Сталінський педінститут на російську філологію – бо ж загипнотизований був пропагандою «русского приоритета» в усьому. Але в душі жила неповторна образна українська мова – мамина, бабусина, сусідів... І кликала в якісь ще незнані глибинні українські світи. Невже справді ця мова «безперспективна», мова, як багато хто казав, неосвічених селяків? Але в Сталіно, на відміну від своїх Оленівських кар'єрів, де сірувата інтелігенція «соромилася» української мови, я зустрів журналістів і письменників, які були її патріотами, хоч, звичайно, і не підкреслювали цього, щоб не потрапити в «націоналісти». Саме вони – Андрій Ключча, Павло Байдебура, Віктор Соколов, Микола Непран та інші – дали мені непомітний перший поштовх і привід задуматися про Україну та свій шлях до неї, який був плутаним і тривалим, але все таки привів до самоусвідомлення. Це – про роль літератури й літераторів у підтриманні національного життя. Були ж на Донеччині й російські поети та прозаїки – Володимир Труханов, Віктор Шутов, Борис Радевич, Петро Чебалін та інші, але ближче до серця сприймалися українські.

Звичайно ж, Донеччина для багатьох асоціюється з фактами російськомовної культури, яка на поверхні життя переважає. Не заперечуючи і не ігноруючи її, важливо водночас спростувати й досі популярний міф про цілковиту зросійщеність, деукраїнізованість Донеччини. Міф цей паралізує українство замість підтримувати його. Тому важливо показати, що Донеччина – органічна частина України, що вона робить не лише величезний внесок у створення економічної потуги України, але і в її духовність. І хотілося б за цією книжкою побачити інші – які б репрезентували сучасну українську літературу Донеччини, її фольклор, її живопис, музику, театральне мистецтво – всупереч усім несприятливим обставинам і в цих жанрах проявився і проявляється творча сила українського народу. І тут Донеччині є чим гордитися!

28 серпня 2001 року

В. ОЛІФІРЕНКО

ЗАБОРОНЕНИЙ ПИСЬМЕННИК ВАСИЛЬ
АНДРІЙОВИЧ ГАЙВОРОНСЬКИЙ⁶

В. Гайворонський

Василь Андрійович Гайворонський потрапив за кордон вже сформованим письменником, на творчому рахунку якого було кілька оповідань і повістей, надрукованих у журналі «Літературний Донбас» та в інших періодичних виданнях. У 1933 році Державне видавництво у Харкові видало його книгу «Пугачівська рудня», але до читачів вона не дійшла: головного редактора журналу «Літературний Донбас» Г. Баглюка та його заступника В. Гайворонського було заарештовано і звинувачено в троцькізмі. А щоб широким масам було зрозуміліше «моральне падіння» цих письменників, у редагованому вже іншими редакторами журналі з'явилося таке роз'яснення: «Троцькістські дворушники знайшли тепле місце у донецькій письменницькій організації. У 1933 році були розвінчані троцькісти Баглюк, Соболенко та інші, а також їхні поплічники Гайворонський і Западинський. Закляті воро-

ги, які пролізли в донецьку організацію, прагнули відірвати письменницьку організацію Донбасу від мас, не допускали талановиту літературну молодь до організації і журналу, настирливо друкували в «Літературному Донбасі» такі контрреволюційні твори, як роман «Гута» Ковалевського і «Темпи» Соболенка...».

Троцькізмом як ширмою прикривався лише зовнішній фасад репресій на Донбасі на початку 30-х років. За цим явищем стояло одне: знищення української культури, і про це говорить хоч би той факт, що після арешту Баглюка і Гайворонського журнал було повністю русифіковано.

Уже в сьомому номері за 1935 рік українською мовою було надруковано лише одного вірша М. Рудя «Нареченій». Цю ситуацію коментує В. Гайворонський у своїй автобіографічній довідці на адресу видавця з Буенос-Айреса Юліана Середяка: «На кінець 1933 року у нас у Донбасі мав відбутися з'їзд письменників. Але ні мені, ні Баглюкові, ні комусь іншому з українських письменників бути на ньому не довелося. Кружляли чутки, що Москва проектує формальне приєднання Донбасу до Росії, а тому можна сподіватися репресій проти всього, що українське. І цей сподіваний наступ почався з того, що одного дня ГПУ закрило полотнищами машини, на яких друкувався «Літературний Донбас», присвячений з'їздові, поставило біля машин оз-

⁶Роки життя В. А. Гайворонського 1906 (14.01) — 1972 (13.11).

броєну охорону, а вже вночі почалися арешти. Арештовано кілька душ, в тому числі Баглюка і мене. А решту узяли, під догляд. Звичайно, хто мав можливість, то повтікали. І в такий спосіб, позбувшись українців, купка росіян-письменників (П. Безпощадний, П. Северов) захопила журнал у свої руки, зрусіфікувала його, назвавши по-російському – «Литературный Донбасс».

Підтверджують висновки Гайворонського щодо репресій саме українських письменників опубліковані в журналі у кінці 1933 року «заходи» з поліпшення його роботи, де серед кількох пунктів значилось таке: «...В 1934 році журнал, який в основному буде виходити російською мовою, значно поліпшить відділ художньої прози і поезії...». Таким чином сфабрикований проти троцькізму процес перетворився в репресії над діячами української культури на Донеччині.

Звідки ж прийшов у літературу В. Гайворонський і якою була його подальша доля? Як повідомляє «Українська енциклопедія», що видана у Торонто (Канада) у 1984 році, Гайворонський Василь (псевдонім Гайдарівський) народився 1 грудня 1906 року у Костянтинівці на Донбасі. Був членом літгрупи «Забой» і Всеукраїнської асоціації пролетарських письменників. Висланий 1933 року за межі України. Утік і жив, переховуючись на Кавказі. У 1944 році переїхав до Львова. Звідти емігрував до Сполучених Штатів Америки». Багато його оповідань було надруковано у західноукраїнській еміграційній періодиці. Він автор оповідань і новел «Пугачівська рудня» (1933). «Ще одне кохання» (1946), «А світ такий гарний» (1962), «Заячий пастух» (1962). Помер 13 листопада 1972 року в Філадельфії. Похований на українському кладовищі у Баунд-Бруці. До сказаного в енциклопедії необхідно додати, що, крім названих творів Василя Гайворонського, в його доробку є ряд оповідань та повістей, виданих у різний час. Так, 1963 року в Буенос-Айресі (Бразилія) у видавництві вже згадуваного Юліана Середяка надруковано в календарі альманасі «Мітла» гумористичне оповідання «Сенсація знічев'я». А в 1986 році у штаті Колорадо (США) вийшов збірник оповідань і повістей «Циркачка». Як бачимо, географія видань В. Гайворонського дуже широка. Це свідчення є перш за все ознакою непересічного обдарування письменника, творчість якого була в Україні під заборону.

Про високе поцінування письменника еміграційною громадою може свідчити і той факт, що відомий український культурний діяч з Австралії Дмитро Нитченко включив у виданий ним збірник листів до нього видатних письменників діаспори і кореспонденції нашого земляка. Так, серед прізвищ Івана Багряного, Володимира Винниченка, Анатолія Гака (Мартин Задека), Анатолія Галана (Калиновського), Олекси Кобця (Варавви), Уласа Самчука і Володимира Гжицького (недіаспорянина) бачимо і прізвище В. Гайворонського. Автор вступної статті до цього видання Марко Павлишин зокрема пише, що вона, ця збірка, являє собою «збірний автопортрет» україн-

Обкладинка одного з чисел журналу «Забой»

ських письменників, які творили нашу літературу на одному з найтяжчих етапів нашої історії, в емігрантських скитаннях і діаспорних скрутах». В цілому творчість Гайворонського можна поділити на два великі періоди: перший, коли він почав друкуватись у 20-х роках в періодиці Донеччини, а пізніше став заступником редактора журналу «Забой» – «Літературний Донбас»; другий – це початок сорокових років в Україні і далі – до кінця життєвого шляху в Америці. Кожен з цих умовно визначених відтинків має кардинальні відмінності у змісті написаного письменником.

У творчості В. Гайворонського двадцятих-початку 30-х років переважає виключно виробнича тематика. В цю пору особливого значення набирає в літературі тема Донбасу – в Москві наш край оголошується стратегічною базою побудови спочатку соціалізму, а пізніше й комунізму. То ж є закономірним, що молодий Гайворонський був захоплений хвилею індустріальної теми в літературі. Зокрема сторінки його повісті «Розминовка», яка друкувалася в журналі «Забой» у 1931–1932 роках, сповнені робітничого ентузіазму щодо виконання та перевиконання всіляких планів: на виробництві (шахта Пугачівська) чи в робітничій казармі розмови точаться навколо одного й того ж: план, план, план... Виглядає це так, що люди ніби втратили нормальну людську мову, і всі їхні проблеми, інтереси зводяться тільки до вболівань за шахту. Хоча автору не можна відмовити в умінні зображувати сцени на виробництві, будувати діалоги та давати досить влучні характеристики героям (правда, як правило, однопланові).

1924 року утворилась Спілка письменників «Забой», до якої входив В. Гайворонський (на фото у центрі)

Іншої якості щодо змісту і тематичної спрямованості набувають твори Гайворонського у сорокові та наступні роки, хоча тема Донбасу і залишається провідною. Так, в оповіданні «Циркачка» перед читачами постає рідна письменникові Костянтинівка, в центрі твору – доля дружини репресованого радянського службовця, артистки цирку Марусі, її прагнення простого людського щастя в екстремальних умовах сталінських репресій. У повісті «Світ такий гарний», написаній за кордоном, читачам розкривається картина рідного краю Гайворонського – це доля простих людей невеличкого селища Кіндратівка над Торцем і в Слов'янському курорті, відомому на увесь Донбас. Рідний край письменник не забуває до свого останнього подиху.

У закордонний період своєї творчості звертався В. Гайворонський і до теми життя українців у Сполучених Штатах. Зокрема, у цих творах розвинувся талант письменника як гумориста. Скажімо, в оповіданні «Двоє друзів і містер Піт» показана комічна ситуація, в яку потрапили два емігранти з України Яків Куценко і його друг Гаррі Брус, до еміграції – Грицько Брусниця. Уявлення про капіталіста, сформовані у комуністичному суспільстві, виявились непридатними для оцінок американської дійсності. Герой з оповідання «Сенсація знічев'я» Василь теж потрапляє в смішну історію на американській землі, де його хоча й зустріли привітно, все ж не розуміють української сентиментальності і кепкують з нього.

Далеко, аж за Тихим океаном, в американській землі, покоїться прах нашого земляка Василя Гайворонського, якому не пощастило побачити вільну, оновлювану Україну. Та вже летить у наш край його талановите слово, сповнене любові до рідної землі й віри у людське щастя.

О. МАКСИМЕНКО

ПОЕТ ІЗ КРАМАТОРОВКИ

*Чи не єдине відоме фото
В. Іванів-Краматорського*

Василь Іванів-Краматорський – український поет, що мешкав у Краматорську у 1920–1930 роки ХХ століття і мав потужний вплив на літературне життя міста та не лише його. Друкувався у газети «Краматорська Домна» і журналі «Забой». На сторінках «Краматорської Домни» можна зустріти багато його дописів із життя міста. Це були дописи на тему українізації, культури, а також сатиричні статті. Статті він підписував під псевдонімом Василь Краматорський (скоріше за все, це не справжнє прізвище). Справжнього прізвища встановити поки що не вдалося.

Стаття, надрукована в газеті «Культура і побут» В. Краматорським під назвою «У Краматорській студії “Гарт”», свідчить про те, що в Краматорську принаймні існувала така літературна організація. Чому вона так називалася? Може тому, що так називалася Спілка пролетарських письменників, яка була створена у Харкові, а її лідером був В. Елан-Блакитний. З цієї статті можна також дізнатися, що краматорський літературний осередок був утворений восьмого березня 1925 року. А вже через три місяці він

нараховував тридцять членів, з яких було 22 робітника та 8 службовців. Заняття відбувалися у неділю, щотижня. Після читання віршів відбувалася їх ретельна критика з боку самих же членів літературного осередку. А коли твір дійсно витримував критику, то весь осередок давав згоду на те, аби твір друкували у газеті (можна припустити, що йдеться про газету «Краматорська Домна»).

Біографічні данні про В. Краматорського нам майже не відомі. Але відомо, що поет був членом Спілки пролетарських письменників Донбасу «Забой». Спілка видавала журнал з однойменною назвою. Ось, що сказано в Українській Літературній Енциклопедії: «“Забой” – літературно-мистецький і громадсько – політичний ілюстрований журнал. Виходив 1923–1925 роках, 1927–1932 роках в Артемівську (до 1924 року – Бахмут, 1926 році – в Луганську). Спочатку був літературним ілюстрованим додатком до газети «Всероссийская кочегарка», з 1924 року – орган Спілки пролетарських письменників Донбасу «Забой». Матеріали публікувалися українською і російською мовами. Вийшло 141 число. Відповідальними редакторами були М. Слонимський, Іван Ле, Г. Баглюк. У становленні журналу брали участь О. Селівановський, В. Гайворонський, Ю. Западінський, П. Сєверов, Б. Горбатов, Є. Шварц, М. Олійників. Матеріали «Забою» відбивали життя шахтарського краю. Тут друкувалися П. Безпощадний, Юрій Чорний-Діденко, Ю. Жуков, П. Байдебура, М. Упеник, Г. Марягін, В. Торін, Г. Баглюк, М. Соболенко, В. Іванів (Краматорський) та інші.»

У деяких джерелах зустрічаються натяки на трагічність долі поета, але до сьогодення про його смерть.

У журналі «Забой» за 1930 рік знаходимо повідомлення про те, що Василь Краматорський підготував до друку збірку віршів «На грані», яка була надрукована у Бахмуті у видавництві журналу «Забой». Але її не знайдено ані в бібліотеках, ані в архівах. Поряд із повідомленням подано й коротку характеристику творчості поета: «Краматорський – поет-лірик. Його твори просякнені глибоким замилюванням степу й ритмічною мелодією індустріальних велетнів-заводів, що розташувалися в степу й перетворюють його на могутнє, життєздатне серце країни. Але машина, завод у Краматорського це не окрема відділена від людини категорія. Машина в нього нерозривно пов'язана з своїм керманичем і господарем – людиною. Книжка Краматорського знайде собі широкого робітничого читача як у Донбасі, так і на Криворіжжі».

Щоб добре зрозуміти творчість письменника, треба знати історію тих часів, за яких він жив. Які тоді були вимоги до літератури у читача, інтереси читача та його моральний стан? Також одне з перших місць відігравала політика уряду країни, його ставлення до авангардистських ідей в літературі. І щоб зрозуміти будь-якого письменника, треба простежити і зрозуміти ідеали та моральні цінності того часу, коли він жив.

Як пише Наталія Лапушкіна «Василь Краматорський жив і творив у той час, коли Донбас, за словами Івана Дзюби, – «це звучало гордо». Хоча і зараз Донбас звучить гордо, як і у всі часи. Чи не кожен робітник на Донбасі вважав раніше і вважає зараз себе причетним до загальних трудових успіхів регіону. Як пише Іван Дзюба: «Тоді це була “Всесоюзна кочегарка”, а фактично ще й всесоюзна ливарня, і все-союзна кузня. Відсвіт цього, вміло створеного радянською пропагандою почесного статусу падав нібито на кожного донеччанина, і не один з них відчував свою уявну причетність до слова цього імені – Донбас». Такий пафос трудової причетності і гордості за свій «сталевий Донбас» відчувається у поезії Василя Краматорського. І ця любов до картини трудового життя «коли цвіте огонь» викликає гордість душі за свій степовий край. Цей патріотизм до «малої» вітчизни перевищує (я маю на увазі ті часи) у віршах деколи плакатні гасла. Але ці плакатні гасла були більш зрозумілі робітничому люду, ніж поетично-філософські рядки. Тодішній день вимагав від поета саме такого всім зрозумілого пафосу. Тому Василь Краматорський, навіть ризикуючи художністю творів, в окремих випадках, ішов на прості вислови у поезії, такі як, скажімо, «гудуть машини...» тощо. А коли поет розкриває мотиви природи, її живі подихи, то душа читача, мов гойдається на хвилях бурштиново-чистого моря.

З огляду на це мені хотілося б навести уривок із статті літературного критика 1930-х років А. Гопка «Про Донецьку поезію», що була надрукована у журналі «Літературний Донбас» у 1933 році. Уривок чималий, але вельми виразний: «Своєрідним шляхом поетичного розвитку йде В. Краматорський. Від абстрактних віршів про соцібудівництво й поверхових фотографій Краматорський переходить повільно до відображення життя у всіх зв'язках і опосереднюваннях. Виходячи тимчасово за межі власного заводу на міжнародну арену боротьби, Краматорський дає непоганий вірш «Похід голодних», хоча в композиції віршів Краматорський ще не цілком звільнився від наслідків минулої творчості, й інколи в його віршах можна помітити ще елементи схематизму, абстрактного, поверхового пафосу, наприклад:

Завод встає
Не так, щоб стати,
А велетням на заздрість скрізь,
Щоб з кожним днем цехи, верстати
У зрості йшли в соціалізм».

А ось ще один літературознавець тих часів Іван Ткаченко у статті «Донбас у художній літературі», що була надрукована у журналі «Забой» у травні 1930 року, ось як завважує про творчість В. Іваніва-Краматорського. «Серед забойців-українців Василь Краматорський, як майстер, найміцніший і найстарший так літстажем, так і віком. Його збірка віршів “На грані”, що тепер друкується, буде чи не перша книжка української робітничої поезії, в якій відбито процес набування нею робітничої тематики та включення Донбасу в український загальнокультурний процес. Правда, цей процес находив собі відбиток в усій літературі, що торкалася Донбасу, починаючи з Грінченка, а після Жовтня його досить сильно відбив Сосюра, але з такою своєрідністю та особливою підкресленістю, як у Краматорського, це робиться вперше:

Дим кудлатий,
Чорний диме,
Ти лети, лети,
Ми з тобою побратими,
Фронтіві брати.
(«Пісня»)

Так змальовує поет спілку робітника з селянином, що сталася в Жовтневих боях. Правда, далі в цьому вірші поет ніби відчуває наплив песимізму щодо сприймання дійсності, який межує з відчаєм, безперспективністю, але остання строфа показує, що це такий засіб контрастування в поета, в якому він відходить два-три кроки назад, щоб, розігнавшись, стрибнути 4–5 кроків уперед.

Ой, згадаймо, брате милий,
Постріл золотий,
Як за пострілом уміли
Забирать фронти.
Пригадаймо, друже чорний,
Як кидали ми
Сталь міцну, а з нею горна
І заводські шуми.
Перекоп,
Орел,
Вороніж...
Гайвороння зліт
Нам посмажив димом скроні
На багато літ.
На фронтах і співи й смерти,
Все на людях там,
Під гармонь було і вмерти
В танку на фронтах.
Ой, лети, димова хмара, –
Високо лети,
У далеч з міцного вдару
Прямо на фронти.

Задум цієї поезії асоціюється з задумом Головкового «Бур'яна», де через відсутність показаної розв'язки критика вбачала авторів песимізм, а виявилось, що якби автор був показав розв'язку, то ніякої проблеми ліквідації глитайні, як кляси, в повісті не було б. Так Краматорський у цій поезії, що писалася у 1927 році, підносить справу про міцний удар по глитайні, як клясі.

В нагнітанні цієї поезії автор згадує, що в Жовтневій боротьбі він постарівся з робітничою клясою («посмажив димом скроні»), але в дальшому вірші «Сивина» він схаменувся й помітив, що «посмажені» скроні тільки в нього, бо робітнича кляса з наступом весни живе по-весняному.

А ви, дими, мої дими,
Вогні...
Невже не в купі ми
Невже...
Звідкіль же це вона
Мені взялася сивина.

Але ці мотиви є в автора тимчасові, переходові, і в поезії 1929 року та 1930 року поет їх забуває, співаючи бадьору пісню новій реконструктивній добі:

Іду на мітинг на гудки,
На сонячне намисто,
І де зламались вітряки,
Зросло колгоспне місто.
І я стою розхристаний вогнем,
Сплітаю сталь, закурений і димний,
А день співа розлуняних поем,
Яких ще світ не складавав у гімни.

Краматорський є старанний учень Тичини, і навіть цитований вірш, що написаний цього року, «Іду на мітинг» ... сильно нагадує Тичинин вірш «Іду з роботи я, з заводу», а в ранньому вірші «Гони», що написаний 1925 року своєрідно використано образ «вітрового вітровіння» з вірша «Вітер з України»: в «Гонах» вітер, степовий бунтар, будучи полонений, «кличе вітровіння на підмогу» й, розхитавши проміннявий лихтар, «кидає тінь від нього на вагони», цебто на вагони, що везуть вугілля – хліб для промисловості.

Цілою збіркою «На грані» показується включення в український процес Донбасу, як гегемона, і в цьому – її цінність».

А ось що писав стосовно українського відділення «Забою» Іван Ткаченко: «Український доробок «Забою» далеко менший проти російського кількісно, але якісно він іноді дорівнюється російському, а формальними сторонами навіть перевищує. Нижчу соціальну значеність української творчості треба пояснювати не так причинами «імпортності», як дехто думає, як тим, що не було навколо української творчості організовано робітничої читацької громадськості, яку мала російська творчість. Будучи на становищі письменника, що оточення його не читає, не слухає й не критикує, українські автори часто-густо збивалися з виробничої донбасівської тематики, сходячі на національну, де на них іноді чекали занепадницькі, а то й націоналістичні нотки. Зважаючи на те, що тепер після масових культпоходів нашого робітництва «Забой» є організація в основному українська, яка вже створює робітничу читацьку громадськість навколо творчості українською мовою, згадані ненормальні обставини для українських авторів можна вважати за етап перейдений».

Пісня, що пов'язана із заводами, найулюбленіша тема Василя Іваніва-Краматорського. З нею він – на будівництві заводів, і там шукає своє поетичне слово, там де починається трудовий ранок. Його пісня щільно пов'язана з кожним кроком будівництва. Так у вірші «Залізо, сталь...»:

Будуй, кричить, руїна-смерть
Будуй, будівля встане!
Каміння, вугілля є вщерть
Залікувати рани.
Залізо, сталь і руди в нас,
Каміння піраміди
Летять, гримлять на весь Донбас
З бетону, сталі й міді.
Або вірш «Як день, як сни...»:
Не візьме – на будівлях креслять
В електроводі перемог
Електрик,
Бетоняр і тесля:
«Завод заводів даємо».

Поет наполегливо оволодівав поетичною культурою. В його поезії переважають філософські напрямки іноді навіть з поглибленим трактуванням навколишніх процесів:

Немов в житті не будуть весни,
А тільки скошені жнива.
Але ж даремно, осінь мила,
З тобою плачу тільки вмить,
Своє прожити ти вже встигла,
А я і в зиму хочу жить.

Василь Іванів Краматорський змальовує еволюцію Донецького степу, який чи не тисячоліттями лишався недоторканий. Поет, крокуючи своїм шляхом, шукає нові форми. У нього виходять виразні рядки, не позбавлені пророчого напруження. Наприклад:

Я знаю, що мої пісні
Не на уламках кладовища.

Пролетарський поет мав орієнтуватися на масовість, на тисячі трудящих, що читали поезії, та на їхні запити. А це вимагало своєрідної простоти, якій він віддавав перевагу у власній художній творчості. Наприклад:

Привіт!
Привіт металу і горну,
Багато літ огням цвісти
на горні.
Коли цвіте вогонь, я бачу
там весну,
Кричу: «Весна іде, весна
Сьогодні».

Іноді в творчості Василя Іваніва-Краматорського проглядають елементи складної алегоричності, водночас спостерігається жива образність у змалюванні портретів героїв праці. Присутнє вміння показати джерела енергії людей праці. Наприклад:

Серед бригад ударна пісня
Є праці перемоги теж,
І їй нема кінця і меж,
Вона проносить дні і лиця.

Василь Іванів-Краматорський дивився на Донбас, як на нового залізного Кобзаря, що співає Україні нову пісню. Так у вірші «Донбас»:

Огневий
Задимлений краю,
Масивний
Сталевий Донбас.
Я знаю –
Сталеві погруддя
І мозок електрики в грозь,
Де крани,
Мотори,
І люди
В огневє боріння взялось.

Тож у пошуку слова закладався фундамент нової реальності, творіння нових образів Донбасу і це були образи радше продиктовані своєрідною зоровою діалектикою, аніж, скажімо, музично-слуховою, притаманною іншому учню П. Тичини – Б. Павловському. Можна сказати, що Василь Краматорський був одним із тих українських пролетарських поетів-експериментаторів, що вплинули на формування літературно-пропагандистських образів Донбасу, якими почасти послуговуємося й дотепер.

Д. БІЛЬКО

ЗАМІСТЬ СТАТТІ У ВІКІПЕДІЇ, АБО КОРОТКА БІОГРАФІЯ ГРИГОРІЯ СТЕЦЕНКА НА ТЛІ ДОБИ

Григорій Стеценко, травень 1963 року

Не багато знайдеться зараз людей, хто знає про Григорія Стеценка, та ще менше, – хто його пам'ятає. Проте біографія цієї людини є вельми цікавою та драматичною. Напевно, стаття про неї в українській Вікіпедії могла б починатися приблизно так. Григорій Панасович Стеценко (9 березня 1912 – 11 лютого 1994 рр.) – український радянський літератор і журналіст, активний учасник літературного руху на Донеччині початку 1930-х років, член Союзу письменників СРСР, учасник I-го з'їзду радянських письменників у Москві, друг та біограф горлівського шахтаря-передовика М. Ізотова. Автор багатьох книжок, серед яких, зокрема «Ізотовці» (1933), «Микита Ізотов» (1934), численних публікацій у центральній та периферійній радянській пресі переважно пропагандистського змісту, присвячених М. Островському, М. Ізотову, О. Стаханову, оповідям щодо так званої «Ленінської іскри» тощо. Його

іноді називають «єдиним професійним письменником», що працював у Дружківці.

На літературному обрії радянської Донеччини фігура Г. Стеценка стає помітною від кінця 1920-х років, коли той, працюючи у бригаді передовика М. Ізотова, поступово стає його офіційним біографом, а відтак радянським письменником-пропагандистом, що славить подвиги передовиків соціалістичного виробництва у різноманітних літературних творах.

Попри те, що про певні періоди життя самого Г. Стеценка вже писалося дружківськими краєзнавцями Є. Фіалком, Н. Макаровою та літератором В. Марком, власне, його більш-менш повної біографії ще не представлено на широкий загал.

Відомо, що народився він у Дружківці, а дитинство провів у російській Сурджі. Відтак за юних років разом із родиною знов опинився на Донбасі. За власними спогадами Г. Стеценка, спочатку він навчався «в церковно-приходському і в Реальному училищі (Суджа), і в 10-річчі та ФЗУ (Дружківка), і в Харківському заочному інституті журналістики, і в Університеті марксизму-ленінізму та в філіалі Донецького індустріального інституту (Горлівка)» [9].

Під час активної фази українізації Г. Стеценко співпрацював із виданнями «Забой» та «Кочегарка». Був знайомий із В. Сосюрою, Г. Баглюком, В. Гайворонським, П. Безпощадним. Публікувався українською та російською мовами. 1934 року брав участь у I-му з'їзді радянських письменників, де був проголошений курс на т. з. «соціалістичний

реалізм», і разом із делегацією горлівських шахтарів зустрічався з М. Горьким. Приблизно у тому ж часі, супроводжуючи М. Ізотова у мандрівках Кавказом, відвідав М. Островського (згодом Г. Стеценко вів листування з сестрою письменника Катериною Островською).

Після поділу Польщі між Третім Рейхом і СРСР Г. Стеценка відрядили до Львова для сприяння радянізації Галичини. Там він працював для центральних періодичних видань як перекладач з польської та познайомився зі знайомими письменниками В. Василевсько, І. Вільде, С. Тудором та ін. З початком німецького вторгнення йому не вдалося евакуюватися. Вже під час ув'язнення, на початку 1952 року, у Скарзі на ім'я Й. Сталіна літератор виправдовується, що його начебто залишив у Львові для підпільної роботи секретар місцевого Обкому КП(б)У [1, с. 42].

В окупації Г. Стеценко продовжував писати, адаптуючи свої раніше написані твори до потреб часу та пишучи нові (відомі передовсім дитячі оповіді письменника на різні теми, в яких майже не акцентується на ідеології). Зустрічався з відомими українськими письменниками, зокрема 1943 року, – з А. Любченком, який згадував про нього у своєму скандальному «Щоденнику» як про людину «неприємну, підозрілу», що «присусідилася у літ. клубі» [3, с. 104]. Таких знайомців різкий на висловлювання А. Любченко на загал називав «чудакками, дрібненькими людьми». В лютому 1944 року Г. Стеценку випало зустрітися з мовознавцем Ю. Шевельовим перед тим, як той остаточно емігрував з України. Існує спільна фотокартка, зроблена у Стрийському парку. Тоді Ю. Шевельов пропонував виїхати разом із ним, але з огляду на сімейні обставини (дружина мала народити) Г. Стеценко змушений був залишитися. Аж наприкінці 1990 року він намагався зустрітися з Ю. Шевельовим – на той час вже широко шанованим українським мовознавцем. Зав'язалося коротке листування, в якому Г. Стеценко запрошував колишнього знайомця до себе на гостини, але той на пропозицію так і не пристав [4, с. 49].

10 липня 1947 року Г. Стеценка заарештували як колаборанта та засудили за ст. 54-1 (співпраця з окупантами без участі у каральних операціях) на 25 років. Але з цього терміну літератор відбув вісім з лишком років у Печорлагі (Джінтуї), звідки, посилаючись на стан здоров'я та цілковиту лояльність до радянської влади, постійно бомбардував заявами й клопотаннями посадовців різного рангу та діячів культури, зокрема, прокурора Р. Руденка, письменника І. Оренбурга, ба навіть звертався до Й. Сталіна, а тоді й М. Хрущова. Відтак на початку 1956 року літератора таки амністували, він знову оселився у Дружківці. Щоправда, реабілітували його та відновили членство у Союзі письменників лише 1992 року. Попри це, тавро людини із заплямованою репутацією залишилося за Г. Стеценком навіть після смерті. Аж над-

Обкладинка книги «Ізотовці» видання 1933 року

Г. Стеценко та Ю. Шевельов
у Стрийському парку, лютий 1944 року

то не любили його в радянських офіційних і громадських установах Дружківки, спочатку побоюючись нечистої анкети, а згодом вже просто за звичкою.

Судимість за політичною статтею давалася взнаки як в особистому житті, так і на професійній ниві. Щодо останнього, то 8 січня 1960 року в газеті «Радянська Донеччина» був з'явився фейлетон «Сочинитель», де йшлося про «темні плями» в біографії Г. Стеценка. Хвилю невдоволення чи не відразу підхопили у дружківській пресі. Член літоб'єднання С. Меньшиков від імені всіх дружківських любителів красного письменства висловив офіційне обурення з приводу, як тоді казали, «морального облика» Г. Стеценка та проголосив про виключення його з лав міської літературної організації, зазначивши, що у творах Г. Стеценка «викривляється наша радянська дійсність». Меньшиков окремо наголосив на вкрай низьких моральних якостях цього чоловіка: «Адже можна ще витерпіти обговорення ідейно слабких творів, проте неможна терпіти паразита, альфонса, людину, яка намагаючись писати про дітей, покинула власних дітей» [6].

Зі зрозумілих причин, дружківському літератору і справді деякий час не вдавалося влаштуватися на роботу. Одначе згодом він працював кочегаром на одному з житло-комунальних підприємств міста та водночас докладав чималих зусиль, аби наново проторувати собі шлях до радянських пропагандистських видань. Активно надсилав статті й фейлетони до обласної, загальносоюзної та республіканської преси. Публікації також допомагали бодай якимось виживати, оскільки невеличкої платні кочегара не вистачало на повноцінне життя. Причому були випадки, коли редактори для перестраховки публікували ці твори під зміненими прізвищами, навіть не узгоджуючи це з автором.

Зрештою, в середині 1960-х років Г. Стеценко zorganizував власний літгурток ім. Миколи Островського, який більш-менш вдало просував, подеколи спираючись на колишні зв'язки у журналістських і письменницьких колах тощо. Наприклад, варто почитати Стеценкову сатиричну замітку «Як Дружківка не стала Сабурівкою» (щоправда, вона датована вже кінцем 1980 рр.), де автор відверто хизується чи не приятелюванням із режисером О. Довженком, а своїх земляків виставляє дрібними підлабузниками [10, с. 45].

Як видно із щоденника, який було опубліковано у кількох числах «Невідомої Дружківки», Г. Стеценко постійно збирав місцевий матеріал для написання нових творів. Мабуть, найбільш вагомим результатом цієї роботи стало створення легенди про підпільну організацію «Ленінська іскра», що буцімто діяла в Дружківці про-

тягом 1941–1943 років, наводячи жах на нацистських окупантів. Однак насправді організації з такою назвою ніколи не було, це вигадка самого Г. Стеценка. Подібно до автора «Молодої гвардії», припасовуючи трагічні факти періоду нацистської окупації до поточних вимог ідеологічної кон'юнктури, дружківському послідовнику Олександра Фадєєва вдалося синтезувати й популяризувати новий пропагандистський образ, дарма що не втілений в завершеному літературному творі.

Хоча Г. Стеценку так і не вдалося зробити з цієї історії загальнорадянський бренд (виключення становить хіба що історико-пропагандистське видання, створене на матеріалі подій у Дружківці: Андріянов В. І., Сотник Л. А. Живі пам'ятають. – К.: Молодь, 1965. – 171 с.), міські партійні чиновники таки скористалися з цієї нагоди. Від 8 травня 1968 року один із парків міста отримав назву «Ленінської іскри». Відповідно, при вході до новоназваного парку цього ж дня був відкритий гранітний монумент, присвячений п'ятнадцятьом справді розстріляним нацистами жителям Дружківки. Проте офіційна назва не надто приживалася, бо місцеві мешканці й надалі продовжували називати парк «Карлівським», за назвою історичного району «Карлівка», де той розташований.

Створення подібних літературних інвазій у радянський ідеологічний простір майже не позначилося на подальшій долі письменника, він, попри всі свої зусилля, так і залишився на маргінесах великого пропагандистського стилю. Завинили тут не лише особливості біографії, а й трохи архаїчний та занадто прямолінійний стиль письма. Адже, часи нехитрої героїки перших п'ятирічок безповоротно минули, під час «відлиги» в СРСР та Україні поступово набирала обертів нова літературна реальність – більш критична, відверта й індивідуалістична. Тож на цьому тлі засновані на героїчному пафосі белетристичні екзерсиси Г. Стеценка виглядали досить підозріло та непереконливо, навіть з погляду затятих радянських кон'юнктуристів.

Окремої уваги вартують щоденникові записи Г. Стеценка. Вже згадуваний щоденник «Вікна мого життя» літератор набирав українською мовою на друкарській машинці. Ці записи явно мали офіційний характер, писалися з урахуванням того, що їх можуть прочитати т. з. «офіційні органи». Щоправда, згодом вони ставали дедалі інтимнішими. Чимдалі самотність поглинала палкого літератора-пропагандиста, тим більшого драматизму вони набували. Згодом для Григорія Панасовича ставало більш очевидно, що він є першим і, ймовірно, останнім своїм читачем.

За два роки до смерті, листуючись з журналістом і функціонером Київської письменницької організації Віталієм Ковалем, Г. Стеценко нарікав: «Пишу оце вам вночі. Вночі, бо не спиться колишньому каторжанину, смертнику, політичному в'язню ГУЛА-Гу, зі стелі дощ стугонить, і ніде нікого...» [7].

*Пам'ятник загиблим учасникам
т. з. «Ленінської іскри» у Дружківці,
відкритий 8 травня 1968 року*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Загадка Г. Стеценко. Жалоба // Неизвестная Дружковка. – 1997. – № 1. – С. 42–43.
2. Коваль В. К. Життя як печорська вода // В. К. Коваль. Серце моє в колючому дроті: Есе. Спогади. Документи. – К., 2005. – С. 497–518.
3. Любченко А. Щоденник // Березіль. – 1999. – №3-4. С. 77–137.
4. Письмо Юрия Шевелёва // Неизвестная Дружковка. – 2006. – № 1 (13). – 49 с.
5. Макарова Н. «Как я хочу во Львов» // Неизвестная Дружковка. – 2006. – № 1 (13). – С. 44–48.
6. На очередном заседании литобъединения // Дружковский рабочий. – 1960. – № 7 (2645) від 16 лютого.
7. Марко Владислав. Він ще повернеться // Наша Дружковка. – 2006. – № 51 (57). – С. 11.
8. Семяшкина Валентина. Григорий Стеценко: Взгляд со стороны // Наша Дружковка. – 2013. – № 4 (166). – <http://stavgh.ru/166/7.html>
9. Стеценко Г. Вікна мого життя. «Щоденник» Григорія Панасовича Стеценка // Наша Дружковка. – 1997. – № 2. – С. 9–41.
10. Стеценко Г. Як Дружківка не стала Сабурівкою // Неизвестная Дружковка. – 1997. – № 2. – С. 44–45.

В. РОМАНЬКО

АНДРІЙ МАЛИШКО ТА ВАСИЛЬ СТУС: ДІАЛОГ ДВОХ МИТЦІВ

У спілкуванні (листування це чи особисті зустрічі-розмови) пізнається людина, розкриваються її погляди. Особливо цікавим для дослідників залишається питання творчих стосунків відомих особистостей, таких як Андрій Малишко та Василь Стус. Будучи сучасниками, вони не так часто й спілкувалися. Василь Стус, на чверть століття молодший від свого досвідченого колеги, тільки-но входив у бурхливе літературне життя (і не тільки в літературне), ставив перед собою багато нелегких питань, на які часто не міг дати упевненої й правильної відповіді. У таких випадках звертаються до більш досвідчених за порадою, і Стус мав надію, що старший товариш дасть йому добрі поради.

У даній статті ми зробимо спробу розкрити питання творчих взаємозв'язків двох відомих українських митців – Василя Стуса та Андрія Малишка.

На останньому курсі Сталінського педінституту Василь Стус готує свою добірку віршів і пересилає її до «Літературної газети». Ці вірші з'явилися пізніше, а саме 22 грудня 1959 року, коли Стус уже отримав диплома, деякий час відпрацював учителем на Гайворонщині, а на момент виходу газети носив погони, відбуваючи військову повинність. Уже сам факт публікації у такому солідному

виданні, як центральна письменницька газета, багато значила для поета-початківця. А тут ще й інша несподівана приємність – передмову до підбірки його віршів написав живий класик української літератури Андрій Малишко. Маститий поет тепло відгукнувся про творчі доробки Василя, побачив у цього «молодого здібного літератора» надію українського письменства й побажав йому «доброї путі». Зокрема, у передмові було сказано: «Здається, що творчість 21-річного учителя з Вінниччини Василя Стуса має хороші поетичні зерна ... зокрема, своєрідність підходу до явищ життя і вміння узагальнювати ліричні роздуми (а не говорити про них загально). Думка і художній образ часто живуть у нього органічно, воєдино злиті, форма вірша чітка і виразна. Добре знання мови визначає загальну культуру цього молодого здібного літератора» [6, с. 92].

Андрій Малишко, знаючи, що Василь Стус знаходиться на військовій службі, направив йому вітальну телеграму, у якій поздоровляє з першою

Андрій Малишко

Василь Стус, студентські роки

серйозною публікацією. Телеграму було направлено безпосередньо у військову частину, у якій курсант Василь Стус проходив сержантську школу. Цей факт говорить про батьківську опіку талановитої молоді з боку Андрія Самійловича.

Висока оцінка відомого поета підбадьорює Василя Стуса, додає сил. Публікація віршів у центральному виданні, як згадує син Дмитро, для нього «стала головним підсумком, звітом, бодай перед самим собою, про творчість періоду учнівства й дбайливо зберігалася письменником» [6, с. 92]. З погляду літературного процесу можна говорити, що на поетичній арені з'явився новий оригінальний поет.

Через три роки Василь Стус зробить спробу вступити в діалог з Андрієм Малишком по важливому для нього на той час питанню – доля української мови в Україні. «Свій перший зойк» з даної проблеми, яка постійно не давала йому спокою, Стус викладає авторитетному й визнаному на той час поетові Андрію Малишку у своєму листі від 12 грудня 1962 року. Раніше розмова йшла про вірші, а тепер – інша проблема. Цей лист – дійсно крик душі небайдужого українця з Донеччини, який відмічав: «Шукаючи кінцевих результатів дуже стрімкого процесу денаціоналізації значної частини українців, відчуваєш, що це – божевілля, що це – трагедія, якої лише інколи не відчуваєш в силу притаманної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краще» [6, с. 131]. Саме такі думки викладає Василь Стус на початку згаданого листа.

Читаючи це послання, ми відчуваємо, що Василя давно вже мучить думка про це «асиміляторство», численні «факти найгрубішого шовінізму, найбезсоромнішого національного приниження». До цього часу – у студентські й армійські роки, перші вчительські будні – Василя Стуса духовно підтримували його вчителі: Тарас Шевченко, Володимир Самійленко, Олександр Довженко, Максим Рильський, Дмитро Павличко. А ще запали в душу Василя слова дагестанського поета Расула Гамзатова про свою рідну аварську мову: «І якщо завтра в нас її не стане, // то я сьогодні смерть ладен прийняти».

Василь хотів української України, тому й взяв призначення на роботу «в глибинну Україну – на Кіровоградщину». У листі до Малишка він назве свій вчинок «втечею», «безсилю», тому вже після армії вирішив повернутися на Донеччину, зросійщену, більше заклопотану економіко-господарськими проблемами, чим рідною культурою й державницькими інтересами – як відомо, тут, у середній школі № 23 міста Горлівки, з грудня 1961 року по січень 1963 року він викладав українську мову та літературу. Саме тут, у Горлівці, 8 грудня 1962 року й трапився той прикрий випадок – сутичка Василя та його вчителя-колеги з групою російськомовних шахтарів у робітничій столовій. Ця історія переказується у ряді видань, наприклад: В. Стус «Листи до сина» (Івано-Франківськ, 2001); Д. Стус. «Василь Стус: Життя як творчість» (К., 2004).

Тоді відбулася доволі банальна для східної України ситуація (як для 1960-х років, так, на жаль, і для сьогоdnішнього дня), в яку не раз і не два доводилося потрапляти багатьом. Тоді скандальна сцена в горлівській столовій закінчилася, всі розійшлися. Однак для Стуса це стало поштовхом до дії і глобальних висновків: як далеко зайшов процес денаціоналізації краю, коли якийсь «плюгавий» зайда може дозволити собі паплюжити українську мову, йти з кулаками на носіїв рідної культури.

Відразу після згаданого випадку Василь вилив перші негоції у вірші «Ти що казав?..», а потім, щоб віднайти душевну рівновагу, викладає свої хвилювання у листі до Андрія Малишка.

У зверненні до відомого поета, серед іншого, Стус пише: «Зараз я читаю рідну мову в Горлівці, в російській, звичайно, школі. В Горлівці є кілька (2–3) українських шкіл, яким животіти зовсім недовго. В Донецьку таких немає, здається. Отож, картина дуже сумна.

У нас немає майбутнього. Коріння нації – тільки в селі, а «хуторянським» народом ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації.

На Донбасі (та й чи тільки) читати українську мову в російській школі – одне недоумство. Треба мати якісь моральні травми, щоб це робити. Одна усна заява батьків – і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків. Хіба це не гопашний театр – з горілкою і шароварами? Обов'язково – німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної» [6, с.132].

Бачачи безвихідь, Василь Стус звертається до авторитетного поета за порадою: «Як можна далі жити? Як можна з усім цим миритись?.. Чому ж ми такі байдужі, звідки у нас стільки покори перед долею як фатумом?». І далі: «Прошу – зрозумійте мене як слід. Я хочу тільки добра, чесного добра, а асиміляторство – хіба це чесна штука? Зрозумійте мене в моєму горі...».

«Написав я Вам листа тільки тоді, коли вирішив, коли зрозумів – не можу не на писати – до культурного діяча. Не гнівьтесь, що Вам адресую свій перший зойк... Коли є змога – дайте, прошу, хоч яку-небудь відповідь».

Проходив час. Нелегко було Василеві у зрусифікованій Горлівці. Переважна більшість мешканців Донеччини та й всього Сходу України були байдужі до рідних коренів, нехтували українською мовою. Робота на посаді вчителя мало приносила радості. Грудневий інцидент 1962 року у Горлівці, викладений у листі до А. Малишка, переконував Василя у правильності прийнятого ним рішення: залишити школу, адже українізувати донецьке населення через школу, на його думку, мало що дасть – це радше для заспокоєння власного сумління, аніж справжнє намагання радикально вплинути на ситуацію. «Ні, за ситуації, що склалася в Україні, лише наука й висока література може коли й не зарадити, то принаймні стати пам'ятником, який би засвідчив, що тут теж були такі люде, – міркував Василь. – а щоб викладати українську мову в донбаському середовищі, треба мати «якісь моральні травми» [6, с. 133].

Періоди максимальної вимогливості поступалися тверезому аналізу, Василь більш реально оцінював ситуацію. З ким поділитися своїми думками, що не давали спокою? Незважаючи на те, що від А. Малишка відповіді не отримав, Василь Стус все ж знову звертається до нього – він навіть наважився вибачитися перед старшим і досвідченішим товаришем за отой – грудня 1962 року – лист: «Зо два місяці тому я надіслав Вам листа, в якому, виливши свій біль з приводу багатьох жорстоких «чому», я прохав Вас зарадити чим-небудь. Ваше мовчання стало мені за сувору відповідь. Пробачте. Я і сам дуже часто лаяв себе за той лист, на котрий я, мабуть, не мав жодного права» [6, с. 135].

Василь Стус розумів складність існування «великих». Що могли вони йому відповісти, якщо й самі знаходилися у непростому становищі: любити Україну й не так просто про це відкрито сказати (пам'ятаймо, як били Володимира Сосюру за вірш «Любіть Україну»). Про роздуми з цього приводу Василя Стуса пише його син Дмитро: «А що їх любов до батьківщини не менша за твою, то як було треба було тиснути на Тичину, Рильського, Малишка, щоб вони майже «добровільно» вдягли на себе тогу радянського патентованого класика? Що з того, що за якийсь час їм, переродженим, це навіть стало подобатися?» [6, с. 135].

Можливо, саме з цих причин і не відбулося діалогу двох визначних особистостей, які обоє любили Україну.

Проблема діалогу відомих особистостей, в тому числі Андрія Малишка й Василя Стуса, залишається актуальною. Вона потребує нових досліджень та висновків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Стус: двадцять років після смерті: сучасне прочитання і переосмислення / Альманах «Молода гвардія». – 2006. – №1 (38). – К.: Вид-во «Смолоскип», 2006
2. Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / Упор. О. Ю. Орач (Комар) – К.: «Укр. письменник», 1993
3. Малишко Андрій. Доброї путі. Поезії Василя Стуса / А. С. Малишко // Літературна газета. – 22 грудня 1959 р.
4. Романько В. І. Василь Стус і Слов'янщина: Зб. матеріалів. / В. І. Романько. – Слов'янськ: СДПУ, 2007
5. Стус Василь. Листи до сина / В. С. Стус. – Івано-Франківськ: вид-во «Лілея-НВ», 2001
6. Стус Дмитро. Василь Стус: Життя як творчість / Д. В. Стус. – К.: «Факт», 2004.

В. ОЛІФІРЕНКО

СВІДЧЕННЯ ПОЕТИЧНИМ СЛОВОМ: ЖИТТЯ ТА ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ІВАНОВИЧА ГОЛОБОРОДЬКА

Любов до свого народу, батьківщини проявляється у поетів по-різному. Виражається вона не тільки у схильнні перед героїчним минулим та чеснотами України. Часто поети гострим словом таврували недоліки свого краю, недалекоглядність народних мас, бажаючи добра усім. Приміром, Леся Українка не побоялася назвати свій народ покірним рабом за те, що він «На себе самохіть кладе кайдани» (вірш «Слов'янин – раб»). А наш земляк М. Чернявський називав українців словами «хлоп», «сліпі раби сліпої сили» за те, що цей хлоп в революцію «все нищив і ганьбив. На смерть закон і глузд убив» («Помста сліпців», 1918 р.).

Здавалося б, що закладена в нашій літературі традиція будити народ, називати суспільні негативні явища своїми іменами, матиме своє продовження і в нових поколіннях письменників за радянської влади, бо ж суспільний поступ вимагає критичного самоочищення всіх. Та не так на цю позицію митців стали дивитись у двадцяті і пізніші роки. У часи побудови «найпрогресивнішого суспільства» ця традиція була штучно припинена. На думку тодішніх (та й пізніших керманичів СРСР) народу потрібна була тільки величальна пісня поетів про успіхи та перемоги рідної партії, ідей Леніна і Сталіна. Право на критичне слово мав виключно тоталітарний режим і письменники, які йому вірно служили. Той з поетів, хто наслідкувався думати і писати про інше, а тим паче критикувати керівництво, виключався за це не тільки з літературного процесу, але часто й з самого життя. Одні, як Василь Стус, пішли за свої переконання на загибель, інші, як Василь Голобородько, у внутрішню еміграцію.

Народився Василь Іванович у селі Адріанопіль на Луганщині у селянській родині 7 квітня 1945 року. Закінчивши українську семирічку, пішов продовжувати середню освіту в російськомовну школу. Про свій початок дорослого життя поет так розповідав кореспонденту журналу «Україна» на початку 90-х років: «1964-го я вступив до Київського університету імені Т. Г. Шевченка й рік навчався на філологічному факультеті. Потім склалося так, що в театральному інституті Володимир Денисенко набрав режисерську групу й у ній не виявилось жодного, який би знав українську мову, був причетний до нашої культури. Отоді Сергій Параджанов⁷ і порадив йому запросити навчатися мене. Я згодився. Однак в університеті не розраховувався, до інституту не перевівся. Після співбесіди походив з місяць на навчання й побачив, що там немає науки, що то ремісниче училище, яке готує ремісників. Поверхово і швидко. Університет я покинув, бо не відбув трудової практики в колгоспі, а то було страшніше за академнеуспішність – відрахували одразу ж. Подав заяву за власним бажанням та й розраховувався, а з 1966 року поновився в Донецькому університеті – на другому курсі...».

Та не втримався Василь і тут. Бо «надія української літератури», як назвав поста на V з'їзді письменників України Олесь Гончар (1966 р.), став незручним для периферійного університету: Голобородько відверто висловлювався проти русифікації, проти того, що на українському відділенні переважна частина лекцій читалася російською мовою. Крім того, Василь активно пропагував серед студентства заборонену працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»... Та й вірші його були якісь не такі... В цей

⁷Відомий кінорежисер, постановник кінофільму «Тіні забутих предків» за одноіменною повістю М. Коцюбинського (приміт. Укладача).

час не без відома КДБ була «зарізана» і його перша збірка віршів, яку подав В. Голобородько в одне з київських видавництв. Таким чином, за всіма ідеологічними критеріями того часу молодий поет став небезпечним для правовірного керівництва Донецького університету у багатьох відношеннях. А дещо пізніше трапилось таке: у 1970 році в Парижі цей самий відкинутий на батьківщині рукопис був виданий книгою. Таке явище було нонсенсом у тогочасній радянській дійсності: раз друкують за кордоном – значить ворог... З того часу і почалася Василева внутрішня еміграція, яка затягнулася майже на двадцять років. Двадцять років замовчування й офіційного невизнання.

Та ім'я поета випурхнуло за залізні радянські ґрати: у 1983 році в Югославії була видана антологія світової поезії, яка мала назву «Від Рабіндраната Тагора до Василя Голобородька». Збірник знайомив читачів Європи з предтечами поезії ХХ століття – По, Геббелем Уїтменом, Фетом, Бодлером, Норвідом, Малларме, Верлениом, Хопкінсом, Лотреамоном, Рембо, Лафаргом, також з творами поетів ХХ-го століття «від Рабіндраната Тагора до Василя Голобородька».

Можна тільки уявити, яким стало життя нашого поета-земляка по цей бік залізної брами. Постійний нагляд «компетентних органів», натяки односельців на те, що продався за долари. А поет не одержував ні копійки за свої твори, бо його твори видавались у безгонорарних видавництвах... Важкі це були часи для В. Голобородька. Виключений з Донецького університету, повернувся у рідне село, працював на шахті, потім у радгоспі.

В Україні перша збірка поета «Зелен день» видана 1988 року тиражем всього тисячу примірників. Але цього було досить, щоб вона стала літературним явищем. Іван Дзюба, теж наш земляк, відгукнувся в «Літературній Україні» на це видання, давши йому високу оцінку. Зокрема критик писав, відзначаючи найхарактерніше для творчої манери поета: «У збірці «Зелен день» переважають давні поезії, але є чимало й нових. Пригадується, колись, у 60-ті, думалося: чи наївність і «дитинність» Василеві, природні для вісімнадцяти-двадцятирічного юнака, не стануть удаваними й солодкавими, коли прийде зрілий вік? І от нові вірші показали, що цього не сталося. Поет зберіг колишню свіжість і наївність (наївність як безпосередність переживання, як чистоту душі, а не як самодостатнє невідання добра і зла), зберіг «дитинність» (як глибину вразливості та легкість уяви), але поєднав їх із змужнілістю, – хоч вона в нього, як і раніше, не публіцистична, а явлена саме в неповторному поетичному переживанні суспільних явищ, сторінок національної історії».

Згодом, у 1990 році, київське видавництво «Молодь» подарувало читачам ще одну збірку поета – «Ікар на метеликових крилах». Як і в попередніх книгах. В. Голобородько не звертається всує до імені своєї батьківщини і рідного народу, хоча вся увага поетичної снаги автора занурена в образний світ народних вірувань, народної філософії та моралі. Цьому в значній мірі слугує віршовий розмір верлібр, в якому часом вчувається ритм старовинної думи:

Гей, козаче, чи ти через міру на radoцax від
перемоги оковитої впився,
чи ти від жиру молодого, як собака, сказився,
чи ти у лиху годину із розумовим ґанджем
уродився –
ти ж не татарин, а юрба оця – не татарський ясир,
це ж – репатріанти –
– знову русичі –
– відбитий полон, повернений міждо мир
християнський...

Поет не ставить собі за мету спеціально звертатись до фольклорних засобів, і це спосіб його мислення, який іде від інтуїтивного народного світогляду, визначаючи таким чином поетичне кредо автора.

Наче сама наша історія проходить рядками поезій. Це й образ славного Сагайдачного, «який поміж рідні, що вийшла проваджати, стоятиме, у далеку путь проваджатиме» («Напучування»), це й згадка про Берестечко – вічну українську печаль (вірш «Кривий танець»).

Та минуле не існує для Голобородька самодостатньо. Поет напружено шукає в ньому відповіді на пекучі проблеми сьогодення. Він питає: «Чому ми такі стали сьогодні?»

Чи ж не ми самі перемикаємо
телевізійний канал,
коли почуємо українську пісню,
бо в ній співається про інший світ,
у якому не хочемо жити!

Ці слова печуть серце і зараз, коли утвердилась суверенна Україна, але національна свідомість народу, особливо на сході, залишається вельми низькою.

Хвилює поета недавня гірка і печальна історія голодомору 1933-го року, страхітлива доля українського письменства («Побачення з Косинкою», «По слідах», «Телесик» та ін.).

Василь Голобородько – філолог і не скільки за освітою як за глибинним відчуттям суті рідного слова у його найрізноманітніших нюансах. Яскравим і переконливим прикладом цьому може слугувати розділ його збірки віршів «Слова у вишиваних сорочках» (К., 1999) – «Українські птахи в українському краєвиді». Поетом пророблена титанічна робота над пошуками синонімічних рядів усного народного слова на позначення назв характерних для України птахів. Та головне тут перш за все в тому, що Голобородько переливає ці назви у форму вартісного поетичного слова, у свої верлібри. Ось, для прикладу синонімічний ряд на визначення назв широко побутуючого у нашій країні птаха – відомої усім горлиці:

Горлице, горлице,
ти живеш у лісі або у садку, але
не на подвір'ї,
ти – дикий голуб,
ти голос свій подаєш, туркочеш
і своїм турканням себе називаєш:
ти – і туркавка, і туркавонька, і туркавочка,
і туркалка,
ти – і гуркавка, і туркочка, і тукавка,
і тутавка,
ти – і тутайка, і туторка, і туріючка,
і тручка,
ти – і туркало, і туркач, і туртош, і турок,
ти – і торонда, і торомба,
ти маєш туркотливе горлечко,
ти туркочеш,
ти воркочеш,
ти – туркотлива горличко – прочищаєш горлечко,

тому
ти – і горлиця, і горлице, і горличка,
і горленок,
ти – і орлиця, і орличка, і орлик,
ти так давно живеш поруч із моїм народом,
із прачасів мій народ переніс до
сьогоднішнього дня...

Та не тільки синонімічні ряди є характерними для назв птахів у віршах В. Голобородька. Це – тільки частина його фольклорних розшуків. До кожного вірша про того чи іншого українського птаха він добирає прислів'я, приказки, загадки, які ґрунтуються у свідомості народного генія на спостереженнях про них, прикметах, повір'ях і навіть на замовляннях.

Відтворення у поетичному слові багатства назв українських птахів має ще у Василя Голобородька і прагматичне значення. Сам поет про це говорив так: «Побачивши якимось птахом, про якого не знаємо навіть назви, ми тільки одне зауважуємо, на рівні безпосереднього спостереження, притаманного не лише людям: це – птах, але знаючи усе багатство назв птаха, загадку про нього, прислів'я і приказки, повір'я і прикмети, заклички і замовляння, пов'язані з птахом, ми привносимо все це птахові, олюднюємо його, а, бачачи птаха в краєвиді, тим самим олюднюємо і дикий, порожній без людської присутності краєвид».

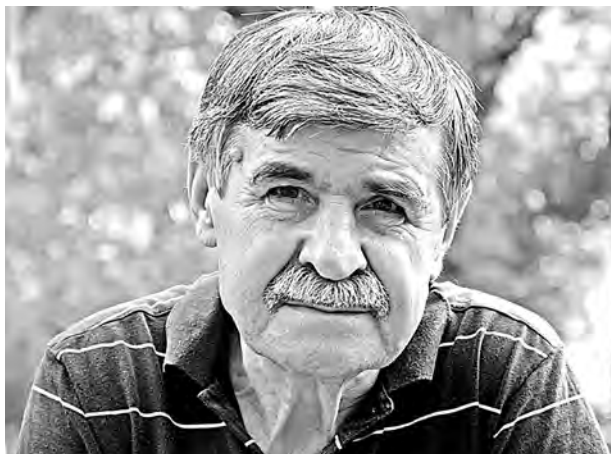
У своїх віршах Василь Голобородько не шукає прямої відповіді на пекучі проблеми буття, його поезія – це своєрідний погляд на людину «з середини, в матеріалі національної психіки й чуттєвості, оживих та оновлених архетипах народної художності» (І. Дзюба).

Світ поезій Василя Голобородька змушує нас звернутись до себе, до своєї історії, вимагає бути уважними до того, що відбувається навколо, що чекає нас завтра. Читаючи вірші поета, можна помітити небуденність його художнього слова. Сам поет про творчість говорить: «...процес народження вірша схований для мене, я не знаю, чому зупиняюся душею саме на цих виразах. Крик птаха у природі і стан закоханості людини не мають нічого спільного, але в мові позначені одним виразом. Я схотів написати вірша щоб виправдати якраз оте переносне його значення». І далі: «Буває, напишеш вірша і не знаєш, з чого він народився. Скажімо, проаналізувавши потім уже "Міждо мир хрещений", я зрозумів, що він побудований на слові "хрести", яке має безліч значень – хреститися, озивати когось, бити нагайкою тощо – на цьому він виріс. Може я хотів написати про щось, але увага моя зупинилась на ньому... Моє слово не вогнисте, в моїй поезії – метелики, бджоли. Але я засвідчую перед світом, Богом і людьми: тут Україна, і ви українці».

Як бачимо, процес народження вірша є складним і навіть незбагненим. Тож оцінюючи поетичне слово нашого земляка, врахуємо непересічність творчого акту, вслухаємось у високий політ авторової душі. Не будемо поспішати з миттєвими висновками, а перечитаємо написане, поміркуюємо над ним.

В. ГОЛОБОРОДЬКО

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

* * *

Сліпі падають до ями своїх очей.
Малярі малюють на полотні рямці,
по них малюють іще рямці,
за ними мертвого коня у білому полі.
Шириться презирство до приручених тварин:
діти ловлять білих звіряток за хвостика
і випивають з них молоко.
Стіни ростуть,
і я вже не дотягнуся
покласти випалого із гнізда ластів'ятка.

* * *

А тоді я розкажу тобі на вухо
метеликові крила
прошепчу оксамит із моху
скажу мед тобі на вухо
і ти узнаєш
який я ніжний і лагідний.

ХОТІВ БУТИ ЛЮДИНОЮ

Щоб не крокувати – відтяв собі ногу
(перестав і ходити до друзів)
Щоб не вертати непристойних фігур – відкусив пальці
(не вмів і зірвати яблуко)
Щоб не чути негарних слів – пообривав вуха
(не чув і привітних)

Щоб не казали на нього носатий – викрутив носа
(став кирпатим)
Щоб не бачити жаб – повиймав очі
(але не бачив і троянд)
Щоб ненароком не бовкнути чогось зайвого – вирвав язика
(не став казати і лагідних слів коханій)
Кожного дня він провадив
якусь пластичну операцію на своєму тілі,
щоб бути схожим на інших, на всіх.

ЩО ЧИТАТИ

Синку,
не читай книжок з нашої історії –
не припадай до криниці нашого
історичного досвіду:
ні «Літопису Руського»,
ні «Літопису» Самійла Величка,
ні «Літопису Самовидця»,
ні «Історії Русів»,
ні «Історії України-Руси» М. Грушевського,
ні «Історії України» Д. Дорошенка,
ні «Історії України» Ореста Субтельного –
жодної історичної книжки не читай,
а надто добре написаної.
Ніхто із наших національних героїв
в усій нашій історії
у своїх прагненнях здобути волю України
не дійшов до звершення своїх змагань –
ні одна наша казка не закінчилася весіллям:
ніби пішла киця по водицю
та й упала у криницю,
але
котик не біжить рятувати
та за лапку витягати.
Упала у візантійську криницю,
викопану печенігами біля
Дніпровських порогів,
киця Святослав;
упала у переяславську криницю,
викопану православним єдиновірцем Олексієм,
киця Хмельницький;
упала у полтавську криницю,
викопану зрадником на користь Москви Носом,
киця Мазепа;
упала у петербурзьку криницю,
викопану московським імператором Петром,
киця Полуботок;

упала у соловецьку криницю,
викопану російською імператрицею Катериною,
киця Калнишевський;
упала у паризьку криницю,
викопану чекістським найманцем Шварцбардом,
киця Петлюра;
упала у мюнхенську криницю,
викопану кагебівським скритовбивцею
Сташинським,
киця Бандера.
Не читай історичні книжки,
читай натомість казки
і ти будеш знати,
як здобути волю України,
сину мій,
котику мій!

САВУР-МОГИЛА

Це я – мандрівний кобзар –
іду битим шляхом
і помічаю при дорозі гніздо,
де повно пташиних яєчок.
Коли нахиляюся нижче, бачу:
гніздо викладене круглими камінцями.
«Дай мені отого самоцвіта –
він нагадує мені рідну Полтавщину».
Камінці самі собою розкотилися,
і пташка розгублена на самому дні
камінцем застигла.
«Поставмо свічку отут при дорозі!».

ЗЕЛЕНЯК ПТАХ КЛЕЧАЛЬНОЇ НЕДІЛІ

Зеленяче, зеленяче,
ти – пташка зеленого кольору,
ти – найзеленіша пташка
від усіх зелених пташок,
ти зеленим забарвленням свого пір'я себе
називаєш:
ти – зеленяк;
ти співаєш, ніби струмок із прозорою водою
по камінцях перебігає,
ти співаєш, як дзюркочеш,
ти співаєш,
ти голосом своїм себе називаєш:
ти – дзьоркач;

ти співаєш, ніби дзвоником дзвониш,
ти співаєш,
ти голосом своїм себе називаєш:
ти – і дзвінок, і дзвонок, і дзвоник,
ти – і дзвонець, і дзвенкач.
Зеленяче, зеленяче,
ти – найзеленіша пташка
від усіх зелених пташок,
ти – найзеленіша пташка
зеленого свята – Зеленої Неділі:
білий світ найзеленіший у Зелену Неділю,
літній ліс найзеленіший у Зелену Неділю,
вишневий садок найзеленіший у Зелену Неділю,
біла хатинка найзеленіша у Зелену Неділю,
світла світлиця найзеленіша у Зелену Неділю –
серед білого світу, найзеленішого того дня,
серед літнього лісу, найзеленішого того дня,
на зеленому дереві, найзеленішому того дня,
стоїть зелена церковця із трьома
золотими хрестами,
там на зеленій дзвіниці зелений дзвін,
зелений дзвін зелено дзвонить,
зелене свито славить – Зелену Неділю.
Зеленяче, зеленяче,
серед білого світу, найзеленішого
у Зелену Неділю,
серед літнього лісу, найзеленішого
у Зелену Неділю,
серед вишневого садка, найзеленішого
у Зелену Неділю,
у білій хатинці, заклечаній кленовим гіллям,
у світлій світлиці, замаєній чебрецем
і м'ятою,
під білими рушниками, найзеленішими
у Зелену Неділю,
що на них зеленою заполоччю вишито
зелених пташок,
зелених пташок із розпростертими
зеленими крильцями
(із розпростертими крильцями – щоб господарі
веселі були)
зелених пташок – зеленяків,
ти веселий сидиш –
ти сидиш за зеленим столом,
на якому смарагдовий камінь лежить,
світлу світлицю, затишну, як гніздечко,
світлу світлицю зеленим світлом осяює.
Зеленяче, зеленяче,
будь пташою зеленого кольору,

будь найзеленішою пташкою від усіх зелених
пташок,
співай так,
ніби струмок із прозорою водою по камінцях
перебігає,
співай так, ніби дзвоником дзвониш,
серед білого світу, найзеленішого
у Зелену Неділю,
серед літнього лісу, найзеленішого
у Зелену Неділю,
серед вишневого садка, найзеленішого
у Зелену Неділю,
у білій хатинці, заклечаній кленовим гіллям,
у світлій світлиці, замаєній чебрецем
і м'ятою,
під білими рушниками,
найзеленішими у Зелену Неділю,
що на них зеленою заповоччю
вишито зелених пташок,
вишито зелених пташок – зеленяків,
сідай, весела пташко,
сідай за зеленим столом,
дивись на смарагдовий камінь серед столу,
найзеленіша пташко
зеленого свята – Зеленої Неділі.

* * *

Дала мені мати серце –
розмальованого щиглика.
У малого хлопчика билось воно
веселим горобчиком,
у юнака витьохувало
соловейком,
у дорослого вже
серце вило сичем,
кракало круком,
а я усе сподівався,
коли ж воно, нарешті, ширятиме
у високості соколом.
Але тепер моє серце квилить
чайкою над лугом.

Джерело: В. Голобородько. Ікар на метелекових крилах. Вірші. – К., 1990; В. Голобородько. Слова у вишиваних сорочках. – К., 1999.

Ю. ДОЦЕНКО

КОЛИ ЗВЕДУСЬ НА ПОВЕН ЗРІСТ

(вибрані вірші)

*«Я не нездужаю нівроку,
А щось такеє бачить око...»
Тарас Шевченко*

Не знаю й досі, як на лежить
Нам будувати незалежну
Державу на своїй землі?..

Тупцюємося стільки літ
На місці!.. Коли ще не гірше –
Рачком задкуємо в колишне,
Неквапом, навіть обережно...

А через тин за нами стежить,
І з того тішиться безмежно,
Колишній «брат», тепер – сусід,
Серед зими що стибре сніг,
Й чекає, наче на пожежу,
Щоб на чужій біді, як слід,
Звичайно ж, першому успіть,
Погріти загребуці руки,
Що поки що сховав у брюки,
Де у кишені крадькома
Кулак, що чешеться, трима,
Складає хитро з маком кукіш...

А ми усе собі скубемось,
Хоч гордо козаками звемось,
Які хоробро здобували
У герці з ворогами славу
Для України і для себе,
Які були душею й серцем,
Взірцем майбутньої держави!..

А що теперечки ми маємо?
Горохом при дорозі мається
Народ Богдана неприкаяний.
Немов овець сліпа отара,
В тумані топчемо отаву –
Ні звука тронки серед ночі,
Ні вівчара. Лиш очі вовчі...

А поруч, як в холуйським вірші,
Життя картинка зовсім інша:
Усі – гетьмани-отамани

І кошові, і курінні,
В сучасних строях і в жупанах,
У златі-сріблї орденів –
Від голови і аж до п'ят,
У супроводі козачат,
Усі у генеральським званні,
І при проф-фесорським званні.
Таки вони – такі одні:
Вони – месії, Богом дані,
Щоб об'єднати люд в нарід
І повести нарід на світ!..
На той?.. У них своя мета,
Дрібна і гнута, як медяк:
Добравшись вчасно до скарбниці
Глитайські вгамувать амбіції,
Роздавши прихвосням медалі,
Робити своє діло далі:
Вирішувать нагальні справи
Для власної наживи й слави,
Як тая тать при світлі місяця –
Такі вже в паханів традиції...
Їм булава на те і треба,
Щоби трощити люду ребра,
Цинічно цідячи: «Щоб знали,
Кого на царство обирали!..»
Для них давно пусті слова:
«До булави – ще й голова б...».

А ми усе наївно тішимось
У зтяжній облозі прози
До сліз проникливими віршиками
Про всевидюче око Боже,
Немов самі того не бачимо,
Що стали у своїй країні
Вже безпритульними безбатченками...
З чуттям єдиної родини
Співаємо пісні, немов
Єднають нас усіх і нині
Надія, віра та любов.

Гаслуєм: «Слава Україні!»
«Героям слава!» – кричимо...
А віз де був, там він і нині –
Зав'яз в багнюці за селом...

Щоденно славимо минувшину,
Просвіт не бачачи в майбутть,
Одвічне запитання мучає
Щонічно: «Бути, чи не быть?..»
Не дурні, наче, а шукаємо
Добробуту у хаті крайні ми –
Чи то ліворуч, чи то справа
Від неділимого Дніпра,
Хоч, погорільці вічні, знаємо:
Пускають півня завжди скраю нам
З крила приспалого села.

А, як підніметься вогонь –
Від чого, Господи, боронь! –
То, певне, вже запізно буде
По воду бігти до Славути,
Щоби гасити той вогонь –
Від чого, Господи, боронь...

З колін і досі не зведемось,
Хоча всі маримо Едемом,
Бо хочем жити у державі,
Як рай, щасливій, величавій,
Народ якої право має
На свій город, на власний сад
На щирі пісню, рідну мову,
Тверде, неначе криця, слово,
Бо цей народ пройшов крізь ад
І не одне жохливе пекло
(Куди там Дантовим всім колам!),
Та вижив всім смертям на страх!..
Чому ж це гімн луна, як реквієм,
Поклавши палець на уста?..

Чи ми приречені?.. Так ні ж –
Ще не всадили в спину ніж
Перевертні нам, зомбі, клони
Мутанти з «п'ятої колони»
Ще світ зорі не згас в зіницях,
І порох є в порохівницях!..
Вже й покоління підростає
Єство якого не сприймає
Ні рабства на своїй землі,
Ні «руський мір» на кисілі.
Ще, попри всі розчарування,
Зберігся в люду дух Майдана,

І, перевівши трішки дух,
Ще оживе народний рух,
Воістину народна змага
За Україну, за Державу!..

Суворий, невблаганний час
У спину підганяє нас
В ім'я Вкраїни і Всевишнього
До справи, до рішучих дій...
А ми Тризубом по воді,
Як вилами, безплідно пишемо,
Забувши – мають бути вила
Такі ж загострі, як сокира,
Що ще Тарас почав сталить
В однім з останніх трьох століть,
Щоб заходиться вже будить
Хиренно волю усім миром...
І слід робити це, як слід –
Гуртом, громадою, швиденько,
Як радив землякам Шевченко,
«А то проспить собі небога
До суду Божого страшного»...
Не для бурхливої полеміки
Писати розпочав поему на
Державотворчу, майже, тему я
Тому, що серце щось болить,
«Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина», –
Лихої тяжкої години,
Мабуть, чекаючи в тривозі...

І зупинивсь на півдорозі –
Довершить задум я не в змозі,
Бо й сам не знаю, як на лежить
Нам будувати незалежну
Соборну вільну Україну;
Бо я, як і народ мій, нині
Лише з одного звівсь коліна...

Коли ж зведусь у повен зріст,
То буде форма, буде й зміст,
А головне, що буду знати,
Як Україну будувати –
Соборну, вільну, незалежну,
Якою й бути їй належить!

Чи вистачить на це життя?
Покаже ближче майбуття...
Коли ж не я, то вже хтось інший
І добудує, і допише...

Прозаїчний триптих про Олексин баян

1

На рідному шкільному подвір'ї
заповзято виграє Олексин баян
запальну українську мелодію.
Гопакують чуйні пальці
молодого світлоокого вчителя
на чорно-білих кружальцях баянових!

Весело і вільно дітлахам
на великій шкільній перерві,
щиро і широко виграє Олекса –
їм на радість і... на пам'ять.

2

У натоплених їжівських хатах
за смачним домашнім борщем,
за чарчиною смердючого самогону
розжовують сусіди-односельці
повільно останні новини,
підібрані у місті на базарі:

– Чули, куме, що розповідають люди
про нашого вчителя Тихого?
Казали їм ті, що їм казали,
що то він не на баяні грав,
що то він морзянку вибивав,
що він усі наша таємниці
за бугор таким макарком передавав!

– Отакої! а дітьми нашими, бач, іуда,
для конспірації прикривався!
Певне, від того і зиск великий мав,
мабуть, у долярах платили?!

3

Старенький Олексин баян
його колишні учні,
які ще пам'ятають,
як він гарно грав
на шкільних перервах
і на вільних уроках
серед рідного степу,
дивом знайшли
у напівзруйнованій батьківській хаті,
між недоперевіраних уч-
нівських зошитів...

Нині він,
старенький Олексин баян,
стоїть у куточку музейної тиші:
стоїть він – самотній і безголосий,
відпочиваючи від пліток...

Але місцевий охоронник,
ровесник вчителя-баяніста,
що так і не дограв свою пісню,
скрипучим від старості
і підозри голосом
за черговою чаркою оковитої
налякано, але по-філософськи
ділиться зі своїм кумом-сусідом:

- Буває, вночі
хтось на ґудзиках баяну
вибиває морзянку...
Певне, то Олекса відправляє у Всесвіт
якісь дуже важливі, тривожні
повідомлення з України...

Дорожня стрічка

Із вікон поїздів, ілюмінаторів
Знайомі види бачаться щораз,
Немов кліше, одноманітні кадри
Зі стрічки чорно-білої «Донбас»:

Відвал породи – на змарнілім полі,
Як горб калічний – на плечах землі;
Осліплі вікна кинутої школи
В глухонімим, конаючим селі;

Уздовж дороги – заводські руїни;
Чорнозем – ув облозі бур'янів;
На віях – іній радіаційний;
На переїздах аварійних – сніг...

Раптово на вікні з'явилися краплі,
Сріблясті і рухливі, наче ртуть,
Й зійшла веселка в чорно-білім кадрі,
Й озвучив грім гнітючу німоту!

В кулак зібравши нікудишні нерви,
Дивились, як зникала світлотінь,
Й природно зеленіли бані церкви
Біля ставка, як крони яворин.

Гнав відьму півень із червоним пір'ям,
Дівча плело з рай-дерева вінок,
Сушилась вишиванка на підвір'ї –
Це вже із кольорового кіно.

До витоків

Іду в дощі,
Що від Дніпра заходять
Чубами хмар,
Шаблями блискавиць,
До витоків іду
Крізь непогоду –
До дивом не заораних криниць.

Повільно йду
Крізь розстані розпечені,
Немов читаю
Книгу при свічі,
Посеред ночі,
Як з полону втечею
Верта козак
До рідної Січі.

Невпинно йду
Лугами і степами,
Не зупинюся вже,
Не заверну
З дороги тої,

Що, неначе пам'ять,
Веде мене
У сиву давнину
Із сьогодення,
Де душі незатишно,
Бо заподілась кудись
Віра в завтрашнє,
Що бачилося
Світлим і щасливим...
Іду в минуле,
Щоб набрати сили,
Знайти й відчути
Родове коріння,
Й, отримавши
Віків благословення,
Рушати далі,
Маючи мету...

Іду вперед –
До витоків іду.

Козацька церква у Донецьку

Задощило..
І вдень, і вночі
Лле із неба,
Немов із цистерни.

На асфальті
Стоять калюжі –
Не пройти
До козацької церкви.

В центрі міста
Взяли на замок,
Мов кайдани
На Байду наклали –
Повеліся із нею,
Немов –
З полонянкою
яничари...

Та вона
Серед зливи стоїть,
Як свіча,

На проспекті Богдана –
В сірій мряці,
Як виклик,
Горить,
Не згаса,
Позолочена баня!

То ж
І віра свята
Не згаса
В новодень,
Молодий і погожий,
Що уже
Підіймається з-за
Огорож
До України ворожих.

...Але з моря
Погоди чекать
Козакам українським
Чи гоже

ВУСАТА БАЛАДА

*За ґратами Олекса Тихий
відпускав козацькі вуса,
які силоміць збивали
тюремники.*

...І звучить тривожно,
Знаково, знаменно:

«Збрити вуса можна,
Та не вбити гени!
Можна вуса збрити
Підло, примусово
Та куди ж подіти
Правди гостре слово?
Та куди ж сховати
Мову солов'їну,
Що з-за ґрат, як птаха,
Лине в Україну?
Можна вуса стяти
Тихо, серед ночі,
Та куди ж сховати,
Як сіркові, очі?
Можна збрити вуса
За власної волі,
На прохання друзів –

Бранців злої долі.
Можна вуса зрізати,
Як траву серпами,
Та яким залізом
Випалити пам'ять?
Та яким же зіллям
Біль пригамувати,
Щоб стоять незгинно
На вітрищі клятім?.

І сказав катюзі
По-козацьки твердо:

«Збриєш мені вуса –
Виростуть по смерті,
Проростуть з могили,
Як шаблюки гострі,
Коли я загину...
Тож – чекай у гості!»

Божий Дар

1

Її «валуїли» й «табачили»,
На плаху з кляпою вели,
Її «в грабу» забродили бачили,
В труні – запроданці свої.

Її морили люто голодом,
Гноїв у карцері ГУЛАГ,
Над нею на болотах сморідних
Кривава комашня гула.

Її «кирилили», калічили,
Так прагли звести нанівець,
Отрутою плювали в вічі їй
Зі з'яничарених сердець.

Вона жорстоко потерпала
Від доморощених катів,
Її за пасербицю мали,
Здавалось би, свої батьки.

На неї «тикали» й «ківалили»
«Раби, підніжки, грязь Москви»,
Що рідну неньку називали
Колись з повагою на «Ви».

Іудову зробивши справу
За тридцять срібників в руках,
По ній вже поминки справляли
«на иностранных языках».

2

Та, воскресаючи, вона
Життям бриніла як струна,
Злітала птахою у світ
Із калинових вуст і віт,

Жила – у думі кобзарів,
У жнивнім співі косарів,
У материнській колисковій,
В Тараса заповітнім слові,

В козацьких жартах і листах,
В Холодноярівських лісах,
У розкуркулених степах,
В криївках вояків УПА,

В Довженкових записниках,
У Симоненкових рядках,
У «Рушничку»,
«Червоній руті»,
В молитві щирій на покутті,

У самоспалі Гірника,
В судьбів'язниці Шумука,
У долі Тихого і Стуса,
В «Просвіті», у Народнім Русі.

Вона, страждаючи від зла,
У вірі, боротьбі жила.

3

І буде жити попри зло,
Бо рідна мова – це добро,
Яке не возять на базар...
Вона – навіки Божий дар!

В. РОМАНЬКО

ЛИШАЄТЬСЯ ВІРНИМ УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВУ, РІДНІЙ ДЕРЖАВІ

Ім'я донецького поета Станіслава Жуковського добре відоме широкому загалу читачів, шанувальникам української поезії. І все ж дозволю собі декілька слів про земляка, свого давнього товариша, тим паче,

«Цей дивний світ, що ми звемо життям» (В. Сосюра) майбутній поет побачив у Севастополі 18 липня 1938 року. «Я народивсь у Севастополі / у другій половині липня», – скаже пізніше Станіслав Жуковський. Дитячі роки провів у селі Рівному, що на Кіровоградщині, там же пройшли його шкільні роки. Закінчив технічне училище у Єнакієвому, і деякий час працював на металургійному заводі машиністом паровозу. Згодом перейшов на журналістську роботу, працював у періодичних виданнях Єнакієвого та Донецька, у видавництві «Донбас». Закінчив журфак Київського держуніверситету. Довгий час був відповідальним секретарем Донецької обласної письменницької організації, а з 2001 року упродовж десятиліття очолював письменників Донеччини. Автор біля двох десятків поетичних збірок. Лауреат міжнародної премії імені Г. Сковороди, регіональних премій імені В. Сосюри, імені Г. Кривди. Заслужений діяч культури України.

Основне життя Станіслава Жуковського пройшло у Донецьку. Тут мешкає і зараз – в окупованому Донецьку. А куди дітися хворим, старим людям – тут могила сина, тут донька з сімейством, і він з вірною подругою Марією, тепер 77-річною бабусею. І в страшному сні не могли прийти сьогоднішньому ветерану відчуття, вилиті ним у щойно створеному вірші:

Життя висить на волосинці,
Ніхто тебе не захистить.
Із автоматами чужинці
Похмуро споглядають світ.
І ти ідеш, мов у тумані,
Під гострим поглядом солдат
В такому пригнобленому стані,
Що й світу білому не рад.
(Вірш «Комендантський час»).

Цитую із нещодавно отриманих мною від Станіслава низки віршів, написаних ним в останній час. Пише «в стіл» рідною мовою, яка окупантами переслідується. Пише про наболіле, що не дає спокою, тривожить душу. Поет засуджує організовану північним сусідом гібридну війну (вірш «Гібридна війна»); у нього сльози на очах при згадці про рідний Севастополь, де народився, а зараз «Підступно забрали тебе екстремісти / з озброєним військом російських «братів» (вірш «Прощай, Севастополь!»); біль втрати рідного міста Володимира Сосюри Дебальцевого вилилася у вірші «Дебальцеве», гордиться подвигом українських кіборгів під час захисту донецького аеропорту («Аеропорт»); серце розхвилюване за загиблих в Іловайському «котлі» («Іловайська трагедія»); поет у захваті від мужності захисників Маріуполя («Південна фортеця»); хвилюють душу читача вірші «Комендантський час», «Окупація» та інші.

І все ж Станіслав Жуковський вірить у перемогу України: «...прощай, Севастополь, / Та тільки до тебе я ще повернусь»; «Та народ мій, як вітер розкутий, / у покорі свій стан не зігне!». Побажаємо землякові здоров'я, творчого натхнення і подальшої твердої віри у звільнення рідної Донеччини від російського агресора.

Пропонуємо читачеві деякі з останніх віршів Станіслава Жуковського.

С. ЖУКОВСЬКИЙ

ВІРШІ З ОКУПАЦІЇ

Останній штурм

Пам'яті небесної сотні

Здавалося, здригалась твердь,
Вогонь в лице щоразу блискав.
Вони беззбройні йшли на смерть,
Проти озброєного війська.

За Україну, за народ,
За честь і гідність українську.
Щоб зло в країні побороть,
Здолати владу «януківську».

Звичайні з виду юнаки
Вони, як в Крутах, помирали,
Безстрашні мужні вояки,
Що долю страдників обрали.

Гриміло небо, вився дим,
І кулі снайперів свистіли.
Й здіймався дух їх молодий
Туди, де ангели летіли.

В розлив синьому небес,
Над вічним гомоном Славути,
Щоби козацький рід воскрес,
Щоби завжди людьми нам бути!

Прощай, Севастополь! Мое рідне місто,
Де криком про себе я світ сповістив.
Підступно забрали тебе екстремісти,
З озброєним військом російських «братів».

Я сльози ковтаю. Це що – божевілля?
На кого прокляття Богів упаде
За це несподіване підле свавілля, –
Спокою не можу знайти я ніде.

А в грудях, неначе гаряче багаття, –
Чи ворог, чи брат тут
на кримській землі –
Блокує частини українських солдатів
І наші у бухтах бере кораблі?

Мої почуття вже згоряють на попіл,
Боронь тебе Боже, сусідонько Русь!
Прощай, Севастополь, прощай,
Севастополь,
Та тільки до тебе я ще повернусь.

До моря твого золотої блакиті,
Де плещуться хвилі і вітер шумить.
І вікна, що сонцем ранковим умиті,
З надією кличуть боротись і жить.

Аеропорт

Тут приземлялись літаки,
Веселий гомонів народ.
Тепер же світяться дірки –
Розбитий вщент аеропорт.

Від «градів» лопає бетон,
Летять униз перекриття.
Забули вже бійці про сон,
На волосинці в них життя.

Наказу ж відступать нема,
Тож їм стояти до кінця.

Хай дошкуляє всім зима,
Як сталь гартуються серця.

Бригада свій рубіж трима,
Атаки мужньо відбива.
А ворог лізе, як чума,
І бій уже добу трива.

На злітній смузі вирви ям,
Навколо скрізь вирує дим.
І ллється кров то тут, то там,
Солдат вмирає молодий.

В повітрі тріск і свист від мін,
Сплива вечірня каламуть.
Захисників без перемін,
За стійкість кібергами звуть.

Говорить з гордістю народ:
Незламний України щит –
Донецький наш аеропорт,
Як символ мужності стоїть!

«Гібридна» війна

Вже звикли до обстрілів люди,
На вулицю йдуть і бува
Осколки впиваються в груди,
Будівлю снаряд розрива.

І стогне земля наша рідна,
Розруху несе нам війна.
Її називають «гібридна»,
Хоча і жорстока вона!

Хоча і вбива, і калічить,
На серці зарубки лиша.

Та нам боягузтво не личить, –
Гартується в битвах душа.

Мужніють солдати в облозі,
І наші не взять блок-пости.
Бо «гради» для нас не загроза –
Спиніться, російські «брати»!

Чорніють від вибухів квіти,
І в'януть загиблих серця.
І плачуть на згарищах діти
Під свист невгамовний свинця.

Іловайська трагедія

Стоять тополі, як дозорці,
Обабіч битого шляху.
По нім крокують добровольці
Навалу стримувать лиху,
Що йде зі Сходу на Україну
Російський «мир» свій захищать.
Придумали собі причину
Людей невинних убивать.

Хоч майже вояки беззбройні,
Нема в них танків, ні гармат.
Але рішучості всі повні
Шахтарський край свій відстоять.

Без відпочинку між боями
Вони вже виснажені так,
Що ледве рухають ногами,
Відбивши чергову з атак.

Ніхто не вірить ще в поразку,
Та кожний відчував тепер –

Їм не звільнити Іловайська,
Вони потрапили в «котел».

В щільне оточення вороже,
З якого виходу нема.
І доля їм біду ворожить,
В напрузі кожну мить трима.

А ворог б'є із кулеметів,
Із танків одкрива вогонь.
О, скільки їх упало мертвих,
Скількох забрали у полон!...

То був не бій – розправа звірська,
Нещадно втомлена в крові.
Тяжка трагедія українська,
Що в пам'ять врізалась навік...

Та недарма герої впали,
Заслуга їхня немала.
Вони спинили тиск навали,
Щоб в глиб країни не пішла!

Дебальцеве

Будинків остови похмурі
Холодять душу, наче лід,
В руїнах місто вже Сосюри,
Де вперше він побачив світ.
Тут дмуть вітри, як у саванах,
Донецький кряж наш височить.
Розруха міста серце ранить,
Ідуть бої вдень і вночі.
Лежить в печалі залізниця,
Затихнув гуркіт поїздів.
Кому могло таке наснитися? –
Вкривають лиця сльози вдів.
І плачуть діти у підвалах,
Їх охопив незнаний страх.
Зі сходу йде тупа навала
З ординським блиском ув очах.
Гримлять ракетні установки,
Під танками аж стогне твердь.

Та люди вищої поковки
Під цим вогнем стоять насмерть.
Стоять солдати до загину,
Бо надихають їх слова:
«Любіте нашу Україну! –
Вона для нас завжди жива».
Дебальцеве – любов поета,
В цвітінні квітів і садів.
Та озвірило бють ракети,
Де наслухав він солов'їв...
О, будь земля моя священна,
Хай закипає в жилах кров.
Тебе не підкорити, нене,
З руїн відродися ти знов.
Сосюри мова солов'їна
У нашім краї зазвучить
Поета місто... Україна...
В серцях народних будуть жити!

Південна фортеця

Бойовики ідуть на південь,
Із суші тиснуть, із води.
Та не співа їм підлий півень,
Що Маріуполь весь будив.
Лютують «гради» й міномети,
Стоїть в руїнах Чертомлик.
А далі згарища прикмети,
Лежить убитий чоловік.
За ним Широкіно й Гранітне,
Під себе ворог все гребе.
У вогняних розривах квітне
В посьолках небо голубе.
Оглухлі люди у підвалах,
Собі не можуть ради дати.
Вже кілька діб вони не спали,
Й тепер доводиться не спати.

В сплошному гулі від снарядів
Не можна спокою знайти.
А ворог, наче на параді,
Повз них продовжує іти.
Цей напрям головний для нього,
Бо ж Маріуполь треба взяти.
Для вбивць безславна ця дорога,
Нехай їх танки гуркотять.
Нехай бандити безголові,
Собі і внукам донесуть.
Не взяти місто на Азові,
Не зруйнують його красу.
Про нього пам'ять не зітреться,
Наш прапор високо тримає
На півдні буде ця фортеця,
Яку нікому не здолать!

Окупація

Блок-пости на дорогах,
Тут солдати живуть.
Що ні в чорта, ні в Бога,
Мабуть, віри не ймуть.

Балаклави на лицях,
А в очах каламуть.
Вибігають з позицій,
Загороджують путь.

Це, можливо, артисти,
Що знімають кіно?
Ні, вони – терористи,
Всім відомо давно.

Не пройти, не проїхать,
Отаке-то життя!
Як усім нам продихать
Повсякденне буття?

Пити будем горілку,
Марнуватимемо час?
То ж іти тобі, синку,
Визволяти Донбас.

Окуповані – Горлівка
І Донецьк, і Сніжне...
Тужить ранками горлиця,
Дума острах жене.

Дух козацький повстане,
Нам в покорі не жить.
Всенародне повстання
Окупантам не вбить.

Зникнуть, наче фортеці,
На краю сивих круч.
Окупація серця,
Окупація душ...

2

В серці біль і тривога,
Руський чується мат.
Блок-пости на дорогах,
Сміх ворожих солдат.

Вибухають снаряди
Щодоби, кожний час
Та ні танки, ні гради
Не підкорять Донбас.

Комендантський час

Як жить мені сьогодні треба,
Як вулицями міста йти.
Коли журба встає до неба
І сльозоточить з висоти.
Гірким дощем на землю пада,
Аж завмирає серця стук.
В прогірклій тиші листопада
Душа здригається від мук.
Життя висить на волосинці,
Ніхто тебе не захистить.
Із автоматами чужинці
Похмуро споглядають світ.
І ти ідеш, мов у тумані,
Під гострим поглядом солдат.

В такому пригнобленому стані,
Що й світу білому не рад.
Ріденькі ліхтарі моргають
В вечірній синій напівмлі:
Мені здається – не встигаю,
І страх, як піт, вже на чолі.
Я крок пришвидшую скоріше,
В Донецьку – комендантський час.
Далекий вибух слух мій ріже,
Та посвист мін вгорі щораз...
Не замовка війна «гібридна», –
Зітха у розпачі народ:
Коли ж це армія нам рідна
Звільнить Донбас наш від заброд?!

В госпіталі

Солдат без ніг. У нього – драма!
Як він подальше буде жить?
У сні його приходить мама,
Хоч по ночах солдат не спить.
До нього мама щось говорить,
Можливо що і про дівчат.
Немов нема в солдата горя,
Мов і не знав в коханні втрат.
Солдат жахається раптово,
Палату будить розпач-крик.

Лунають вибухи... І знову
Б'є з кулемета бойовик.
Солдат провалюється в прірву,
Свідомість втративши умиць...
І медсестра тоненька Віра
До нього кожний раз спішить.
Кладе на лоб маленьку руку,
Зірвавши з голови платок.
І шепче, щоби зменшить муку:
– Ми ще станцюємо, браток!

* * *

Країно моя, териконія,
Ти сьогодні нещасна й сумна.
Мов катками багатотонними
По тобі прокотилась війна.
Нам нема що давати і брати, –
Ні вугілля, ні коксу нема.
Ми так вірили в старшого «брата»,
Він же нас під прицілом трима.
Мінометами б'є і «градами»,
Різким згарищем пахне земля.
Нас нічого тепер не радує
Туга розпач у душу вселя!

Вже Піски спалені просто неба,
Красногорівка і Водяне.
Жертви людські якщо вам ще треба,
То застрельте скоріше мене!
Щоб не бачити вас і не чути,
Мабуть, серце у вас камяне.
Та народ мій, як вітер, розкутий,
У покорі свій стан не зігне!

В. ЦИМІДАНОВ

СПОГАДИ ПРО ПОЧАТОК ОКУПАЦІЇ ДОНЕЦЬКА⁸

Невдовзі виповниться 5 років від початку російсько-української війни, яку розв'язав проти нашої країни путінський режим. Війна все ще продовжує точитися, нехай навіть і мляво. Певно, вона не скоро закінчиться. Початком цієї війни є події, що відбулися 12 квітня 2014 р. У той день російські загони, керовані офіцерами спецслужб РФ, зокрема таким собі Стрелковим, захопили міста Слов'янськ, Краматорськ та Дружківку, де загарбники були підтримані місцевими колаборантами.

Слов'янські бабушки, як інструмент гібридної війни, квітень 2014 р.

13 квітня 2014 року, у відповідь на вторгнення диверсійних загонів, в. о. президента України Олександр Турчинов оголосив про початок Антитерористичної операції. Перекинуті до районів Слов'янська та Краматорська спецпідрозділи СБУ та Збройних сил України спочатку недооцінили супротивника, а відтак 13 квітня у Семенівці – передмісті Слов'янська – потрапили у засідку проросійських бойовиків. На зустріч БТР-ам із українськими силовиками вийшов натовп цивільних, переважно жінок. Він оточив БТР-и, а потім набігли стрелковці і захопили їх частину. До речі, подібні факти – блокування місцевим населенням колон українських військ – траплялися навесні 2014 р. Дуже часто й у різних районах. Автору довелося побачити інтерв'ю, котре давала одна із блокувальниць. Вона радісно казала щось на кшталт: «Когда мы видим украинские танки, мы хватаем маленьких детей и бежим на дорогу. Когда танкисты видят детей, они сразу же останавливаются!». Чи шкодує зараз ця дурепа про те, що вона робила тієї пекельної весни?!!

У квітні 2014 р. проросійська більшість населення Донеччини вже впродовж кількох місяців була налякана подіями, які відбувалися на Майдані. До того ж кілька тижнів поспіль (після втечі Януковича) її вміло зомбували. Мовляв, прийдуть «правосеки» і будуть усіх ґвалтувати та вбивати. Відтак ця більшість дуже зраділа тому, що сталося 12–13 квітня. Вона ще не здогадувалася, до чого усе це призведе, а відтак перебувала в ейфорії. Я дуже добре пам'ятаю, що відбувалося у Донецькому обласному краєз-

⁸Це один з останніх матеріалів, які передав для публікації Віталій Владиславович. Текст написаний спеціально до п'ятої річниці початку АТО. Автор помер 22 лютого 2019 року, переживши власну дружину, яка померла під час окупації, трохи менше чотирьох років. Ці смерті – не що інше, як «непрямі» військові втрати, до яких призводить російське вторгнення, продовжуючи руйнувати життя цілих українських родин.

Ми дещо скоротили текст, бо деякі місця, що стосуються статистики, повторюються у вступі до каталогу «Героям слава!» та на сторінках першого випуску Степу. Вперше цей допис побачив світ на сайті Донецького обласного краєзнавчого музею (м. Краматорськ): <http://muzey-dokm.pp.ua/pochatok-ato-nablyzhayemosya-do-sumnoyi-daty-sporogady-v-v-tsymidanova.html>

навчому музеї, де я тоді працював, наступного дня – 14 квітня. У той день я чергував, тобто виконував обов'язки вахтера. Прийшовши на роботу о 7-й годині ранку, я зайняв місце чергового, що знаходилося біля входу до музею, та приготувався видавати співробітникам ключі. Перша хвиля працівників – то були техніки. А потім, близько половині на восьму, почали сходитися наукові співробітники та доглядачки, тобто жінки, які сиділи по залах і стежили за тим, аби відвідувачі чогось не на коїли. Так от, ще на початку чергування я побачив якесь дивне піднесення. Одна доглядачка радісно мені заявила: «Наши в Славянске захватили фашистский БТР!». Я відповів: «Я бы на вашем месте не радовался! Скоро жалеть придется!». Певно, мої слова здивували жінку. Адже вона думала, що тут – лише «нашы» (переважна більшість співробітників музею була проросійськи налаштована).

Весь той день публіка не працювала. Вона товкласть у холі, де я сидів, та обговорювала новини. Бігав туди-сюди такий собі Іван Портнов (ім'я та прізвище із деяких причин змінені). Він сам родом із Слов'янська. І от цей діяч по мобільнику через кожні 5 хвилин туди телефонував, а потім усім розповідав новини із бунтівного міста. Відтак усі присутні швидко зрозуміли, що Портнов – справжній експерт у подіях, які відбуваються. Якась жінка його спитала: «Ваня! Так что оно теперь будет?». Він же, як то кажуть у Росії, «приосанился» і зробив приблизно таку заяву: «Нам нельзя в Европе! Европа – это ж... (Портнов при жінках слів не дуже підбирає, може і матом загнути). А мы создадим Новороссию! Туда войдут Донецкая, Луганская, Харьковская, Днепропетровская, Запорожская, Херсонская, Николаевская и Одесская области. А Киев пусть с Галичиной остается!».

Отже, впродовж кількох годин я змушений був слухати всілякі ватяні марення та ахінею. А перед кінцем мого чергування відбулося таке. На середину холу вибігла охоронниця. Перебуваючи в істерії, вона заголосила: «Они там в Киеве нас считают дебилами! Они хотят, чтобы американцы тут добывали сланцевый газ и сваливали в наши шахты радиоактивные отходы! Они хотят погубить наших детей и внуков!». Мені усе це було огидно чути, але я втримався, бо ця фурія була тоді у такому стані, що могла мене і пристрелити. Зараз я інколи її згадую та думаю: «Так правильно вас считают дебилами! Ты и такие, как ты, своими руками лишили ваших детей и внуков будущего!».

9 травня відбувся черговий психоз. Святкували День перемоги над фашистською Німеччиною. Вата бігала, обвішана колорадськими стрічками, та вигукувала: «Спасибо деду за победу!» і таке інше. На мій погляд, то було огидним блюзнірством. Так, діди визволили Донеччину від німців, а тепер онуки віддали цей край бандитам, котрі, на мій розсуд, не набагато кращі від німецьких окупантів. А один мій знайомий поставив на підвіконня магнітофонні колонки та врубив на усе селище «Вставай страна огромная!».

11 травня у Донецьку пройшов горезвісний референдум щодо створення так званої «Донецкой народной республики». Я у той день знов чергував по музею. Усе було спокійно, жодна людина не прийшла відвідати музей (який там музей, коли вирішується доля Донбасу!!!), хіба що ватниці мене нервували. Вони весь час хвилювалися: «Когда уже нас отпустят? Мы же на референдум не успеем!». А потім зайшла одна доглядачка і радісно повідомила: «Я уже сходила на референдум! Я отдала все, что у меня было – свой голос за ДНР!».

У той день я почув досить цікаву та, певною мірою, кумедну історію. А сталося таке. Неподалік від славетного футбольного стадіону «Донбас Арена» знаходиться філіал краєзнавчого музею – «Музей Великой отечественной войны». Його склепали нашвидкуруч у 2012 р. напередодні 9 травня. Це був проект регіоналів. За допомогою

нього вони хотіли показати, що, на відміну від українців, які встановлюють пам'ятки фашистам (малися на увазі вояки УПА), населення Донеччини «чтить пам'ять героїв, которые спасли мир от фашизма». У тому філіалі працював такий собі Олег Дубинець. Коли у березні 2014 р. романтична молодь, підбурена російською агентурою, почала захоплювати міліцію, прокуратуру тощо, Дубинець знаходився у перших лавах цих хуліганів. Тоді він і познайомився із так званими «ополченцями». Вони ж почали навідуватися до нього у музей, про усе розпитували, а самі приглядалися, що тут може бути корисним для справи Новоросії. У той час зброї їм ще не вистачало. І ось 10 травня прийшли до Дубинця кілька міцних мавп і сказали: «Олег, укрупы наступают на танках! Дай нам противотанковое ружье!». Той відповів: «Вы, наверное, свихнулись, мужики! Как я его дам, это же музейный экспонат! Меня за такое с работы выгонят. Да и не стреляет оно давно». «Ополченці» не стали із ним дискутувати. Трішечки побили, рушницю забрали, а разом із нею і нещасного Дубинця. Через деякий час він зателефонував одній працівниці музею – такий собі Ірині Іванівні (ім'я та по-батькові змінені), котра, як він знав, належить до помітних фігур прибічників «русской весны» і організаторів референдуму. І почав полонений благодати, щоб ця жінка його визволила. Старенька зателефонувала комусь із ватажків «ополченців», і юний революціонер отримав волю, хоча із дещо потовченою пикою. Рушницю ж мавпи лишили собі. Чи намагалися вони із неї стріляти, – не знаю. Може пізніше і повернули музею як непотріб. До речі, біля того музею стояли і гармати часів II світової. Одну із них захисники росіян від фашистів теж забрали. Потім, як я чув, її знайшли аж у Слов'янську, коли звідти втекли сепаратисти. А Дубинець після змалюваної пригоди прозрів. Невдовзі він втік аж до Саратова. Навіть дружину кинув у Донецьку!

«Русская весна» у Донецьку

Згадана мною Ірина Іванівна також зробила певні висновки. У день мого чергування вона підійшла до мене, і, знаючи, що я – затятий «укроп», вирішила виправдати «ополченців». Її слова були такі: «Вы, Виталий Владиславович, уже слышали, наверное, что вчера произошло с Дубинцом. Вы не думайте, это были не ополченцы. Это были мародеры!». А потім старенька додала: «Боюсь, мародеры и к нам могут пожаловать. Поэтому прошу вас помочь спрятать все оружие из витрин». І от ця сепарка знайшла у музеї ще двох чоловіків (один із них відповідав за сигналізацію, встановлену на вікнах, вітринах із експонатами тощо), і ми вирушили до залу громадянської війни. Там знаходилося кілька гвинтівок досить пристойного вигляду – без патронів, щоправда, але із багнетами. Ми їх звідти забрали. Потім жінка попрохала вийняти із вітрини ще і гвинтівку часів і світової. Ну, та вже зовсім була негодящою. Але спец по сигналізації узяв її у руки і сказав: «Вот бы таким прикладом долбануть правосека!». Я ледь не ляпнув: «А знаете пословицу индейцев лакота: «Легко быть храбрым на расстоянии»?». Всеж-таки я втримався, та, певно, ватник прочитав у моїх очах ненависть і наступні місяці ніколи зі мною не вітався. Отже, сховали ми у підвальному помешканні – так званих «світлих фондах» – ці гвинтівки. Потім старенька милостиво відпустила доглядачок на референдум, а мене – додому.

Ейфорія близької «перемоги»

Кінця того огидного дня я вже не пам'ятаю. Безперечно, вата була в ейфорії. Вона ж на що сподівалася? Що буде, як у Криму. Ось вони проголосують за ДНР та ЛНР, і завтра ж Путін їх візьме до складу Росії. Із часом до вати дійшло, що Путін цього робити не хоче. Йому потрібна була війна, аби виснажувати Україну, і він її організував. Коли вата отримала війну, вона спочатку бігала весела, сповнена бойового завзяття. Один мій знайомий постійно на все селище

врубав пісню, котру виконувала жінка із голосом повії. Вона рефреном повторювала слова: «Русские идут! Русские идут! Русские идут!». Певно, ці слова сповнювали мого знайомого великою радістю та оптимізмом. У ті дні цей чоловік, зустрічаючи мене, зазвичай казав: «Скоро Путин введет в Донбасс войска! Мы быстро дойдем до Львова!». Через кілька тижнів він, щоправда, перестав врубати улюблену пісню та й за Львів кинув балачки, бо банк, де він працював та добре заробляв, закрився, а відтак прибічник ДНР став безробітним. Такі от настрої були на Донеччині у ті дні. Мені особисто уся ця історія нагадує біблійну притчу про Содом та Гоморру: Бог карає зрадників, і карає жорстоко! Не можна зраджувати свою країну, як би важко у ній не жилося!

Відтоді минуло майже 5 воєнних років. Наслідки війни жахають. Станом на середину вересня 2018 р., за даними комісії ООН, вже загинуло щонайменше 2737 цивільних осіб (враховуючи 298 пасажирів Боїнгу 777). Серед загиблих – 144 діти. Також від 7 до 10 тисяч людей були поранені.

Протидіючи російсько-терористичним формуванням, Збройні Сили України понесли великі втрати. За даними Книги пам'яті, на жовтень 2018 р. було 4010 загиблих захисників України. Це – враховуючи не тільки військовослужбовців ЗСУ, але й добровольців «Правого сектору», прикордонників, нацгвардійців та працівників СБУ. Вони віддали своє життя, аби жили ми.

І. КОЗЛОВСЬКИЙ

РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЧЧИНИ (2014–2018 РР.)

Релігійна ситуація на окупованих територіях українського Донбасу є предметом глибокого занепокоєння як вчених – релігієзнавців, правозахисників, української влади та громадянського суспільства, так і міжнародної спільноти. Навесні 2014 року проросійські бандугрупуювання за підтримки російських військових захопили контроль над кількома містами у Донецькій та Луганській областях та проголосили створення квазідержав «ДНР» та «ЛНР». У відповідь на ці дії українська влада оголосила про початок антитерористичної операції в регіоні. Так почався період тяжких випробувань для нашого народу, який не оминув і сферу релігійної свободи.

На початку 2014 року на Донеччині було 1797 зареєстрованих релігійних організацій. Християнські спільноти складали на той час 91,5% усієї релігійної мережі регіону. Релігійні організації УПЦ (МП) становили 42,4% від загальної кількості зареєстрованих релігійних організацій.

У травні 2014 року так звана «ДНР» проголосила православ'я Московського патріархату головною релігією регіону. Протизаконні озброєні бандугрупуювання під прапорами Російської православної армії, «Всеукраїнського Війська Донського» та інших формувань, відкрито висловлюючи свою приналежність до російського православ'я, почали «хрестовий похід» по Донбасу. Відомо, що частина священників УПЦ МП тим чи іншим чином підтримували ці протизаконні військові угруповання в їхній кампанії проти представників протестантських, євангельських і католицьких церков та православних прочан, які не визнають Московський патріархат.

Ще до початку ескалації конфлікту російські медіа просуvalи ідеї сепаратизму в регіоні, апелюючи до міфу про заборону російської мови, культури та православ'я Московського патріархату. І сам початок конфлікту пов'язаний безпосередньо з прямим ідеологічним і військовим втручанням Росії. Всі так звані сепаратистські виступи навесні 2014 року були очолені озброєними російськими бойовиками та російськими військовими розвідниками. У процесі документування військових злочинів у регіоні було зібрано численні свідчення на підтримку цих тверджень.

Християне регіону разом з мусульманами, іудеями та представниками інших конфесій не залишилися осторонь цих складних процесів в сучасній історії нашої держави. Відчуваючи свою відповідальність за долю не тільки регіону, але й усієї країни, духовні лідери та активні віруючі переважної більшості християнських організацій, за винятком УПЦ МП, 13 лютого 2014 року оголосили про створення Ради Церков та релігійних організацій Донецької області. Так формується перший в регіоні майданчик для діалогу, взаємоповаги і спільних проєктів релігійних організацій, громадськості, органів місцевої влади та самоврядування в умовах конфлікту, що набирає обертів. На базі цієї платформи формуються та об'єднуються духовні лідери регіону та активісти, проводяться круглі столи, прес-конференції, створюються відповідні документи.

На початку березня ситуація в регіоні різко погіршується. 6 березня 2014 року у Донецьку відбулось організаційне засідання Ради церков і релігійних організацій Донецької області, на якому було прийнято Звернення до народу України з закликом до миру, єдності та взаємопорозуміння [1].

3 4 березня 2014 р. за рішенням Ради християнських церков Донеччини та Ради церков та релігійних організацій Донецької області розпочався Міжконфесійний молитовний марафон за єдність, мир і згоду в Україні «Молись за Україну». Кожного дня на площі Конституції в Донецьку відбувалась спільна молитва віруючих різних конфесій та людей доброї волі за мир і єдність та територіальну цілісність України. На площу виходили пастори, священники і віряне УПЦ КП, УГКЦ, РКЦ, Церкви Божої, Церкви Христової, ХВЄ, ЄХБ, ДУМУ «Умма» тощо.

14 березня 2014 року, у прес-центрі Донецької облдержадміністрації відбулася прес-конференція Ради церков і релігійних організацій Донецької області зі Зверненням до народу України стосовно подій, що відбуваються в нашій країні [2]. Текст Звернення, з яким звернулася Рада церков і релігійних організацій до народу України, мав виключно характер заклику до миру і єдності в країні [3]. Але ситуація різко погіршилась.

Аналіз ситуації за станом релігійної свободи на окупованих територіях Донецького регіону та правопорушень по відношенню до релігійних організацій та віруючих у цьому регіоні дозволяє виділити три етапи у розвитку.

Перший етап з весни 2014 року до весни 2015 року. На цьому етапі домінують і все контролюють проросійські бойовики та російські військові. Період характеризується особливою жорстокістю по відношенню до всіх віруючих, що не є парафіянами УПЦ МП. Відбувається захоплення молитовних будинків, духовних навчальних закладів, майна, а також інші екстраординарні порушення прав людини і свободи совісті (безсудні арешти, позбавлення волі, катування, страти, зникнення людей, утримання під вартою тощо).

Особливою жорстокістю у цей період відзначаються козаки «Всевеликого війська Донського» (батальйону, який створено з козачих формувань Ростовської та інших областей Російської федерації), бойовики Руської православної армії (військове угруповання, яке сформовано у лютому 2014 року та очолене колишнім російським офіцером Ігорем Гіркіним (Стрелковим)), «Востока», «Оплота», горлівського бандита Беса (Безлера). Ідеологічно їх всіх об'єднував концепт «Руського міра», захист канонічного православ'я Московського патріархату та сильні антизахідні та антиукраїнські настрої. На цій основі виникло небезпечне поєднання радикалізму, насильства в імення Бога та загальна безкарність перед законом, що досить ефективно приховувало справжні політичні наміри Росії за воєнним конфліктом.

Саме в цей період переважна більшість керівників релігійних організацій регіону та активні віруючі покидають регіон, і велика частина громад вимушена припинити свою діяльність. Під загрозою для свого життя та здоров'я опинились майже всі релігійні громади і активні віруючі різних конфесій. За інформацією УПЦ КП окуповану територію в цей період покинули практично всі священники на чолі з архієпископом Донецьким і Маріупольським Сергієм. З регіону виїхали всі священники та переважна більшість віруючих Римо-католицької церкви, майже всі авторитетні служителі церков ХВЄ та інших конфесій хрещених Духом Святим тощо.

На окупованих територіях Донеччини стали нормою цілеспрямовані викрадення пасторів і священників, їх жорстокі допити і тортури, масові захоплення храмів і молитовних будинків, їх руйнування тощо. З цього приводу Рада церков і релігійних організацій Донецької області зробила відповідну заяву [4].

16 травня у Слов'янську терористи захопили єпископа євангельського об'єднання «Церква Божа України» Олексія Демидовича та близько 7 годин утримували його в підвальному приміщенні будівлі місцевого СБУ. При цьому терористи ДНР кілька разів вторгалися до молитовного будинку релігійної громади «Добра звістка» у Слов'янську, старшим пастором якої є О. Демидович, з метою використання її як вогневої позиції снайперів.

Наймасштабніший напад стався 23 травня. Близько другої години дня 15 озброєних людей в масках розібрали палатку та викинули її в річку. Вони забрали техніку: мікрофон, колонки, акумулятор та ін. Погрожували розстріляти людей, якщо вони знову вийдуть на публічну молитву. Після нападу Сергій Косяк, один з організаторів молитовного марафону, поїхав до Обласної державної адміністрації на перемовини, де був захоплений в полон. Після допиту та побиття Сергія відпустили. На своїй сторінці у фейсбук він написав: «Молитовний марафон – це не просто молитва, це об'єднання зусиль Церков різних конфесій, громадськості та небайдужих людей на оздоровлення нашої улюбленої країни» [5].

25 травня бойовики ДНР вирішили «націоналізувати» протестантський молитовний будинок у місті Горлівка. У будівлі, де раніше розташовувалася релігійна громада «Церква Христова» і Біблійний інститут «Беар Веллі», загарбники влаштували свій штаб, а віруючих виставили на вулицю.

27 травня опівдні польський католицький священник о. Павло Вітек був викрадений проросійськими сепаратистами у Донецьку під час вуличної молитви. Він прибув у місто для участі в єкуменічному молебні на площі Конституції, де щодня відбувається молитва за мир в Україні. Визволяти священника до Донецька поїхав єпископ-помічник Харківсько-Запорізької дієцезії Римсько-Католицької Церкви Ян Собіло та консул Польщі у Донецьку Якуб Волонсевич. За результатами переговорів терористи ДНР відпустили о. Павла Вітека, після того як він майже добу провів у підвалі донецького СБУ, захопленого бойовиками. Єпископ Ян Собіло розповів Радіо Ватикан, що діяльність сепаратистів на Донбасі щодня погіршує ситуацію зі свободою віросповідання. «Ситуація стає щораз важчою кожного дня. Повстанці та сепаратисти паралізували місто. У Краматорську кілька днів тому з автомата обстріляли каплицю. Вікна розбиті, віруючі бояться прийти на Службу Божу. Священник, навіть якщо б вірні зібралися, не може дістатися туди, бо ця частина міста оточена. Така ж ситуація у Луганську, Донецьку, Слов'янську, Горлівці», – заявив католицький єпископ [6].

8 червня під час святкового богослужіння на честь свята Трійці бойовики під командуванням росіянина Ігоря Гірка (Стрелкова) викрали родину пастора євангельської церкви «Преображення Господнє» (м. Слов'янськ) Олександра Павленко, – його синів – Павленка Альберта та Павленка Рувима, а також служителів церкви Володимира Величка та Віктора Бродарського. Бойовики викрали також їхні автомобілі. За свідченням одного з заступників прокурора Слов'янська, якому вдалося втекти з полону «ДНР», служителів катували представники т. з. «Русской православной армии», а потім розстріляли вже наступного дня, 9 червня. Після цього тіла було спалено у машині, щоб інсценувати їх смерть нібито від обстрілу української армії. «Тіла загиблих були поховані терористами в братській могилі на території дитячої лікарні Слов'янська разом з двома десятками трупів терористів», – повідомив радник голови МВС України Антон Геращенко.

3 липня терористи «ДНР» у Донецьку захопили у полон греко-католицького священника Тихона (Сергія) Кульбаку. Перед цим до нього неодноразово надходили погрози, зокрема написами з фашистською символікою був пошкоджений його автомобіль. Лише 14 липня священник був звільнений з полону бойовиків, але з ушкодженням здоров'ям.

8 липня терористи викрали в Донецьку священика УПЦ Київського патріархату протоієрея Юрія Іванова. «Раніше сепаратисти приїжджали до цього священика і вимагали, щоб він від свого імені викликав до себе додому під приводом термінової необхідності архієпископа Донецького УПЦ КП Сергія (Горобцова) – очевидно з метою подальшого викрадення», – повідомив архієпископ УПЦ КП Євстратій (Зоря). Після трьох тижнів полону, 30 липня, священник був звільнений і перевезений до безпечного місця.

9 липня озброєні бойовики т. з. «ДНР» захопили Донецький Християнський Університет, його корпуси та гуртожитки і зачитали наказ: у зв'язку з військовим становищем ДХУ переходить у розпорядження військових підрозділів «ДНР» разом з усім майном, технікою та іншим, а тим, хто не підкориться, загрожує військово-польовий суд. Про це повідомив экс-ректор ДХУ Михайло Черенков. Він додав, що мешканців гуртожитків і співробітників університету вигнали, а наступного дня дозволили вивезти комп'ютери, документи та особисті речі. Зараз там знаходиться база військ ДНР спеціального призначення «Оплот».

Загальна атмосфера у Донецьку змінилася після того, як Ігор Гіркін, колишній офіцер розвідки Росії, котрий командував протизаконно сформованими силами в Слов'янську, утік у Донецьк в липні 2014 та став «Міністром оборони». Ряд аналітиків зауважив, що якщо до цього релігія як єдиний мотив для переслідувань був дещо нечітким, то зі встановленням нового режиму в Донецьку стало зрозуміло, що будь-яка людина, яка не визнає православ'я Московського патріархату, вважатиметься ворогом. Багато пасторів також погоджуються, що до прибуття Гіркина вони могли знайти певний компроміс з місцевими бойовиками, оскільки знали багатьох особисто.

15 липня був викрадений римо-католицький священник о. Віктор Вонсович, настоятель парафії Пресвятого Серця Ісуса Христа у Горлівці на Донеччині, донецький декан РКЦ, який також був учасником Молитовного марафону. Бойовики затримали його на одному з блокпостів поблизу Горлівки. Він утримувався у захопленій будівлі СБУ та був звільнений з полону лише 25 липня. Бойовики попередили священника: якщо він повернеться у Горлівку, буде розстріляний. «Зараз вже полюють на католицьких священиків», – заявив єпископ Станіслав Широкоградюк, Ординарій Харківсько-Запорізької дієцезії РКЦ. За його словами, відбувається багато провокацій проти мирного населення, і духовенство робить все, щоб рятувати людей.

8 серпня було заарештовано пастора служіння у в'язницях і координатора Молитовного марафону Олександра Хомченко, а також Валерія Якубенко (ХВЄ) та Роксолану Швайку (УПЦ КП) після завершення молитви на пл. Конституції у Донецьку. Олександра Хомченко бойовики вивезли в сусіднє місто Макіївку та висунули обвинувачення в організації несанкціонованих зібрань, допомозі українській армії та залучення людей до секти. Викрадачі дали Олександрові чітко зрозуміти, що «на цій землі має бути лише одна релігія». Він провів в ув'язненні чотири дні та отримав серйозні тілесні ушкодження після жорстокого побиття та катування душінням. «Вони підвісили мене за гачок й одягнули на голову протигаз. Вони стискали отвір в кінці трубки, блокуючи потік повітря, щоб я не міг дихати. Коли я неприємно, вони відкривали отвір та покривали його тканиною, змоченою в етанолі. Я робив глибокий вдих, адже був на межі втрати свідомості, і відчував вогонь у грудях. Я кашляв та задихався від нестачі свіжого повітря. Тоді вони знову починали мене бити кийками по грудях і спині. Це повторювалося знову й знову». Пастора також виводили для розстрілу, популярного методу катувань серед проросійських бойовиків за свідченням багатьох постраждалих.

Після цього бойовики заборонили під страхом розстрілу збиратися публічно на Молитовний майданчик, на якому молитва проходила вже більше 150 днів. З цього часу Молитовний марафон продовжив свою діяльність у підпіллі. Багато служителів почало займатися волонтерською діяльністю. Після 270 днів поліція «ДНР» за інформацією «свідомих громадян» розігнала тих, хто ще збирався на цю молитву нелегально. 15-х з організаторів марафону брали в полон в різний час, всіх їх били і кували під час ув'язнення. Найбільше пробув у полоні І. Козловський (700 днів).

Таким чином, на початку російської агресії більшість релігійних організацій найбільших конфесій регіону не тільки активно виступили як патріоти на підтримку конституційної єдності України, але й саме вони зазнали переслідувань, утисків, арештів, лишилися майна, а найбільш активні віруючі вимушені були покинути окуповані території. Тільки УПЦ МП із цілком зрозумілих причин зайняла нейтральну позицію і стала панівною конфесією на теренах т. з. «ДНР».

Другий етап продовжується з літа 2015 року до літа 2016 року. Цей період характеризується тим, що контроль за діяльністю релігійних організацій регіону починає здійснювати т. з. «міністерство державної безпеки» «ДНР» (аналогічно і в «ЛНР»). Починає створюватися система спостереження за громадянами і віруючими, виникає ціла мережа інформаторів, обмежується або повністю забороняється євангелізаційна та місіонерська діяльність християнських церков. За ініціативою «МДБ» починають організовувати т. з. «антисектантські протести» серед населення. І в цей період продовжуються арешти, зникнення людей, переслідування за релігійними ознаками всіх віруючих за винятком вірних УПЦ МП.

27 січня 2016 року я був заарештований т. з. «МГБ» ДНР і кинутий до «підвалу», де знаходились інші ув'язнені з різних приводів. Це були не тільки політв'язні, яких затримували за їхні переконання, та віруючі, що були репресовані за ознакою приналежності до тих чи інших конфесій. Серед ув'язнених були різні люди від бізнесменів, у яких забрали їхнє майно, автівки і бізнес, до пересічних громадян, на яких писали доноси або вони просто не сподобались окупантам. І всі вони, як і я, пройшли через катування, через різні тортури у вигляді побиття, використання електричного струму, електрошокерів, розстрілів тощо. Окупаційна влада фабрикувала і продовжує фабрикувати різні карні справи проти громадян України за їхні переконання, засуджуючи їх квазісудовою системою до різних термінів ув'язнення.

Третій етап розпочався орієнтовно з літа 2016 року. Саме в цей період створюється квазінормативна система з контролю за діяльністю релігійних організацій. «Офіційно» вводиться поняття «секта». Продовжуються арешти віруючих і захоплення молитовних будинків. Найчастіше репресуються Свідки Єгови, вірні протестантських церков, Української греко-католицької церкви та Української православної церкви Київського патріархату. Забороняється будь-яка євангелізація. Релігійна ситуація в умовах військового конфлікту, який продовжується, залишається надзвичайно складною. Лише УПЦ МП має привілейований стан. На окупованих територіях практично призупинили свою діяльність громади УПЦ КП (залишилися 3 священика та 1 диякон, а громади знаходяться на нелегальному положенні), УГКЦ (діє лише 2 священика у Донецьку), РКЦ (1 громада). Серед протестантських церков найменш постраждали громади ЄХБ та Біблійної церкви України. П'ятидесятницькі церкви зменшились на третину. Майже припинили свою діяльність спільноти ЦІХСОД, Церкви Христової, всі нові релігійні рухи, буддисти тощо. Свідки Єгови, як і ціла низка інших релігійних організацій, перейшли на підпільне існування.

Релігійні організації різних конфесій на окупованих територіях Донеччини за своєю позицією до проросійських сепаратистських сил та російських окупантів складають три групи:

1. Проукраїнська позиція. Це релігійні організації, які від самого початку російської агресії стали на захист цілісності України: УГКЦ, РКЦ, УПЦ КП, Церква Божа, ХВЄ, УХЄЦ, Церква Христова, Духовне управління мусульман України «Умма» (на чолі з муфтієм Саїдом Ісмаїловим), буддійський орден Ніпподзан Меходзі, Об'єднання іудейських громад Донбасу (Хабад Любавич) тощо.

2. Проросійська позиція і підтримка сепаратистів. Це, насамперед, УПЦ (МП), що проявилось у хресних ходах на підтримку сепаратистів; участь у масових сепаратистських заходах; участь у незаконному референдумі щодо утворення т. з. «ДНР»; освячення та участь у масових заходах окупаційної влади тощо. До цієї групи належать і два мусульманських об'єднання, які традиційно зорієнтовані на Росію (Духовний центр мусульман України на чолі з Рашидом Брагіним та Всеукраїнське об'єднання мусульман «Єднання» на чолі з Рінатом Айсінім).

3. Позиція вимушеної колаборації. Це громади АСД, ЄХБ, Біблійна Церква України, Міжнародне Товариство Свідомості Крішни, Духовне управління мусульман України (на чолі з муфтієм Ахмедом Тамімом).

За 4,5 роки існування квазідержавного утворення «ДНР» створена тоталітарна система контролю за діяльністю релігійних організацій та переслідування за той чи інший світоглядний вибір або релігійні погляди. Репресивна система складається з таких силових структур т. з. «ДНР», як МДБ (яка фактично підпорядкована ФСБ Росії), поліція та прокуратура. Судова система абсолютно несаможиттєва і лише виконує вказівки МДБ або прокуратури. Арешти і затримання людей, як і продовження терміну затримання, відбуваються без будь якого рішення суду. Протягом всіх 4-х років існують незаконні місця утримання людей («підвали», «ями», концтабори тощо), де заручники можуть перебувати місяцями і, навіть, роками в умовах, які не придатні для життя. І практично всі ув'язнені, до яких не допускаються як міжнародні, так і українські гуманітарні місії, піддаються тортурам. Катування бувають довготривалими і різноманітними, а саме: побиття різними предметами, використання електричного струму, електрошока, військового телефона, душіння, розстріли, вибивання нігтів, вибивання зубів тощо. Є випадки сексуального гвалтування. Все це супроводжується моральним і психологічним тиском.

Таким чином, віруючі, які не є парафіянами УПЦ МП, що живуть на території воєнного конфлікту в Україні, зазнають широкомасштабних та систематичних переслідувань з боку силових структур т. з. «ДНР». У той час, як переслідування за релігійною ознакою тісно переплетені з переслідуваннями за політичними поглядами, багато віруючих репресується саме за політичною ознакою. Переслідування за релігійними переконаннями є добре скоординованою політикою та мають сильний православний проросійський підтекст. Масштабність та інтенсивність переслідувань та репресій, які відчуває на собі все громадське населення окупованих територій українського Донбасу і, особливо, віруючі різних релігійних організацій достатні, щоб визначити їх як злочини проти людяності, згідно з визначенням міжнародного права.

На окупованих територіях українського Донбасу на сьогодні мешкає приблизно 3 млн. людей. Це громадяни України, але вони вимушені підкорятися діючому на цих територіях квазізаконодавству, бо інакше вони будуть репресовані. Тому, незважаючи на те, що будь який нормативний акт цих квазіутворень є незаконним, цей факт є несуттєвим з практичної точки зору для людей, що мешкають на непідконтрольних Україні територіях. Це у повній мірі стосується і діяльності релігійних організацій, які вимушено стали заручниками ситуації, що склалася.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Донецкие религиозные организации выступили против раскола Украины // <http://baznica.info/article/doneckie-religioznye-organizacii-vystupili-protiv-/>
2. Прес-конференція представників Ради церков і релігійних організацій Донецької області (РЦіРОДо). Звернення до народу України // <http://www.youtube.com/watch?v=eazzmETbQ3o&feature=share>
3. Прес-конференція Ради церков і релігійних організацій. 14.03.2014 // http://csr.org.ua/news/10-news/230-2014_03_14_press.html
4. Заява Ради церков і релігійних організацій Донецької області у зв'язку з подіями біля Донецької синагоги <http://catholicnews.org.ua/zayava-radi-cerkov-i-religiynih-organizaciy-doneckoyi-oblasti-u-zvyazku-z-podiyami-bilya-doneckoyi>
5. У центрі Донецька 90 днів поспіль люди моляться за мир і єдність України // http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/56640/
6. Терористи ДНР викрадають, катують та погрожують віруючим на Донбасі // http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1430%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk#.U4gHfGAoh64.facebook

О. РОМАНЬКО

ВІЧНЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ХВОРОЇ ПРОВІНЦІЇ

(Художній репортаж)⁹

*«Людолюбство й ненависть,
ковбаси і спирт –*

*Ця країна загиблена ними по вінця,
Я сприйняв, я змирився, затих і стерпів,
Я прямую німим лабіринтом степів,
А навколо dokonує хвора провінція».*

Сергій Жадан. «Диск вечірнього сонця». 1993 рік.

*«...Край, мій рідний край,
чарівна матінко моя земля»*

Із пісні з репертуару Софії Ротару.

Ми підіймалися східцями Слов'янського міськвиконкому разом з Максимом Лютим, бійцем добровольчого батальйону «Січ».

Максиме, – говорю, – от ти – західняк і лісовик з Волині, а по життю – зібрана, дисциплінована молода людина з чіткими намірами і планами щодо їх виконання. Я ж навпаки – степовик зі сходу, а за натурою – як вітер у тому ж таки степу. Ти – зразок вояка УПА, я ж – у кращому випадку петлюрівський гайдамака, а взагалі-то махновець махновцем.

Пауза, ну, буквально в три-чотири секунди, після чого Лютий відповів:

Та яка різниця, всі ж вони боролися за одне і те ж, і ми зараз з тобою – так само.

...Коли зо два роки тому мій молодший на 15 років брат разом з дружиною Ольгою і маленькою донькою, моєю племінницею, Марійкою остаточно вирішив перебраться з Краматорська до Львова (я і батьки мешкаємо у Слов'янську і є вихідцями з Красноармійська-Покровська, невістка Оля – з Дружківки), я тоді батькам сказав:

Кращі намагаються звідсіль виїхати, батьки – прилаштувати дітей навчатися в вишах Харкова, Дніпра, Києва і Львова... І не з війною це пов'язане, війна лише пришвидшила й активувала цей процес. Лишаємося одні ми з вами. Я – поет і «алко-

⁹На початку 2017 року матеріал Олександром Романьком був направлений на п'ятий конкурс художнього репортажу «Самовидець» імені Майка Йогансена – українського поета та прозаїка 1920-х років, автора, який започаткував традицію художнього репортажу в Україні.

Тема «Самовидця-2017» – «Чому я ніколи звідси не поїду». Організатори конкурсу роз'яснювали цю тему так: «Коли країна перебуває у стані війни, а бажані реформи аж надто повільні, багато хто у суспільстві розчаровується та вибирає шлях еміграції. Однак на протипаузу цьому є численні явища, які є сильним контраргументом, мотивують та говорять про те, чому в Україні таки варто залишатися».

Журі Всеукраїнського конкурсу «Самовидець-2017» імені Майка Йогансена високо оцінило роботу «Вічне середньовіччя хворої провінції» журналіста Олександра Романька зі Слов'янська, відзначивши його спеціальним дипломом та цінним призом.

У дипломі конкурсу художнього репортажу ім. Майка Йогансена «САМОВИДЕЦЬ» від 25.03.2017 р. Олександр Романьку за підписом Олесі Яремчук зазначено: «За гумор та мужність».

голік» (дослівно з давньогрецької – «тонкочувствующий»), «мужчина середніх років», і ви – педагоги-пенсіонери. От ми з вами і будемо це лайно чи то розгрібати, чи то розхльобувати!..

Мама була до певної міри мало не у відчаї – так довго чекали «з дідом» на онучку, а от тепер бачитимуть її раз на півроку (до цього моталися до Краматорська щотижня, відстань від Слов'янська – 12 кілометрів). Навіть підбивала мене, щоби я допоміг відмовити Олексія від цього кроку. А от вже на такий пасаж я відповів наступним чином:

Мама, не будь егоїсткою, нехай, бодай, Марійка виросте в Європі, а не в цьому вічному Середньовіччі. Так, і Львів далеко не райські кущі, зрештою – в одній державі живемо. Але в той час, коли їхні студенти на канікулах їдуть підзаробити до Польщі чи Словаччини, приміром, то наші «за їжу» і за тисячу гривень працюють у піонерських таборах у Святогірську, і то – це в кращому випадку. Нікуди твоя онучка від тебе не дінеться.

А як на мене, то помирати краще, взагалі, на самоті. Принаймні, так роблять коти – відчуваючи близьку смерть, збираються і йдуть геть, більше не повертаючись... А я буду ходити до останнього дня на роботу з паличкою, а помру у себе в дворі в обнімку з колодязем, або в городі поміж огірків... Огірків, які я поливав влітку чотирнадцятого року, а над головою туди-сюди літали міни і снаряди, і від наших, і не наших – ми тоді на це особливо й уваги не звертали, якщо тільки не прилітало до тебе у район. Поливаєш і думаєш: зараз прилетить, бубухне – і ні огірків, ні того, хто їх збирався їсти. Але ж поливати все-одно треба – бомблять там чи не бомблять...

У цьому контексті згадую покійного діда. Перед своєю останньою зимою, якої він так і не пережив, ще з осені, слабкий і кволий, він скопував город і садив часник. Всі йому говорять: «Діду, вгамуйся, воно тобі треба!» А він: «Не доживу до весни – чи й не катастрофа! Життя ж на цьому не закінчується – комусь буде».

Я вже давно, мабуть, ще за доби першої своєї молодості на початку 90-х затямив і усвідомив важливу, перш за все для повсякденного життя, річ – це Середньовіччя тутечки, на Сході України, дуже надовго, якщо й не навічно. Принаймні за свого життя нічого іншого я тут не побачу, і це – суворий реалізм і таке от повсякдення. Втім, це не так вже мене й засмучує. Коли ти вже свідомий цього, стає «легше» дихати – ти, принаймні, знаєш, що робити, чим керуватися і на що розраховувати, не плекаючи марних надій та ілюзій.

...Мабуть таки це у мене спадкове. Свого часу ще наприкінці 80-х – початку 90-х мій батько започаткував краєзнавчий рух на Слов'янщині, а згодом розвинув і по всій Донеччині, а з 2003-го очолює обласний осередок Національної спілки краєзнавців України. Буквально декілька місяців тому, наприкінці 2016-го, у розмові з колегами я сформулював, здавалося би, таку просту, але й таку важливу і значущу тезу (дівчата з міської центральної бібліотеки, сказали, що коли я не проти, вони цитуватимуть мене і в цій позиції також). Так от, яка різниця між сепаратистом і краєзнавцем (людиною, яка досліджує і популяризує свій край, бо любить його)? Він і я ходили в одну школу, у нас у обох тут було перше кохання, ми обидва двома ногами стоїмо на оцій ось землі. Різниця полягає в тому, що він, сепаратист, приводить сюди чужих людей, приносить війну, розбрат, хвороби і злидні і хоче цей ось шмат землі відірвати і запроторити невідомо куди, а скоріше, навіть, продати, в той час як я покликаний стояти тут на сторожі України, боронити її від зайд і, власне, від мого ж земляка-сепара!..

Так вийшло, що до війни я, як журналіст, працював у групі при міськраді з розробки бренда міста. Робилося це, власне, на німецькі кошти, і перед нами таку роботу вже проробив Краматорськ. Люди, які знаються на нашій місцевості, в курсі того, що таке Слов'янськ і що таке Краматорськ. Перший пишається тим, що є «купеч-

єскім городом» (читай – містом торгашів), містом-курортом, якого вже давно немає (до речі, статус всеукраїнського курорту свого часу для нас при Нелі Штепі «пробив» Льоха Азаров-молодший, який був депутатом Верховної Ради по нашому округу) та містом кераміків (приватних керамістів, і справді, у нас повно, от заводи-гіганти – керамічний, арматурно-ізоляторний, високовольтних ізоляторів розвалені вщент і збанкрутілі). На сьогоднішній день пролетаріату в Слов'янську вже майже немає, в той час як Краматорськ продовжує розвиватися і промислово й інтелектуально. Краматорчани напрацювали до свого бренду такий слоган – «Місто інтелектуальних можливостей», тоді як ми, в свою чергу – «Місто сімейних цінностей». Відчуваєте різницю: вектор розвитку й інновацій, а поряд, за 12 км в місті-супутнику – «моя хата скраю, а по центральній площі нехай хоч свині ходять». Тоді, пам'ятаю, один з матеріалів, який я на писав про цю справу, називався «Місто абрикосів у квіту, привабливих дівчат та імпозантних чоловіків», великий матеріал на газетну полосу формату А-3. Потім, під час окупації, розглядаючи підшивку за минулий, 2013 рік, щоби глянути, що я писав рівно рік тому, я подумав, що тепер, у травні 2014-го, написав би «Місто гнилих абрикосів під ногами, наркоманів з автоматами та підстаркуватих проституток на блокпостах»...

...Зрештою, прийшли Гіркін з Пономарьовим і так нас «пробрендрили», що тепер нас знають на всіх пострадянських теренах і далі, а нам – відмиватися і відмиватися...

Втім, історія все розставляє на свої місця, в тому числі й історія сучасна. Хіба випадково окупанти (разом з нашими посіпаками) першим містом для захоплення на всьому Сході України обрали саме Слов'янськ? В експозиції періоду окупації в міському краєзнавчому музеї висять дві форми – денеерівська й ЗСУ... Цю ганьбу треба все ж таки якось проковтнути, перетравити й... віддати з фекаліями.

...Ми й перетравлюємо. По-різному це виражається. У перші дні після звільнення

*О. Романько читає свої вірші на мітингу
у звільненому Слов'янську*

у жовто-сині кольори пофарбували все, що тільки могли – лавки і стовпи, огорожі і паркани, два автомобільні мости на в'їзді до міста. Пофарбували б і небосхил, якби він і без того – небо і сонце – не був би жовто-синім... От тільки Леніна скинути самотужки не спромоглися. Допоміг це зробити одного літнього ранку «Правий сектор», який стояв поблизу сусіднього Красного Лиману. Зате Йоська Кобзон і донині є почесним громадянином Слов'янська, а міська рада вже й цього складу не бажає розглядати питання про позбавлення цього звання такого одіозного і непотребного персонажу. Не хоче, бо є у раді певна більшість, а у цієї більшості – електорат, для якого Кобзон – свій. Як-то кажуть, роки минають, а люди ті ж самі.

У 2016-му і зараз, на початку 2017-го, ходимо смолоскиповою ходою від центральної площі Соборна до пам'ятника Шевченкові...

«...Горить Шевченкова земля,
Горить під ворожими ногами,
Вона спалить тих супостатів не за ддя,
й не через те, а лиш тому,
Що ми, Шевченко й я, її кохаєм».

Я написав ці рядки на початку квітня 2014-го за тиждень до окупації. Як наперед бачив, пророк хріновий! Не тому, що поганий пророк, а тому, що вмію наперед передбачувати «хрінове».

2017-го ідемо вже втретє: 1 січня – на День народження Степана Бандери, 22-го – на День Соборності, і ось зараз 29-го – у День Пам'яті Героїв Крут. Мер (до війни керівник міського осередку «Молодих регіонів») позивається на нас до суду, в тому числі й за персональні образи та погрози на його адресу. При цьому ще й бідкається та скаржиться: ніде більше в містах Сходу не ходять – тільки в Слов'янську! Та ми мусимо йти! Наша совість не дає нам спокою, і ми не можемо собі пробачити, що дозволили їм ще б трішки і просрати тут Україну! І якби не справді Велика Україна, точно просрали б! Вони нас зробили символом сепаратизму, ми тепер мусимо самоочищуватися і доводити, що не одні лише сепари живуть у Слов'янську!

...Була свого часу в 2015 році акція «Ні – Волновасі!» – денеерівський снаряд влучив у переповнену маршрутку під Волновахою. Тоді хода містом і мітинг біля братської могили вбитих сепаратистами шістнадцяти мирних мешканців зібрала найбільше слов'янців – до півтори тисячі. Після мітингу мало бути народне віче на площі. З двома телевізійними операторами, керуючись «наводкою», ми заскочили до парку культури і відпочинку. І справді, там зібралося близько сотні малолітніх «тітушок» – років по шістнадцять з профліцеїв та з деяких шкіл. Вони мали йти на площу «захищати» Леніна. Випадково під ялинками ми наткнулися на оберемки палиць-биток і в'язанки одноразових шприців. Поперти на трьох дядьків, яким за сорок, малолітки не наважилися, а їхні вчителі ховалися по кущах (потім вже на площі їх затримали, допитали і відпустили). Ми все зняли, викликали міліцію. Остання порадила дітворі наступне: якщо ті хочуть потрапити на площу і відпрацювати обіцяний «гонорар», не йти несанкціонованою колоною, а розбитися по три-п'ять чоловік і сходитися до Леніна групами. Коротше кажучи, прихопивши одну з палиць, щоби продемонструвати на віче, ми втрьох рвонули бульваром Пушкіна на площу, щоби встигнути на захід. Біжимо, хлопці – з камерами, я – з палицею і замотаний у державний прапор. По ходу п'єси одна жіночка звертається до нас російською:

– Ребята, ребята, а что случилось?

– Та нічого, – говорю, – жіночко, поки нічого (окрім того, що війна триває!)

– Да нет, вы же, смотрю, украинцы, так почему с палкой – вы же никогда никого в городе не обижали, ничего не сломали, всегда вели себя культурно?

Йй Богу, розчулився так, що якби не поспіх та напруження моменту, міг би й сльозу пустити...

– А-а, так це, – говорю, – трофей – у бандюків відібрав, а ви не переймайтеся – все, справді, нормально, а ми культурними і вихованими лишаємося, як і раніше!

...У 2014 році в мене так вродили дві ранні яблуні, що я гвардійцям відрами і пакетами носив шикарні яблука. Але де ж набратися скільки пакетів. Ов-ва! А трофеї! У центральній міській бібліотеці партія регіонів влаштувала свій офіс ще за декілька років до війни. Ви вдумайтеся – бібліотека і партійний офіс! Коли гвардія нас звільнила, то все майно регіоналів розійшлося «межи люди». Маю на увазі плакати (засте-

лить щось), пакети, парасольки. У мене теж було десь із сотню кульків ПР, в яких я й носив яблука військовим, пояснюючи при цьому: «Не переймайтеся, яблука наші – українські, а пакет – це трофей і просто тара, викиньте в урну».

...Нинішнє ставлення до окупованих територій і тих, хто там лишився, неоднозначне навіть у нас. Прекрасно уявляємо, що зробили окупанти з їхньою свідомістю за два з половиною роки, і від цього моторошно – неначе валіза без ручки. Коли ми таки їх повернемо, що ми з ними будемо робити?

В той же таки час, коли б тоді, влітку 2014-го тихо-мирно не поміняли би Слов'янськ, Краматорськ, Дружківку, Костянтинівку на Донецьк, Макіївку, Горлівку, ми теж були би зараз такою самою валізою для сусідніх Ізюму, Чугуєва, Лозової, Харкова...

...Слов'янськ був окупований першим, і це було настільки дико й незрозуміло, що не вкладалося в голову, а зараз згадується як історія з іншого Всесвіту. Звісно, поступово люди стали виїжджати з міста, в першу чергу ті, в чиєму районі були руйнування та ті, в кого були маленькі діти. Але ані я сам, ані мої батьки навіть і не уявляли, що кудись зірвемося з місця. Брат, щоправда, з тільки народженою донькою з Краматорська виїхав до Львова.

Тижні за два до звільнення безпосередньо перед батьковим двором у приватному секторі у мікрорайоні Артема розвернувся денеєрівський танк, мало не збивши ворота. Ставши в ста метрах на виноградному товаристві, відстріляв боезапас по горі Карачун, розвернувся і поїхав геть. (До речі, нашу славнозвісну телевежу на Карачуні, все ж таки, звалили самі гвардійці, оскільки, по-перше, це був чудовий пристрілочний орієнтир, а, по-друге, вона й сама збиралася ось-ось гепнутися). За всім цим мама спостерігала з вікна... У мами, взагалі, бойовий досвід ще той. Ще за тиждень до цього, коли вона на мікрорайонному ринку торгувала своєю малиною, огірками, яблуками, ринок потрапив під обстріл і, знову ж, на її очах снаряд влучив у автівку з рибою. Покидавши крам, усі торгаші сховалися в м'ясному павільйоні під кам'яними столами. Авто загорілося. Один хлопець років тридцяти, не бачачи своєї матері, вискочив її шукати. Хвилин за десять жінка об'явилася (вона збирала свій товар, не бажаючи його кидати, як інші). Її сина вбило осколком, коли він шукав таку «заощадливу» матір... Дня за два, коли я прийшов провідати своїх, батько показував мені ту згорілу рибну автівку, а ринок як працював, так і продовжував працювати. Життя не спинається ніколи... Я тоді мамі сказав: «Навіть не знаю, заздрити такому твоєму досвідові, чи співчувати, чи то водночас і заздрити і співчувати разом».

...Врешті решт, після всіх цих переживань вони за день-два порізали курей і закрили їх тушонкою, зібрали речі в «Жигулі», щоби виїхати до Красноармійського (Покровського нині) району в село до родичів. До мене (район Словкурорту, теж приватний сектор, але в іншому кінці міста) батько приїхав на велосипеді (місто все було перерізане сепарсько-проросійськими блокпостами – до вуличних боїв вони готувалися теж, тому на авто проїхати було неможливо, а якби було можливо, то запросто

Вулиці Слов'янська під час окупації

могли би відібрати). Їхати з батьками я відмовився, розставалися розчулено, особливо «старий»... Зрештою, нікуди вони так і не виїхали, оскільки в ті останні дні окупації це було нереально – безпечніше було лишатися тут, аніж вибратися звідсіля.

Того ж дня напідпитку я видерся на дах свого будинку. Світла не було, а на батареї телефону лишалася одна «паличка». Втім, користі з цього все-одно не було ніякої, бо зв'язок теж був відсутній вже декілька тижнів (і це було найтяжче). З українських пісень у мене на телефоні була лише одна. Ввімкнувши гучність на всю, я, мабуть, з найбільшим натхненням у своєму житті разом із Софією Ротару співав: «Край, мій рідний край, чарівна матінко моя земля!» Відтоді і до скону віку ця пісня буде для мене не просто особливою... а край, рідний край, безперечно, став ще ріднішим (куди ще більше!).

...У селі Новотроїцьке Красноармійського району Донецької області, де я зростав до шістнадцяти років, ми, дітлахами, інколи мало не всім селом грали у війну в кар'єрі. Дорослі (восьмий-дев'ятий клас) проти маленьких (класу з другого по шостий-сьомий). Виходили за село кілометрів за п'ять, у кар'єр, на весь день у кількості чоловік п'ятдесят, і грали. Найцікавіше в кінці – рукопашна. І оскільки співвідношення «малих» до «дорослих» було завжди десь три до одного, виходило цікаво. Звісно ж, не билися, а боролися.

Це я до чого. Ніколи «не доганяв» захоплення дорослих мужиків бігати одне за одним і стріляти фарбою. Півроку тому відкрилася така пейнтбольна контора і у Слов'янську. Я і зараз вважаю, що або ці «роб'ята» (так вимовляє моя бабця) в дитинстві не на гралися у «войнушку», або ж у них комплекс меншовартості через те, що свого часу не відслужили в армії. І якщо три роки тому можна було сказати словами з пісні Висоцького: «На войну бы мне, да нет войны», то зараз – будь-ласка, он вона – за сто кілометрів! Так чого ото дурнею маятися?

Звільнили (чи то обміняли територію на територію) нас, як всім відомо, тихо і мирно, не попереджаючи, звісно, про це нас. По вулицях стояли кинуті денеерівські автівки (реквізовані до цього у місцевого населення), на блокпостах валялися кинуті речі, а на одному з них, як розповідав мені знайомий таксист, навіть лишилася тільки-но відкрита банка тушонки.

Майже весь час окупації у мене світло було (окрім останніх двох тижнів), на відміну від району, в якому живуть батьки. Води не було по всьому місту, втім і це мене не турбувало – колодязь у мене свій. Коли ж приходив до батьків, доводилося носити воду з виноградників, а до колодязя там таки далеченько. З найближчих дев'ятиповерхівок також приходили люди, відтак, вибудовувалася невелика черга з пенсіонерів, підлітків та поодиноких чоловіків мого (сорокарічного) віку. Коли за два дні вже після звільнення я прийшов до батьків і пішов за водою, черга біля колодязя гиготіла молодими чоловічими голосами. Половина молодиків з голими торсами та в майках була спортивного вигляду, інша половина – бандюківського штибу. От, бля!.. І звідкіль же вони, скажіть, набігли? З дев'ятиповерхівок! Познімали форму і повернулися з денеерівських блокпостів по своїм квартирам!

...«Край, мій рідний край, чарівна матінко моя земля!» Бо ж край – це не лише земля, природа і клімат, а й люди, які живуть поряд з тобою. Отакий він мій край, рідний до щему край... Мене це не лякає і, навіть, не надто засмучує. По-перше, за потреби до всього звикаєш – навіть до самотності, навіть до шила в одному місці, то чому ж не при звичаїтися до не зовсім адекватного оточення. По-друге, а до чого мені при звичаюватися, якщо я все життя знаходжуся в цьому середовищі, не маю жодного родича за межами Донецької області, а за паспортом взагалі народився в Донецьку, коли батьки були студентами університету. Перепрошую, навчався в університеті і працю-

вав на обласному телебаченні в Дніпрі, пару років прожив і пропрацював у Києві. Але зараз, і вже давно, знову тут. А з родичів, як вже казав, рідний брат з родиною другий рік живе у Львові, але ж і він – тутешній «рідний край».

...Коли твоє особисте життя летить шкереберть, кому яка з того справа, зрештою, це – особисте. А от коли ціла держава, народ і нація балансують на межі і потерпають від чиеїсь тупості та безвідповідальності, це вганяє у ступор і тебе ж самого особисто – та як же це так!..

З іншого боку, свого ганебного стовпа нікому не передати і не збагрити, з ним жити кожному до скону віку і спокутувати свої гріхи. Найбільший мій гріх (не абстрактний, а конкретний і персональний) полягає в тому, що свого часу аспірантом і викладачем кафедри філософії писав на замовлення ВАКівські статті, цілі шматки кандидатських, чийсь методички... Яка ж це була закладена мною довгострокова бомба! Я готую викладачів-недоносків, вони, своєю чергою, таких самих вчителів, а останні – спотворюють дитячу свідомість по школах! Якщо додати сюди таких самих недолугих батьків, продажних (як мінімум – млявих і боязливих) журналістів, депутатів та батюшок, на що ми взагалі могли очікувати та розраховувати!

Всі проблеми, як відомо, починаються з голови, а значить – з безвідповідальної (чи то, пак, свідомо саботажної та підривної!) праці тих, хто має справу зі свідомістю громадян (скоріше, населення) та формуванням громадської думки й світогляду. Буквально через тиждень-два після звільнення Слов'янська від окупації (5 липня 2014 року, день захоплення – 12 квітня; 82 дні окупації; 64 загиблих українських військових за цей час та понад ста вбитих та закатованих мирних жителів) я на писав такі рядки:

«Вчительки, журналісти, менти й депутати –
Денеєрівські шльондри і ноги у них врізнобіч,
І московські попи-холуї –
всі готові хоч зараз Україну продати,
«Луччі люди» Слов'янська
(читали Донцова?) – така ото річ!»

...А ще, знаєте, перукарні. Саме вони є головним осередком пліток, перекручень і спотворень (куди там ринкам і базарам!). Наприкінці того таки 2014-го, напередодні Нового року, зайшов постригтися. Жінки-перукарі знають, хто я по житті – журналіст, педагог, поет і, головне, місцевий націоналіст. Стрижуть і питають:

Молодой человек (знайшли молодого!), скажите, вот нам говорят, что нас, парикмахеров, повезут на передовую, якобы, стріч бойцов, а на самом деле будут насилловать...

Навряд чи, не переймайтесь, – відповідаю. – По-перше, ротація відбувається кожні сорок днів (максимум), а за такий термін, як ведмеді, не заростають, а, по-друге, там, за потреби, і без вас знайдеться, чим зайнятися...

Руїни лікарні, яку займали бойовики

Минуло три-чотири місяці і на весні завітав до тієї ж перукарні. Та ж сама жіночка питає, чи немає у мене знайомих, які би їздили по той бік лінії розмежування. Мовляв, треба передати торбу з харчем родичам до Луганська. Так, думаю, якщо вже місцеві «сепари» звертаються з такими проханнями до місцевих «нациків», то все нормально – ми на правильному шляху!

...І, все ж, свого ганебного стовпа закопувати в землю не можна за будь-яких обставин. У Слов'янську є доволі пристойне кафе на декілька залів, і називається воно «Славный город». Кафе й справді непогане, а от щодо «города»... Проходячи мимо, згадую ще чотири власних рядки, написаних у самий розпал окупації і датованих 15 травня. Зумисне написав їх тоді російською – в піку всім землякам, які соромили і ганьбили тоді місто, край, державу, та й багато хто продовжує це робити й зараз.

Неискренний, подлый,
продажный, лукавый –
Очаг и оплот для шлюх и бл..ей,
для взяточников, для торгашей,
Не юный, не взрослый и зрелый,
а дряхлый и старый,
Отживший своё,
этот город духовных бомжей!

Забудемо одного разу, вкотре пробачимо, чи то, як завжди, прожуємо разом зі шмарклями: «Що було, те було...», і знову ж наступимо на ті самі граблі. І так – раз у по раз, раз у по раз...

В українській історії що не покоління, то трагедія. Мої обидва діди воювали і буквально декілька років не дожили до цієї. Тепер мій батько, я, брат, діти і племінники маємо свою війну. 23 роки минуло з розпаду Союзу та інших «соціалістичних» держав, здавалося би, вже відвоювали між собою всі, хто того хотів, і нас ця доля минула... не минула, «суча любов»! Орда пре і пре, а ми вкотре відстоюємо цінності самостійної і вільної особистості, вкотре стоїмо останнім блокпостом Європи!...

А, втім, покоління змінює покоління, бо народжуються діти. А якщо народжуються діти, значить і секс є, і, можливо, хтось у когось при цьому навіть закохується. І у шинках та ганделиках час від часу сидимо (це вже, в кого які статки), і ходимо в гості один до одного, і допоки що ще маємо державність. А раз «ще маємо» і боронимо її, значить продовжуємо любити свою землю, свою волю і свободу

Обкладинка однієї з останніх збірок О. Романька

на цій землі, яку полишати не збираємося. І, головне, маємо певні надії, сподівання та розрахунки щодо того чи того. Отож, маємо майбутнє і рук не опускаємо. Навіть у стані війни і на Сході України і за умов «вічного Середньовіччя»!

Р. С. В один з творчих приїздів Сергія Жадана до Слов'янська (усього таких було поки п'ять), попросив його дати окреме ексклюзивне інтерв'ю на камеру. Під кінець спілкування дістав роздрукованого вірша «Диск вечірнього сонця» (дивись епіграф), датованого ще 1993-м роком, і попросив Сергія прочитати, знову ж таки, на камеру. Після того, як він прочитав, запитую:

Минуло вже 22 роки з часу написання цього вірша, а вона, «хвора провінція», все «доконує» і «доконує» – воно отак, що, триватиме нескінченно, чи, все ж таки вона, нарешті, «доконає», і ми зможемо цей, рідний для нас обох, «загиджений степ» (за текстом вірша) почати прибирати і якимось облаштовувати? І якщо так, то коли?

Ще за нашого з тобою життя, – відповів Жадан.

Мені зараз 43 (Сергій Жадан на рік молодший), і якщо виходити з тривалості життя, приблизно десь в середньому до 70-ти років, то трапитися це може і ось вже завтра, а може так статися, що доведеться чекати ще років зо тридцять, а то й більше (звідкіль мені знати, скільки ми з Жаданом проживемо – може ми виявимося довгожителлями!)

Щоправда, є й ще один варіант – не чекати, поки вона («хвора провінція») буде «доконувати» поступово і нудно, а добити її (добити, перш за все, в собі, але не тільки!) власноруч – швидко, рішуче і безповоротно – раз і назавжди!

Р. Р. С. Два роки тому, в лютому 2015-го, на запрошення добровольчого батальйону «Січ», який тоді дислокувався в Слов'янську, Кураховому і Песках, вперше троє журналістів зі Слов'янська виїхали на передову. Дачне селище Пески під Донецьком мало доволі пошарпаний вигляд. Сказати, що геть зруйноване, не скажеш, – вщент розбитих будинків – відсотків десять, – але й повністю вцілілого подвір'я чи будівлі – жодних. Знаковий кадр ми тоді зняли. Напівзавалений будинок, а до стіни, з вулиці, стоїть притулений велосипед марки «Україна». Стоїть і чекає. Питаю хлопців: «І давно він так стоїть?». «Та от, – говорять, – декілька місяців так і стоїть...».

І так сумно стало... Чи дочекається? Чи живий ще господар? А якщо живий і з часом повернеться, чи «живим» буде ще його велосипед «Україна» – чи не прилетить сюди повторно ще щось?

Впевнений, велік, лайба, чи, там, ровер дочекається на свого господаря, і Україна прийде за «Україною» – за нами ж до Слов'янська прийшла! От тільки коли?

Січень–лютий 2017 р., м. Слов'янськ

Є. ШАПОВАЛОВ

АГОНІЯ РЕГІОНАЛІВ: ДРУЖКІВКА ПІСЛЯ МАЙДАНУ¹⁰

Початок мітингу у Дружківці 23 лютого 2014 р.

На 23 лютого 2014 року у Дружківці було призначено мітинг скорботи за загиблими на Майдані. Ця об'ява збентежила і, чомусь, злякала мешканців міста. Кожний став по своєму готуватися до цієї події.

По місту пройшла чутка про «банди бандерівців», які їдуть у Дружківку з Києва для розправи з мешканцями Дружківки. На фоні подій у країні це й справді виглядало жахливо... Ці чутки запускалися організаціями донських козаків, які заявляли про це напередодні.

Нагадаю, що вдень 22.02.2014 року, о 12-ї годині дня на площі міста Дружківки, Донецької області, біля вічного вогню зібралося декілька людей у цивільному і одна людина у формі донського козацтва. Вони тримали прапор Російської Федерації. Також був жовто-чорний прапор династії Романових. Їх спитали, хто вони, що вони роблять, що це за прапори і які у них плани? Той, що у військовому строї сказав, що вони захисники отечества від «бандерівців». Вони члени організації Донського козацтва, яка зареєстрована у місті. Генерал-хорунжим у них є мер міста Дружківка Гнатен-

¹⁰Стаття написана по свіжих слідах через два дні після описаних подій, а саме – 25 лютого 2014 року під назвою «Агонія регіональної проросійської чуми у Дружківці на Донеччині».

ко Валерій Сергійович. За їхніми словами, вони виступають за введення в Україну Російських військ і приєднання нашої держави до Росії. Вони заявляли, що підуть по місту скликати народ на боротьбу з бандерівцями, які, начебто, їдуть у Дружківку відстороняти владу і Партію регіонів.

Почалися події, які збурювали місто і лякали обивателів.

Вночі з 22 на 23 лютого, починаючи з 10 вечора, мікрорайонами міста ходили невідомі чоловіки гуртами приблизно по 3-4 особи, жбурляли пластикові пляшки, наповнені чимось для більшого галасу, та голосно вигукували щось на кшталт: «Бендера прийшов!», «Слава Україні – Героям слава!», голосно лаялись, просто орали. Таких бригад було декілька, особи, що порушували спокій дружківчан, були напідпитку судячи з їхніх голосів та реплік. Складалось враження, що «головорізи-бандерівці» вже захопили місто.

Після згаданого зібрання на під'їздах майже всіх Дружківських домів з'явилися листівки з таким змістом: «Ув. Жильцы нашего дома! 23.02.2014 года с Киева к нам на пл. Октябрьскую въедут 100 майданцев. Будьте аккуратны, двери никому не открывайте и по возможности нах. дома!».

Важливо зазначити, що в соціальних мережах з 21 лютого прихильники ідей Євромайдану м. Дружківки активно домовлялись про зустріч 23-го лютого на площі Октябрська, щоб вшанувати пам'ять загиблих під час останніх подій в Києві, як це робила вся країна.

Близько 11 години ранку 23 лютого до площі Октябрська почали збиратися дружківці та «гості» міста налаштовані проти прихильників Євромайдану. Хто займався їх організацією – не складно здогадатися. Це ті ж козачки на чолі з «отаманом». Зібралось понад 2000 осіб, які були дезорганізовані, деякі в стані алкогольного сп'яніння та дуже агресивно налаштовані. Були дружківчани, які прийшли боронити місто від якоїсь західноукраїнської майданівської «банди», що нею залякували в листівках.

Люди з лампадками – більшість поважного віку, прийшли вшанувати пам'ять загиблих. Вони скорботно стояли перед світлинами героїв Майдану, коли на них полетіли яйця, батарейки та інший непотріб. Реакції міліції на це не було. Але ті ж міліціанти попросили прибрати прапор України, щоби не провокувати агресивних учасників «заходу».

Далі почало відбуватися чудне. Яйця почали літати по всьому збіговиську і не можна було вгадати, хто і на кого їх кидає. Люди в натовпі висловлювали незадоволення, штовхалися й намагалися зчинити бійку. Почалися взаємні образи, чи не кожен почав обзивати іншого «бендерою». Питання: «Де бандерівці з майдану?» – зависло у повітрі.

Троє молодиків «побачили» «западянина» в одному дядькові, але той здивовано кричав, що торгує тут на базарі і ті хлопці в нього ж купують ковбаси. Якась дівчина ходила і всіх питала: «тибендер?». Чоловік у військовій формі, козак, кричав і закликав негайно ввести в Дружківку російські війська, приєднати Донбас до Росії. Проте замість очікуваних «майданутих» на автобусах прибули геть інші «гості», що бігали натовпом, вигукуючи: «Не отдадим Донбасс бендерам!».

Натовп був різноманітний. Очі людей були здивовані, наче вони намагалися щось побачити і не могли. Ясно було, що ніхто так і не зрозумів, навіщо вони тут зібралися. Чоловіки питали один одного: «Ну що будемо робити?».

Ціла година знадобилася учасникам мітингу, щоб зрозуміти, що «бандерівців» – ані на мітингу, ані взагалі у місті немає. «Гості» дружно пішли за Будинком Піонерів справляти фізичні потреби, а місцеві «пошуковці» потихеньку розійшлися по квартирах.

Неймовірно, невже дружківчани могли в таке повірити? Тепер стає зрозуміло, чому владі так легко нас дурити...

А от до наших донських «казачков» будуть інші питання. Згідно з вчорашньою постановою ВР, їхні дії прямо підпадають під дію закону про протидію сепаратизму. І громадськість використає всі важелі для притягнення «любителів Росії» до карної відповідальності. А нашому меру, треба якнайшвидше від них відхреститися!

Е. ФИАЛКО

ЖЕРТВЫ И ПАЛАЧИ. РАССКАЗ О ТОМ, ЧТО ПРОИСХОДИЛО В ДРУЖКОВКЕ в МАЕ–ИЮЛЕ 2014 ГОДА

Трагические события весны–лета 2014 года по-прежнему воспринимаются многими дружковчанами по-разному. Некоторые утверждают, что они «не почувствовали оккупации благодаря городскому голове Валерию Гнатенко».

Другие с удовольствием бы сейчас повторили заголовки статей в городских газетах того времени (ДР и ДНЛ+) типа «Ополчение грозит преступникам и помогает бедствующим», да пока побаиваются. А часть людей вообще делает вид, что ничего не знали и не видели, потому что сидели дома и политикой не интересовались и не интересуются...

Мы тоже хотим рассказать историю о двух людях, проживших вместе в любви и согласии 22 года, занимавшихся бизнесом и особо не вникавших в то, что происходит вокруг. Это Николай и Ольга Меренковы, хозяйева магазина-кафе «Донбасс». Когда в мае 2014 года начались грабежи предпринимателей, они закрыли его и проводили время, в основном, в родительском доме на улице Бурденко.

Как-то, уже в июне, к Николаю подошли два известных в городе предпринимателя, занимавшиеся сбором денег для «ополчения», и сказали: «Нужно помогать». Он отказался. «А ты не боишься?» – спросили они. «А чего мне бояться? – ответил Николай. – Я ни у кого ничего не брал, честно плачу налоги – чего мне бояться? А «их» я поддерживать не буду». «Ну, смотри, – намекнули они, – у тебя такая машина...»

События в Дружковке шли своим чередом. Ввели комендантский час – якобы для того, чтоб бороться с бандитами и пьяницами. Меренковы не относились ни к тем, ни к другим и восприняли все спокойно. Как-то на улице увидели «Ниву» без номеров, которая раньше обслуживала больницу – в ней ехали братья Зиновьевы. Узнали, что комендантом города стал Медведок, начальник паспортного стола. Слышали, что арестовывают наркоманов и пьяниц – ну, так давно пора...

Приехала на каникулы дочь, учившаяся в Одесской юридической академии, и они все больше времени проводили на Бурденко.

1 июля Ольга с дочерью пошли на квартиру (выше площади Ленина), а Николай остался один. Вскоре подъехали две машины с вооруженными людьми. Руководил ими Артем Шуляк, сотрудник уголовного розыска дружковской милиции и, очевидно, «по совместительству» работавший в «ополчении».

Они приставили к его голове автоматы, надели наручники. Старший потребовал ключи от машины «Тойота Прадо». Сел за руль и выехал из гаража.

– Что происходит? – возмутился Николай.

– Там объяснят. Нам сказали – все забрать и привезти, – ответил «совместитель».

Забрали, действительно, все: ноутбуки, деньги (Меренковы предварительно сняли их, потому что банки работали хуже и хуже), документы на дом и квартиру...

Николая (в шортах, футболке и шлепанцах) привезли в «НКВД» (так называлась комендатура возле музыкальной школы, в 50 метрах от исполкома) и кинули в подвал, в камеру смертников.

Пришел комендант «Васильевич». Он уже некоторое время как сменил Медведка и теперь на различных совещаниях сидел рядом с Гнатенко. С ним вошли Шуляк, чеченец и еще один боевик.

Васильевич сказал, что надо, чтоб Николай переписал на них магазин и кафе «Донбасс».

– Если не перепишите, – сказал он, – сюда привезут вашу жену и дочь, и чеченцы будут их насиловать на ваших глазах.

– Забирайте все, – ответил Николай, – только оставьте нас в покое!

– Ну, нет, – сказали ему, – в живых мы тебя уже не оставим.

«Почему они решили его убить? – говорит Ольга Владимировна. – Я думаю, потому, что мой муж хорошо знал и дружил с одним человеком, занимавшим высокий пост в Киеве, а «ополченцам» не нужна была лишняя информация наверху. Однако расстрелять сразу они не могли, так как ждали нотариуса, чтобы официально оформить передачу «Донбасса». Тогда как раз закрылись нотариальные конторы. Когда я потом приходила к Васильевичу просить о муже, он отвечал, что они его выпустят, но дней через пять. На самом деле, они ждали нотариуса».

Это была камера смертников. Меренков, в шортах и футболке, не мог ни сидеть, ни лежать. Передачи, что приносила ему жена, не доходили. В туалет не выводили – для этого тут валялось несколько пластиковых бутылок. В основном, он стоял у зарешеченного окна, которое выходило во внутренний двор, и пытался понять, что происходит и как возможно такое бесправие и беззаконие...

На следующий день к нему бросили двух москвичей – окровавленного отца и сына.

Они приехали забрать из Дружковки тещу, потому что здесь шла война «бандеровцев против русскоговорящего Донбасса». На путепроводе их остановили «ополченцы», защитники «русского мира». Когда мужчина запротестовал, ему прострелили ногу, кинули в машину и повезли вместе с сыном в «НКВД». Жену по пути выкинули. Кстати, этот москвич оказался довольно влиятельным человеком, хозяином частного завода, имел связи на самом верху в Кремле и заявил об этом «ополченцам». Однако ничто не могло остановить тех, кто «грозил преступникам и помогал бедствующим»... Потому что им приглянулась его машина.

Вечером отцу и сыну нарисовали зеленкой круги на лбах, накинули целлофановые пакеты и вывели. После этого Николай их не видел. Заодно, кстати, пометили зеленкой и его.

А 1 июля, когда Меренкова арестовали на Бурденко, в 16:30 они нагрянули на его квартиру. Там были жена и дочь, которые пока ничего не знали. На стук они не стали открывать и пытались выяснить, что это за люди и зачем они пришли. Пока шли переговоры, Ольга Владимировна успела позвонить Бережному, исполнявшему на тот момент обязанности начальника милиции. Тот ответил, что ничего не решает, и посоветовал обратиться к Медведку. Она позвонила ему: «Что нам делать? Защитите нас!» Тот сказал: «Откройте дверь!» и пообещал перезвонить...

Они открыли – в квартиру ворвались Шуляк с чеченцем и поставили двух женщин к стенке.

Дочка стала кричать и плакать. Тогда чеченец заорал: «Я тебе сейчас горло перережу и стрелять не буду!»

Они начали рыскать по квартире и искать ценные вещи. Забрали даже ноутбук дочери, с которым она ходила на занятия.

Чеченец все время кашлял, и Ольга Владимировна предложила дать ему таблетку.

– Я тебе сейчас брюхо вспорю! – подскочил он к ней.

– Детка, что же ты такой злой? – сказала годившаяся ему в матери женщина.

– Мне таблетки не помогут – у меня пуля в легких, – буркнул он и отошел.

Когда «обыск» закончился, и они сгребли все, что им пришлось по душе, Ольга Владимировна спросила: «К кому нам обратиться за объяснением?»

Шуляк ответил: «Приходите завтра к 9 часам в комендатуру».

Когда «ополченцы» ушли, она позвонила в Киев другу семьи и все рассказала. Тот якобы позвонил Гнатенко и спросил: «Что там у вас происходит?» Гнатенко ответил, что он ничего не решает (об этом же говорили и предприниматели, приходившие к Николаю «за помощью»). «А зачем ты тогда там сидишь?» – будто бы сказал и положил трубку.

Утром они с дочерью пришли к комендатуре. Там лежали мешки с песком, было много вооруженных людей и подъезжали, и отъезжали дорогие иномарки с «ополченцами», «отжатые» у предпринимателей (или «подаренные») для «нужд самообороны». Женщины подошли к автоматчикам и попросили, чтобы их пропустили к Васильевичу. Его кабинет был в помещении государственной службы охраны, которая продолжала функционировать как ни в чем не бывало...

На прием уже пришло несколько человек. Ольга Владимировна узнала главного санитарного врача Дружковки Виктора Степанца. Его буквально трясло от переживаний.

Зашли без очереди работники ГАИ. Оба в форме. Поприветствовали Васильевича, о чем-то доложили. А, когда выходили, тот похлопал старшего по плечу и сказал: «Так держать!»

Пред ними в кабинет вошла предпринимательница, у которой накануне «ополченцы» забрали весь товар. Она дала Васильевичу конверт с деньгами, который тот кинул в большой картонный коробок.

Все это время по коридору прохаживалась блондинка в военной форме – медработник одной из дружковских больниц, ставшая «фронтальной подружкой» коменданта Дружковки.

Затем вошли Меренковы, поздоровались, увидели прямо у стены кучу автоматов, гранатометов и другого оружия.

Ольга Владимировна рассказала об обыске и спросила:

– Скажите, что мой муж сделал плохого?

Рядом стояли Шуляк и чеченец, которых Васильевич специально вызвал. Когда Ольга Владимировна перечислила все, что они забрали, он грозно посмотрел на Шуляка и сказал:

– Все, что она перечислила, ты отдал, а где золото (ювелирные изделия)?

Тот покраснел

– Ты знаешь, что за это расстрел? Ничего, разберемся... А по поводу мужа, я ничего не знаю. Разберемся.

– Может, нужно какой-то штраф уплатить? – спросила она, намекая на взятку.

– Я разберусь, – ответил Васильевич.

Кстати, он показался Ольге Владимировне рассудительным, спокойным, умеющим говорить с людьми. Рассказал, что он бывший военный (на вид ему было лет пятьдесят), из Симферополя. Уже 15 лет не курит и не пьет. Дружковка ему понравилась.

– Хочу из нее сделать образцовый город – без пьяниц и наркоманов, – сказал комендант. – Есть люди, которые нас поддерживают – вот думаем нашего человека прокурором сделать – а вы не хотите нам помогать.

По поводу Николая он сказал, что нужно ему посидеть дней пять – такой, мол, у них порядок.

А затем приказал Шуляку отвезти женщин к «Донбассу», куда он подъедет чуть позже.

Когда они вышли во двор, их «Тойота Прадо» с вооруженными «ополченцами» как раз въезжала во двор. Женщины спросили, кто Саша Беркут? Тот сидел в машине. Подошли и попросили его вернуть автомобиль. Беркут ответил: «Нет! Машина нужна самообороне!».

По пути к «Донбассу» Шуляк мимоходом спросил, где лежали ее ювелирные украшения. А когда приехали, сказал, что ему нужно отлучиться по важному делу. Через некоторое время он вернулся.

Подъехал Васильевич, осмотрел «объект», и он ему понравился.

– Мы сюда переведем комендатуру, – сказал он. – Здесь хорошие подвалы – будем в них держать пленных, а то у нас уже тесно.

Отъезжая, он напомнил Шуляку: «Ты не забыл, что тебе расстрел?»

Из «Донбасса» они тоже забрали все, что им понравилось, даже заглянули в кастрюли. И затем повезли сдавать в прокуратуру.

Шуляк предложил Ольге Владимировне съездить на Бурденко и еще раз посмотреть место, где лежали ювелирные украшения. Она согласилась. Они приехали, вошли в дом, открыли дверцу шкафа и увидели... ее шкатулку. Правда, не на том месте, где она всегда стояла...

Решив, что теперь должны выпустить их мужа и отца, 3 июля мать с дочерью снова пришли к комендатуре. Увидев подъехавшего Васильевича, они бросились к нему через охрану:

– Мы же все отдали, что вы хотели, – верните нам Николая, – сказала Ольга Владимировна.

– Я же сказал – через пять дней, – ответил тот и пошел.

Видать, нотариус еще не приехал...

А она продолжала звонить во все концы, в том числе и предпринимателям, после разговора с которыми забрали ее мужа. В ответ слышала одно: «Мы ничего не можем»...

4 июля во дворе комендатуры жгли костры из каких-то бумаг – что-то назревало, и подчищали следы?

А утром 5 июля (день бегства Гиркина из Славянска) здесь стояли только юнцы 16–17 лет с автоматами. Остальные сбежали. В небе гудели самолеты и время от времени пикировали на город, имитируя ракетный удар.

Мать с дочерью стали просить «юных гиркинцев» пустить их к Николаю.

– Кто? Хозяин «Донбасса»? Так его приказали «в расход», – ответили те.

Женщины стали в отчаянии прорываться к подвалу. Их не пускали.

Когда самолет пролетел почти над головами, один из юнцов сказал:

– Уходите отсюда! Сейчас начнут бомбить комендатуру – ваш муж уцелеет, потому что тут крепкие стены, а вы погибнете.

И они решили побежать на Бурденко, чтоб переждать там бомбежку.

А в это время в комендатуру, в подвал, вернулся мужчина, работавший тут завхозом – что-то хотел забрать. Он услышал стук из камеры смертников и открыл ее.

Николай решил, что пришли за ним, и закричал:

– Стреляйте здесь, чтоб жена и дочь потом похоронили меня на кладбище. Не хочу валяться где-то в посадке!

– Выходи! – сказал ему завхоз.

Николай не сразу поверил своему освободителю, а когда вышел, тот вывел его через другую дверь, где не было охраны.

Он добежал до площади, взял такси (к удивлению, их было много) и поехал на Бурденко.

Жена его как раз вызвала такси, чтоб ехать снова к комендатуре, и подумала, что это за ними. Выскочила к машине, а на встречу идет Николай, ее Николай...

– Я его не узнала, – вспоминает она. – Это был совсем другой человек с глазами загнанного зверя... За пять дней они морально его убили.

7 июля они подали заявление в милицию. Следователь прямо сказал: «Что вы хотите? Никто искать не будет!» Не знали они, что в соседнем кабинете сидит тот самый Артем Шуляк, который успел уже уйти с «ополчением» в Горловку, но, поняв, что там ничего хорошего не светит, решил вернуться на «основное место работы»...

Здесь же, в милиции, они впервые увидели украинских нацгвардейцев и обрадовались так, как радовались советским воинам жители освобожденных от фашистов городов.

– У меня полностью поменялось представление о том, что происходит сейчас в Донбассе, – говорит Ольга Владимировна, – жаль, что для этого пришлось пройти такие испытания...

А через две недели в город прибыла военная прокуратура, и Шуляка арестовали прямо на рабочем месте. За несколько дней до этого он встретил Николая Меренкова на площади Ленина и стал перед ним на колени:

– Прости меня, – сказал он, – это все начальник милиции мне приказывал. А машина твоя сейчас в Горловке – на ней Безлер ездит.

Только тогда и понял Николай, что его палач и грабитель спокойно служил в «ополчении» и милиции одновременно. И даже после всего случившегося его никто не собирался увольнять...

– Что мне от твоего извинения! – ответил он и пошел.

А через месяц Николай Меренков заболел онкологией. Могучий 48-летний мужчина, имевший 140 килограммов веса, не выдержал пережитого стресса... Он до последнего боролся за жизнь, но 4 июля 2015 года (ровно через год после освобождения) его сердце остановилось...

Суд над Шуляком сейчас входит в завершающую фазу. Очевидно, в конце февраля – начале марта мы узнаем приговор.

Но будет ли суд над теми, кто привел в наш дом войну и не покался, не сделал никаких выводов и в любой момент готов снова разжечь кровавую бойню?

Е. ФИАЛКО

ЕГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ» – ЛЮБОВЬ К РОДИНЕ

Обилие дружковчан, не поменявших свои взгляды после событий весны-лета этого года, чаще всего объясняется тем, что здесь, мол, не почувствовали, что такое ДНР... В этом есть доля истины. Но наш рассказ о людях, кому память о том времени останется шрамом на всю жизнь – в прямом и переносном смысле.

Василий Зандер, сторож котельной теплосети в районе ее старой конторы на ДЩ, живет в сельской местности. Бурные события весны этого года он пропустил, потому что долго находился на больничном.

Василий Зандер в редакции газеты «Наша Дружковка»

А когда вышел на работу, в городе уже появились блок-посты. Это его удивило и возмутило. А еще большим шоком стало то, что на этих блок-постах, как ему рассказали, стоят товарищи по работе. И вот когда один из них подошел поздороваться, Василий руки не подал и сказал:

– Я предателям руку не подаю... не нравится Украина – езжай туда, откуда приехал, а мою Родину кромсать на части, на какие-то Новороссии, не позволю.

Они бурно поспорили, и в сторону Василия полетели откровенные угрозы. Кстати, в спорах Зандер апеллировал к фактам, потому что с молодости интересовался исторической литературой. Практически все товарищи, с которыми он ходил на охоту, которые приходили проводить его в больницу, оказались других взглядов и были против него... Это не смутило Василия и по-прежнему, приходя на работу, он приветствовал их: «Слава Украине!» и в спорах пытался до них достучаться: «Я свою землю защищаю, а вы?!» За это получил прозвища «бандеровец» и «украинский фашист». А главные оппоненты, бегавшие на блок-посты, тайно снимали все на видео и передавали «куда надо» в Горловку... Так прошло три недели.

17 июня, когда Зандер был в ночной смене, в полчетвертого утра, послышался лай собак. Он вышел и увидел человека с автоматом, поднявшего руку вверх:

– Ложись! – скомандовал тот.

– Это мне? – удивился Василий.

– Да, – ответил непрошенный гость и для убедительности выстрелил дважды вверх.

Зандер присел. Откуда-то выскочили двое с автоматами, сбили с ног, завязали руки скотчем, накинули мешок на голову и повели к машине.

Его привезли в бывшее здание милиции, находящееся за исполкомом. Историю этого зловещего здания еще предстоит описать местным краоведам: до революции рядом, в нынешней музыкальной школе, находился полицейский околоток, в войну – гестапо, в 70-х годах в его камерах побывали Олекса Тихий и Микола Руденко. А «ополченцы» неслучайно называли «НКВД», возродив ассоциации со сталинскими временами.

Василия Зандера кинули в подвал, где уже было трое человек: наркоман из Константиновки, какой-то мужчина с простреленной ногой (вроде бы за драку) и один из криминального мира. По «традиции НКВД», не хватало политических заключенных – Зандер как раз попал на эту роль.

В олимпийке остался телефон, поэтому Василий первым делом позвонил жене. Та приехала и увидела, как мужа выводили заметать территорию – женщина пришла в ужас.

Днем заключенных повезли в профилакторий – грузить матрасы, кровати и прочую мебель. Здесь он ближе познакомился с охранниками и, к удивлению, обнаружил, что они не знают, что такое «НКВД»... Для него стал понятен уровень развития этих людей.

Затем их отвезли назад, а часов в одиннадцать ночи вошли несколько человек в балаклавах, стали избивать, а затем повели в пыточную камеру.

Его стали обвинять, что он... снимал блок-посты, что его сын служит в батальоне «Азов» (у Зандера сына нет вообще – дочь). По «энкаведэшной традиции», оставалось заставить его признаться, что он американский шпион... Руки его были в наручниках, но первое время удавалось уворачиваться от ударов и как-то смягчать их. Постепенно, по характеру вопросов, он понял, кто его пытает с особым пристрастием. «Он был в балаклаве, но я видел глаза и по ним найду его среди тысячи человек!» – говорит Василий Зандер.

В конце концов, рассвирепев, садист подскочил к нему и вонзил ему в бедро штык-нож по самую рукоятку. Кровь хлынула струей.

– Через 15 минут тебя расстреляют! – заорал палач.

Его увели в камеру, дали бинт. Он перевязал, как смог, рану поверх пропитавшегося кровью трико.

Через 15 минут его снова потащили в камеру и стали бить уже специально по ране. «От ударов я был не синий, а черный», – вспоминает Василий. Он старался не терять сознание, вспоминал, что читал по этому поводу о ГУЛАГе и больше всего боялся, что ему сломают кости... Он настроил себя так, что на боль не реагировал, однако в голове все уже плыло...

Его оттащили в соседнюю камеру, залитую мочой и кровью. Он снял с бедра бинт, подложил под голову и лег на бетонный пол у стены. Было слышно, как в пыточной допрашивают какого-то человека. Василий вспомнил, что днем, когда заметал двор, видел его. Это был какой-то предприниматель, якобы перечисливший деньги украинской армии. Он услышал за стеной, что ему решили отрезать гениталии, и приказали раздеться.

Когда Василия притащили опять на пытки, он увидел только обувь и одежду этого человека, а его самого уже никогда не видел. Позже он узнал, что за плотиной расстреляли троих человек (женщину и двоих мужчин), – возможно, среди них был и этот предприниматель.

Не знал он, что и его судьба висит на волоске. Оказалось, что по его делу собрался «трибунал». Старшим был «комендант Дружковки» «Васильич». Решали – расстрелять Зандера или помиловать. Голоса разделились поровну. Это и спасло ему жизнь.

Жена, дежурившая у «дружковского гестапо», говорит, что увидела, как оттуда вышел один из братьев Зиновьевых (дочь Зандеров училась с ними в одном классе). Она подошла попросить заступиться за мужа. В ответ услышала отборные маты и приговор: «Если б он так здоровался с моими ребятами, как в теплосети, я б его сам расстрелял!». Рана воспалялась все больше, силы по-

кидали его, а «палачи-садисты» через каждые два-три часа (видимо, ради удовольствия) заходили и били ногами. Когда он стал терять сознание, его решили отвезти в больницу.

Там рану промыли и перевязали. Он попросил не отдавать его назад, но врачи сказали, что не могут, так как у больницы ждут охранники. Зандера отвезли снова в «НКВД», и пытки продолжились.

Постепенно силы покидали его, сознание все больше затуманивалось. Четыре дня он не пил и не ел, валялся на бетонном полу и медленно умирал. В его камеру кинули двоих алкашей. Стояла жара, запах гниющего тела был невыносим, и они стали тарбанить в двери: «Ладно, вы нас за водку посадили, но уберите труп!». Охранники вызвали скорую помощь. Когда «труп» стали выносить, он подал признаки жизни.

– Он вроде бы живой, – сказал врач скорой помощи, – но боюсь, что до больницы мы его не довезем.

– Забирайте и выкиньте где-то, как собаку, – ответили им «ополченцы». Зандера отвезли в больницу и, к чести дружковских врачей, смогли не только вылечить, но и сделать все, чтобы он снова не попал в лапы палачей.

В чем же было «преступление» рабочего Василия Зандера, любившего свою Родину и готового отдать за нее жизнь?!

Кстати, до сих пор дело в отношении него расследуется. Садиста, глаза которого он запомнил на всю жизнь, арестовывали дважды. И только со второго раза он начал давать показания. Затем его обменяли на кого-то из украинских военнопленных.

С тех пор Василий Зандер еще больше окреп в своей любви к Родине. А, когда недавно, на собрании проукраинской громады, его стоя приветствовали как героя, сказал: «Никакой я не герой. В Дружковке есть люди, вынесшие намного больше, чем я – например, Олекса Тихий».

Кстати, с работы его хотели уволить за то, что он... самовольно оставил рабочее место! Только вмешательство юриста спасло ситуацию. А у товарищей по работе взгляды не поменялись. «Только я с ними уже не спорю и не говорю им: «Слава Украине!» Отношения у нас испортились», – говорит Василий Зандер.

О. СТЕПОВА

ПЯТЬ ЛЕТ ОККУПАЦИИ ДОНБАССА: ОНИ ТАК НИЧЕГО И НЕ ПОНЯЛИ¹¹

Сегодня у меня не первый день весны, а первый день оккупации. 5 лет боли. Душа-пепел.

Я пишу, чтобы знали и помнили каждую трещинку войны, каждого предателя в лицо. Пишу о том, что пережила лично и о тех, кого знаю лично. Свердловск – Ровеньки – Краснодар – Антрацит – Красный Луч – Луганск... Все это когда-то было моим краем, где был мой дом, росли мои дети, у меня была престижная и любимая работа, сад полный роз, маленькая уютная кролико-ферма и маленький прованс с лавандой и виноградом. Все это было. Ушло. Не вернуть.

Все это у меня забрали простые люди, которые за мир, против всего плохого и за все хорошее. Донбасс же не хотел войны, он за федерализацию, самостоятельность и чтобы не кормить Киев.

«Нас не так поняли, мы не этого хотели»... «Нас обманули» – появится позже, в 2017-м, когда «народу Донбасса» станет трудно скрывать ниточки, связывающие их головы с Кремлем.

1 марта 2014 года, Свердловск, Луганская область. На митинге нет ихтамнетов, есть соглядатаи, кураторы из ФСБ, но они в гражданке и молчат, наблюдают. Здесь жители города – учителя, шахтеры, врачи, пенсионеры, предприниматели, чиновники, афганцы, чернобыльцы. Все они против «хунты» «за независимость Донбасса», против «фошиздов» и хотят «умереть в России» – пабагатому.

В город уже из РФ ввозят оружие. Граница, как никогда прозрачна.

На шахтах идет формирование «народных дружин» для охраны памятника Ленину от «правосеков».

На собраниях, городские газеты и ТВ, чиновники подогревают ситуацию – «мы всегда были Россией, а в Киеве хунта, Донбасс кормит Украину», «нам нужна самостоятельность»...

Манипуляторы меняли картинки, лозунги и вот уже «самостоятельность» и «федерализация» переобуты на «Донбасс-Россия», а к маю 2014-го, эти лапти украсят «народными республиками».

5 лет боли! 5 лет войны! 5 лет потерь!

В каждой секунде войны виновны не только россияне, красиво закинувшие наживку, а вот этот социум пабагатики-назад в эсэсэсрщиков и просто простых людей, которые всегда живут на полвареника. На их руках кровь их же родных. На их руках пыль умирающих городов Донбасса. На их совести наши слезы, жизни, война.

¹¹Допис датовано: 03.2019 16:28 (Оновлено 01.03.2019 в 16:30).

Сейчас эти люди едут к «фошиздам» за пенсией. Ненавидят Украину – «вы нас не предупредили, вы нас не защитили, вы нас не хотите освободить». Надеются на реванш – «автономная республика Донбасс» в составе Украины, чтобы амнистия, ничего не было и без биндер с украинскими законами и пенсией, вернулись к той же теме «федерализация» и «самостоятельность», но, чтобы Украина содержала.

Они так ничего и не поняли. И в этом их «мы не этого хотели нас обманули» столько войны и столько зла, что боль проходит и просто очищается сознание – только Перемога, только военные администрации, только лишение права голоса.

Я прошла все этапы «любви» простых людей – доносы, забрать и поделить.

Я видела на войне все. Простые люди живут простыми желаниями – убить. Даже, если они не могут сделать это сами, они находят тех, кто готов убивать. Если они сами не могут забрать и поделить, они просто оправдают и наделят полномочиями тех, кто заберет, и поделит.

А стадия ОРДЛО – «мы не этого хотели, нас обманули» – это всего лишь попытка взять над нами моральный верх и перезарядить оружие.

Они так ничего и не поняли. А мы?

ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВУ СВОБОДИ¹²

П'ять років тому, 5 березня 2014-го, відбулася одна з перших і наймасштабніших мирних акцій у Донецьку за єдину Україну. А вже за тиждень, 13 березня, на іншій мирній акції було вбито громадського активіста Дмитра Чернявського.

«Ми стояли на тих мирних мітингах і вірили, що не все ще втрачено, що є сенс виходити на ці акції, – згадує ті події **Ігор КОЗЛОВСЬКИЙ, науковець і громадський діяч, релігієзнавець, кандидат історичних наук.**

– Навіть коли в Донецьку 11 травня 2014-го проходив «референдум», ми були певні, що все ще можна повернути назад. І навіть була надія ще влітку, що до осені ця територія буде звільнена Україною. Але коли у місто увійшли «стрелковці», коли їх пропустили із Слов'янська, стало зрозуміло, що це надовго. Мабуть, саме з цього періоду – а потім починається Савур-Могила, іловайський «котел», коли росіяни вже відкрито входили, – і прийшло розуміння, що насправді відбувається. А з появою в місті танкістів-бурятів у всіх почалася загальна паніка, що все, нас кинули, здають. Надзвичайно тривожною була і ситуація, коли бойовики пішли на Маріуполь, вони легко й відкрито йшли – і це лякало. Вони могли б узяти Маріуполь, якби не громадянське суспільство. Якби люди самі не вийшли. Це були люди різних конфесій, різних поглядів, але вони згуртувалися і вийшли копати окопи».

Ігор Анатолійович розповідає про ті події спокійно й виважено. Так само він розповідає і про катування, що їх пережив в ув'язненні «ДНР», і про саме дворічне ув'язнення. Спілкуючись із ним, розумієш, за що його так люблять студенти: за мудрість, за вміння не судити інших, за поміркованість позиції, за те, що може пояснити складні речі й дати відповідь на будь-яке запитання, за повагу до людини та віру в неї, за те, що готовий ділитися своїм досвідом.

«Я люблю людей, люблю своїх учнів, я вкладаю в них частинку себе, і вони теж відповідають приязню. Я продовжую бути їхнім вчителем і зараз, навіть якщо я вчив їх десять, двадцять, тридцять років тому. За будь-якої нагоди ми зустрічаємося. Кожне покоління студентів – це щось незвичайне. На першому курсі я завжди кажу своїм студентам: «Ви всі геніальні». І це правда. Кожна людина геніальна», – каже Ігор Козловський.

Саме студенти Ігоря Анатолійовича в Донецьку першими зрозуміли, що його забрали у підвал. Вони щодня зідзвонювалися, але одного дня дзвінок від учителя так і не пролунав. Одна зі студенток під'їхала на таксі до будинку Ігоря Козловського і побачила, як на сходах курить незнайомий чоловік. «У нашому колі ніхто не кутив, – пояснює Ігор Анатолійович, – тож вона про все здогадалася, поїхала додому, швидко зібрала речі і змінила місце проживання». З того моменту всі студенти Ігоря Козловського, які залишилися в Донецьку, ризикували бути ув'язненими.

Ігоря Козловського заарештували 27 січня 2016 року. Тоді бойовики провели вдома в релігієзнавця обшук і відвезли його в один із підвалів «МГБ ДНР». Так почалося ув'язнення тривалістю в 700 днів. Науковця звільнили 27 грудня 2018 року. Він одразу прилетів до Києва. Тут на нього вже чекала родина, взагалі тут живуть і працюють чимало його учнів, тут він почувається як удома. За Донецьком, розповідає, не сумує.

¹²Опубліковано 12 березня, 2019 (газета «День»).

«Місто без людей – це не місто, розлука з яким змушує сумувати. Хоча є певні моменти, які продовжують мене хвилювати. Це могили моїх батьків, брата, моїх предків, моїх рідних. Я не знаю, що там відбувається, і це мене непокоїть. Але ці два роки перебування в неволі, в цьому приниженні, в цих умовах зіпсували картину міста», – розповідає Ігор Анатолійович. Натомість Київ він називає своїм ментальним домом.

Зараз Ігор Козловський займається переважно науковою діяльністю, працює в Інституті філософії НАН України. Різні інституції та навчальні заклади часто запрошують його читати лекції – в Україні й за кордоном. А ще Ігор Анатолійович активно допомагає тим, хто досі ув'язнений у тюрмах «ДНР», і тим, хто вже вийшов на волю. Бо він точно знає, через що доводиться проходити цим людям.

УВ'ЯЗНЕННЯ

– Ви провели в ув'язненні 700 днів. Розкажіть, як цей досвід змінив ваш світогляд, ваші цінності, поняття про свободу?

– Будь-який досвід для розумної людини – це досвід, який належить не лише їй, а, мабуть, усьому суспільству. Коли ти втрачаєш свободу, фізичну свободу, тим більше – за таких трагічних обставин, – це страшне випробування. Каткування – це, звісно, щось страшне, але це страждання фізичного тіла. А коли страждає твоя душа, виснажується твоє серце – це ще страшніше. І ти переживаєш за своїх рідних ще більше, ніж за себе.

До такого неможливо якось підготуватися, але треба це якось пережити. Ти перебуваєш у камері-одиначці або в камері смертників, де зовсім обмаль простору і в тебе немає можливості бачити світ взагалі. Особливо, якщо в'язниця у підвалі. Але там є віконце десь високо під стелею, і воно без скла. Зима, сніг залітає – і ти радієш. Або радієш краплям дощу. Ти дивишся на ці стіни, але в тебе є внутрішній простір, де ти можеш спілкуватися з рідними, друзями, учнями, де ти можеш медитувати, розмірковувати над чимось, молитися. Це твоє життя, воно тебе збагачує. Ти розумієш, що ти не є покинутим.

Так, ти не можеш отримувати інформацію, але ж у тебе є внутрішня інформація, і це допомагає стати більш зрілим, більш глибоким, дає можливість відсортувати цінності від того сміття, якого забагато буває в повсякденному житті. Ти розумієш, що всі речі, які нас оточують, є тимчасовими. Головне – це твоє внутрішнє середовище. Це спілкування з рідними, з людьми. Тобто те, що не можна побачити, важливіше за те, що можна побачити.

– Ви дали собі раду, бо маєте життєвий досвід, знання, духовні ресурси. Але це є далеко не в усіх людей. Що їм потрібно робити, щоб пережити такі тяжкі випробування?

– Я зустрічав там різних людей: і наших політичних, і карних злочинців. І зараз спілкуюся по можливості з багатьма, телефоную. Люди – різні. У когось межа – фізична і психологічна – коротка, хтось більш витривалий. Там потрібно чимось себе займати, тому що людина, яка там перебуває в цілковитій ізоляції, позбавлена спілкування, може збожеволіти. У багатьох з'являються думки про суїцид. Суїцид за таких умов – це повсякдення. Тут хтось на твоїх очах скоїв суїцид, там хтось у сусідній камері зробив це. Це повсякденність, до якої люди звикають. І якщо в людини коротка межа витривалості, вона може прийти до цього дуже швидко.

Засобів для скоєння суїциду багато, починаючи від одноразової бритви і закінчуючи різними мотузками. І психологічно до цього готові багато людей. Я знаю, що такі думки приходять майже всім, хто перебуває в таких умовах, бо це єдиний спосіб

спротиву. Якщо ж не суїцид, то голодування. Хоча таке голодування – це теж, по суті, варіант суїциду. Невідомо ж, чим воно закінчиться. Це такий спосіб спротиву і варіант крикнути світові – може, востаннє, що я є хтось. Саме тому голодують політв'язні у Росії, саме тому голодують полонені.

Я завжди рекомендую, по-перше, не зациклюватися на думках, які тобі постійно підкидають: що країна тебе забула, що тебе кинули напризволяще, що нічого не відбувається, що обміну немає. Такі думки охоронці та слідчі весь час підкидають полоненим: і що ти будеш сидіти тут довічно, що тут і помреш. Людина не бачить перспективи жити далі, втрачає сенс життя. Це те, про що писав Віктор Франкл у книжці про концтабір «Людина в пошуках справжнього сенсу». От сенс – головне. Навіщо ти живеш? Навіщо ти навіть там живеш? Ти живеш у цій камері сьогодні, бачиш цей сніг за маленьким вікном, можеш дихати – і все це навіть потрібно.

Ти повинен спілкуватися. З ким завгодно. Навіть якщо поруч сидять карні злочинці, убивці. Ти все одно повинен спілкуватися. Це дає тобі можливість не забувати мову. Ти повинен читати, якщо є можливість. Навіть якщо немає серйозної літератури, то читай що завгодно. Якщо в тебе є можливість допомогти комусь, то треба допомагати. Тобто жити не для себе, жити для когось. Комуś допомогти порадою, а з кимсь їжею поділитися. Я навіть читав там лекції. Це варіант твого життя зараз, ти так живеш.

– У камері читали лекції? на які теми?

– На різні (усміхається). Історичні, культурологічні, релігієзнавчі теми. Починаючи від історії ісламу, буддизму, сантерії, про омбанду... На дуже різні теми.

– А скільки людей було з вами в камері?

– Залежно від того, де я перебував. Бувало так, що я був у камері один. Але все одно треба жити, треба спілкуватися. Якщо немає з ким спілкуватися, якщо ти, наприклад, перебуваєш у карцері, тоді є варіант медитації.

– До вас доходила інформація про флешмоби за ваше звільнення? Що люди щось роблять?

– Є різні варіанти отримати там інформацію. Коли всіх політичних кинули в підвал СІЗО, там взагалі не було жодної інформації. А є більш вільні камери, так звані трійники, в яких епізодично може бути телефон і ти можеш зателефонувати до рідних і сказати хоч пару слів. І це дає імпульс для твого життя.

Або тобі передадуть якусь записку. Навіть газету можуть передати, і там щось написано про тебе. Серед політичних в'язнів були брати Кононенки, то один з них сидів унизу, а другий наверху. І той, хто був наверху, передавав через тюремну систему новини, що відбувається у світі, тому що у нього була можливість телефонувати. Ще раз на тиждень нас виводили до лазні, дуже умовної лазні, і можна було перекинутись кількома словами. І от мені передавали, що там почався флешмоб на мою підтримку.

– Для вас важливо було чути це?

– Так, безумовно. Це не просто важливо, це якраз те, що давало новий імпульс, підбадьорювало і піднімало настрій.

ЦИВІЛЬНІ ЗАРУЧНИКИ

– Сьогодні в суспільному дискурсі практично немає розмов про цивільних заручників, їх не знають, про них мало говорять...

– Надзвичайно важливо говорити про всіх, адже це живі люди. І це наші громадяни. Наші українці. Ми, хто був там, в ув'язненні, збираємо інформацію, передаємо їжу, книжки. Щотижня я щось збираю і пересилаю різними шляхами до на-

ших цивільних заручників або військовополонених, які перебувають на території «ЛНР» і «ДНР». Ми підтримуємо зв'язки з їхніми рідними, їх теж треба постійно підтримувати психологічно.

– У полоні перебуває і ваш студент Станіслав Асєєв. Чому його не обмінюють?

– Він наче є в списках на обмін. Але та сторона спочатку його не включала у списки на обмін, як і мене не включала. Бо як тільки людина потрапляє в зону уваги, її ціна підвищується, тоді можна щось виторгувати. Вони знесилюють Стаса і його рідних. Для тих людей найкращий варіант, щоб він там помер чи скоїв щось із собою. Це теж варіант тортур. Стас хворіє. Рідним не дозволено його відвідувати. Ми всі дуже переживаємо за Стаса, дуже хочемо, щоб він скоріше вийшов на свободу.

– А те, що ви були політичним в'язнем, якось впливало на ставлення до вас співкамерників?

– Я сидів переважно з нашими політичними. Хоча було, що мене кинули до камери, де сиділи так звані ополченці, ті, хто воював. І кілька їхніх командирів там було. Але на той момент у в'язниці вже всі знали, хто я. Тут повинен працювати не просто раціональний інтелект, а саме емоційний. Інтелект, пов'язаний зі спілкуванням. Ти розумієш, що повинен слідувати за своєю мовою, за тим, щоб не видати якусь інформацію. Ти розумієш, що тут можуть бути люди, які зливатимуть всю інформацію. Але ж на загальні теми, на ті самі історичні, філософські чи релігійні теми, ти можеш розмовляти вільно. Це – по-друге. А по-третє, у вас спільний стіл, і ти повинен ділитися їжею. Із крадіями, карними злочинцями. Вони до мене ставилися, я можу сказати, з пошаною. І в колонії так само. Навіть приходив до мене один авторитет із психологічними питаннями. Я вже виконував певну душпастирську роль. Приходили до мене і люди, які по 20—30 років сидять.

Ще в камерах у когось міг бути телефон, і ми повинні були згуртуватися: хтось пильнував, щоб нас не засвітили з телефоном, хтось у цей час розмовляв. Хоч-не-хоч, а треба об'єднуватися.

– Так звані ополченці за що там сиділи?

– Це в переважній більшості ті, хто починав воювати 2014 року – в першій половині 2015-го. Тоді були активні бойові дії, вони брали в них участь. Там є і росіяни, я з ними також сидів. Там сиділи так звані ополченці, які брали участь в іловайському «котлі», в дебальцевському «котлі», на Савур-Могилі. Вони розповідали, як заходили російські війська. Розповідали, що вони самі особливо не брали участі в боях, це робили російські війська, а вони переважно були на зачистках.

Серед росіян здебільшого були авантюристи. Або щирі люди, наскільки їх можна назвати щирими, які під впливом пропаганди їхали захищати від «фашистів» Донбас. Є люди, які випадково потрапили до лав ополченців. У кожного своя доля. І треба було вислухати людину. Для декого картина була такою ясною, що людина вже бідкалася, навіщо вона на це погодилася. Серед них був один чоловік, інтелігентна людина, приїхав із Москви, він потім мені казав: «Ігорь Анатольевич, вы не поверите, какая там пропаганда! Мы вправду искренне верили!»

За що їх посадили? Їх зачищають як свідків. Серед них багато наркоманів. Колишні злочинці, які пішли воювати, а потім знову почали робити свої карні справи. Хтось став крадієм, хтось почав бандитизмом займатися – зброя ж є.

– За що затримали вас? Я говорю не про «офіційні версії» «ДНР», а про причини, через які вони вами зацікавилися.

– Під час катувань мені зачитували всі ці доноси. Вони катують і зачитують, зачитують і катують. І весь час змінюються, бо втомлюються катувати. Але я їх не бачив, бо в мене на голові був мішок. Вони зачитували, що є такий собі Комар,

інформатор, і він інформує, що от «Ігор Анатолійович має проукраїнську позицію, учасник Євромайдану, один з організаторів Молитовного марафону, виховав ціле покоління учнів, які стоять на проукраїнських позиціях, які виїхали в Україну і борються проти молоді республіки». Там ще багато всього було, на кількох сторінках. Тобто всі звинувачення полягали в тому, що я інакший і можу впливати на людей, як вони казали.

ПОВЕРНЕННЯ

– Люди, які воювали, які були в полоні, часом не можуть остаточно повернутися. Фізично вони вже дома, а психологічно — ще ні. Що було найважчим для вас після того ув'язнення?

– Усе залежить від людини. Але так, це важко. Все пережите залишається, я би сказав, на клітинному рівні. Ти уважніше придивляєшся до людей, більше стежиш за своїми словами. Всі мої рідні раніше переїхали до Києва. Тут десятки моїх учнів, і я з ними спілкуюся. Наш дім – там, де наші рідні, де наші друзі, де наше спілкування. І я повернувся додому. Не фізичного дому, а саме ментального. Це зцілює. Це ж і відповідальність, ти заборгував ці роки. І коли намагаєшся віддати цей борг любові, а він безкінечний, цей процес допомагає тобі просто жити.

Усіх нас привезли до лікарні, обстежили. Зі мною психологи не працювали, а з більшістю працювали. Молоді люди не мають ще великого життєвого досвіду, і для них усі ці моменти дуже травматичні. Дехто був згвалтований у полоні, у більшості не було зубів, бо там, в ув'язненні, ніхто вам зуби не лікуватиме, мали хвороби печінки і нирок. У когось розвинувся діабет.

Із самого початку, як тільки літак з нами приземлився у Києві, заступник директора Інституту філософії та керівник відділення релігієзнавства Анатолій Миколайович Колодний одразу пішов з листом до Бориса Євгеновича Патона (президент НАН України. – Ред.), щоб мене взяли на роботу і щоб надати мені ставку. І мені надали ставку старшого наукового співробітника відділення релігієзнавства Інституту філософії.

Я одразу долучився до науково-дослідного процесу в інституті. Але мене не полишає надія якось звільнити наших заручників, тож я долучився і до громадської діяльності. Я став відкритим до журналістів, бо вважаю, що люди повинні чути про цей досвід. Так, багатьох речей, які там відбулися, я досі не озвучую, тому що це страшно і я не хочу травмувати своїх рідних і близьких. Пишу, виписую. Я і там писав, але переважно вірші. Бо там були обшуки, могли вилучити. Це було б додатковим обвинуваченням. А вірші алегоричні, асоціативні, все можна замаскувати. Зараз я працюю над книжкою.

– Є люди, які виходять на волю, але їм нікуди повертатися. Хто і як має їм допомогти?

– І держава, і суспільство. З одного боку, зріла сильна держава повинна забезпечувати всіма можливими реабілітаціями. Але і громадянське суспільство не повинно забувати про людей, які були в полоні, не повинно їх залишати сам на сам. Про них потрібно говорити, писати, потрібно цих людей відшукувати й дізнаватися про їхню долю.

Ми одне одному допомагаємо, ми знаємо про проблеми кожного. Знаходимо серед переселенців людей, яким потрібна допомога, з ними працюють волонтери. Але ж таких доль дуже багато.

ПЕРЕДУМОВИ ВІЙНИ

– 2014 року події на сході України почали розгортатися так стрімко, що люди не встигали усвідомити, що відбувається і в якому масштабі. Ви бачили якісь передумови тих подій, відчували, що насувається щось справді страшне?

– Передумови були. Це пов'язано якраз із домінуванням на Донбасі Партії регіонів, яка фактично зачищала все проукраїнське. Свого часу наш Державний університет інформатики і штучного інтелекту був осередком українства у Донецьку. Цьому сприяв, зокрема, наш гуманітарний фах – філософія та релігієзнавство. А потім, за рішенням Віктора Януковича та місцевої влади, нас фактично знищили, включивши до складу флагамена «руського мира» – Донецького національного технічного університету. Коли я заходив до того чи іншого кабінету, то бачив там російський прапор і герб, там гуртувалися ідеологи «руського мира». Це відчувалося.

Прибічники «ДНР» завжди були маргіналами, вони не були людьми, за якими хтось ішов, і не користувалися особливою популярністю. Більшість населення індиферентне до цих політичних моментів, тут працює заробітчанська психологія. А щодо проукраїнської сили, то саме вона була основою Помаранчевої революції, потім була ядром нашого невеликого Євромайдану – невеликого, бо більшість поїхали до Києва. Але влада постійно нас маргіналізувала, підносячи особливу своєрідність регіону.

Відчуття того, що буде щось страшне, війна, не було. Але коли ми в лютому 2014-го зібралися біля пам'ятника Тарасові Шевченку, людей сто, то довкола нас було дуже багато тітушок і керував ними губернатор Андрій Шишацький – він стояв якраз біля обладміністрації і кричав у мегафон, що зараз сюди прийдуть бандерівці. А там стояла українська інтелігенція, і навколо нас вирувало це море людей з битами, вже налаштованих убивати. Уже 1 березня з'явилися ці начебто проросійські мітинги. Серед людей, які вийшли на ті невеликі акції, жодного знайомого я не побачив. І було багато машин з ростовськими номерами. Тоді з'явилася тривога.

Тож 5 березня 10 тисяч людей вийшли на площу (Леніна. – Ред.). Люди виходили з дітьми, молоді, активні. Вони не були прибічниками ідей Майдану, але вони вже почали розуміти, що ми – Україна і що всі ці гасла про «референдум» – не наші гасла. Тоді у нас полетіли світло-шумові гранати. А міліція нічого не робила. І тоді вже сталися перші побиття. Добре, що вболівальники «Шахтаря» зібралися й охороняли нас. А 13 березня вбили Дмитра Чернявського. Все почало набувати моторошних рис. Місцева адміністрація почала говорити, що потрібно проводити референдум, було зрозуміло, що вони грають на боці сепаратистів.

Було відчуття, що нас кинули. «Регіонали» думали, що зможуть втримати ситуацію, але вони її не втримали і самі покинули цей регіон, їм дали спокійно виїхати. Тепер вони живуть тут, ми їх бачимо, у них все гаразд.

– Це – коротка політична пам'ять? на Донбасі сьогодні серед кандидатів у президенти – в лідерах колишні «регіонали», натомість молодь, і в Києві зокрема, дедалі частіше каже, що взагалі не піде на вибори. Люди не відчують особистої відповідальності за процеси, що відбуваються в країні. Чому?

– Це інфантильність, це незрілість на особистому рівні і ще недостатня зрілість громадянського суспільства. Досвід, навіть трагічний, не завжди дає зрілість. Він може зламати щось всередині й вивести на рівень пофігізму. Оце намагання перекласти відповідальність за своє життя на когось, невміння брати відповідальність – це все ознаки інфантилізму.

– Спадок Радянського Союзу?

– Не тільки, хоча до певної міри це так. Це ж і проблема кожної родини, мабуть. Я теж із Радянського Союзу. Кожна людина проходить свій шлях, у тому числі й шлях відповідальності за себе, за свою сім'ю, за свої слова та вчинки, за свою честь і гідність, за все.

Ми всі втомились від війни. А як я втомився! Але моя втома – щось другорядне порівняно з відповідальністю. Коли я говорю про свободу, то свобода – це відповідальність. За свободу треба боротися, її треба виборювати. Це і свобода вибору. Так, люди мають право нічого не робити. Але за це право вони мають нести відповідальність.

ДІАЛОГ

– Ви говорили, що бути іншим – це цінність. Але також ви сказали, що саме інакшість стала причиною вашого арешту й ув'язнення...

– Так. Для них це є страшним. Будь-яка тоталітарна система боїться різноманітності. Тому тоталітарна система вимагає, щоб була одна спілка письменників, одна спілка журналістів, одна партія. Чому? Бо ця одноманітність і є тим єдиним, що може, з їхнього погляду, об'єднати і згуртувати людей. Проте Джон Локк казав, що будь-яка зріла держава повинна розвивати плюралізм. Навіть якщо одна людина думає так, а мільйони – інакше, і держава опікується тим, щоб ця одна людина мала таке право, – тоді це справді зріла держава, за яку боротимуться всі її громадяни. Тому що вона може і забезпечує їм ці права.

– Ми сьогодні зріла держава?

– Ми сьогодні йдемо до цього, але ми вже не тоталітарна держава. У нас справді багато проблем. Я постійно нагадую слова Віктора Франкла про те, що може не давати зростати людині. Це – тоталітаризм і конформізм. Тоталітаризм зникає, є певний плюралізм, хоча багато людей все ж залишаються конформістами і вимагають від інших теж ними бути. Тут є моменти, на які слід звернути увагу, мабуть, всім, бо побудова будь-кого суспільства – це не тільки держава, це й громадянське суспільство.

Ми всі різні: ми поліконфесійні, ми мультирелігійні, ми з різними світоглядами – атеїстичним, агностичним тощо. Але для того щоб людина могла відчувати себе вільною, вона вступає у діалог і може спілкуватися будь з ким. Але також вона повинна мати свою асертивність, свою центрованість, а з іншого боку – бути емпатичною, відкритою для діалогу. Тоді ми дійсно зможемо на такому конструктивному діалозі побудувати зріле громадянське суспільство. Держава ніколи не постане, якщо не буде зрілого громадянського суспільства.

– Зараз на часі питання: що буде після війни? Як ми будемо вибудовувати діалог з нашим Донбасом? Хто має допомогти нам на цьому шляху? Церква? Культура? Освіта?

– По-перше, ми повинні розуміти, що в будь-якому процесі діалогу є дві сторони. Але у нас в Україні взагалі багато сторін, не дві. Примирення означає, що ми маємо знайти точки доторку для того, щоб іти вперед разом. У нас є спільне благо – це наша Україна, це загальний добробут усієї країни. І для того щоб це спільне благо можна було реалізувати, втілити в життя, мають бути спільні дії. Ми різні, у нас різні бачення, і це стосується не тільки окупованої частини Донбасу – це лише третя, а дві треті Донбасу підконтрольні Україні, там відбуваються інші процеси. Це вже певний місточок для діалогу, тому що вони все-таки розмовляють однією мовою, яка дає змогу їм знайти, можливо, моменти, з яких розпочнеться такий діалог.

Коли ж вести мову про те, хто цим повинен займатися, то тут також є різні можливості. Держава, на якій лежить відповідальність за те, щоб зробити Україну привабливою соціально-економічно, політично, духовно, культурно – як заведено. У неї свої завдання. Вона повинна працювати над тим, щоб зробити нашу армію ще сильнішою, щоб задекларований процес деокупації насправді відбувся, працювати на міжнародній арені.

Але ми повинні розуміти, що громадянське суспільство також відповідальне за те, що відбулося, і за те, що відбувається зараз. Тому головним гравцем у цьому діалозі має бути саме воно. Різні частини, різні складові цього громадянського суспільства.

Релігійні організації? Так. Тому що багато віруючих є на тій території. І це стосується не тільки православних, греко-католиків, протестантів, а й мусульман, іудеїв.

Культура? Так, і вона. Культура повинна давати цінності нашому повсякденному життю, щоб ми могли на щось спиратися. На цьому просторі культурних цінностей також можна побудувати діалог.

Звичайні люди? Безумовно. Від серця до серця. Там є багато рідних, друзів, знайомих, які можуть стояти на інших позиціях. Але це не означає, що ми повинні розривати з ними зв'язки. Якщо ми декларуємо, що всі мають право на власну думку, то повинні і за ними визнавати таке саме право. Але і працювати з їхньою свідомістю. Необхідною є деокупація свідомості, вона повинна бути постійним нашим завданням.

Це означає, що ЗМІ також мають відігравати важливу роль. Вони повинні давати продуктивну, правильну інформацію, над якою можна розмірковувати, щось зіставляти. І тут телебачення часто розчаровує, бо воно або дає якусь негативну картинку, або шоу, які не дають простору для роздумів, а більше працюють на емоції людей. Розділяють на «ми» і «вони». А цього не можна допустити. Тому що наші вороги саме й працюють над тим, щоб ми були не просто різними, а щоб ми були внутрішніми ворогами. Своєрідність кожного з нас може бути використана нашими ворогами проти нас же.

Треба розуміти, що це живі люди. Там є різні люди. Є ті, хто став вимушеним колабораціоністом. Є люди проукраїнські, і вони також є тим середовищем, з яким треба працювати, щоб вони не втрачали надії. Є ті, хто орієнтований на Росію, хто відкрито й активно підтримує сепаратистські структури, які там з'явилися. Є люди, які брали до рук зброю...

– Чи можливо ефективно розпочати цей діалог, цю деокупацію свідомості зараз, коли війна ще триває?

– Її треба розпочинати зараз, саме зараз. Не треба нічого чекати. Усі ці проблеми затягуються на роки, вже виростають нові покоління. Тут уже в багатьох діти вирости, пішли до школи або закінчили школу. І там також. Діти, які там народжуються і народилися п'ять років тому, вже незабаром підуть до школи. А вони не знають Україну взагалі, у них зовсім інша свідомість. Так, там є військові злочинці, які повинні бути покарані. І коли йдеться про примирення, то тут уже важче. Є люди, які нікого не вбивали, а десь щось охороняли. А є ті, хто нас катував, тримав у підвалах, свідомо йшов знищувати все українське. Вони повинні бути покарані.

Зараз багато говорять про перехідне правосуддя, як воно буде працювати – і це також величезний термін, роки, а людське життя коротке. Ми можемо не дочекатися. Тому діалог потрібно вести саме зараз, не чекаючи.

НАЦІОНАЛЬНА ЦЕРКВА

– У контексті того, що ми світська держава, що ми сучасна держава, багато хто озвучує побоювання, що зараз, коли Президент Петро Порошенко допоміг українській Церкві здобути автокефалію, Томос, вона може стати державною. Чи можливий такий сценарій?

– Томос – це документ, в якому зазначено, що православна церква України є канонічною і автокефальною. Що це означає? Чому саме президент цим займався? Він є главою держави – поліконфесійної, мультирелігійної, з безліччю різних релігійних напрямків. Ми – одна з найбільших православних країн світу, ми найбільша греко-католицька країна світу, ми найбільша протестантська країна Східної Європи і найбільша баптистська країна Європи. Я постійно про це говорю. Для того, щоб люди розуміли, що у нас не просто світська держава, а держава, яка поставила за мету задовольнити всі духовні, релігійні потреби всіх громадян нашої країни. Це записано в Конституції. Це записано в Законі «Про свободу совісті та релігійні організації».

У ньому зазначено, зокрема, що держава повинна виправляти помилки минулого стосовно свого ставлення до церкви. У часи Радянського союзу Церква протягом багатьох років була винесена на маргінес і багато віруючих постраждали. Держава повинна ці помилки минулого виправляти. А ще, згідно із законом, не тільки у релігійних організацій є обов'язки стосовно держави та суспільства, а й у держави є обов'язки стосовно релігійних організацій. Один з них – поважати внутрішні установи релігійних організацій і створювати умови для вільного задоволення своїх релігійних потреб. Однією з проблем православної спільноти нашої держави було, передусім, роз'єднання православного тіла на різні гілки. По-друге, велика частина наших православних була відокремлена від канонічного тіла Вселенської православної церкви.

Це проблема, тому що це створювало розбрат серед суспільства: ви, мовляв, неканонічні, ви – розкольників, ваші обряди не є канонічними. І це вносило сум'яття і в свідомість багатьох віруючих, і в стосунки між віруючими, у той же діалог.

Православна церква в єдності з Московським патріархатом так і не вирішила цих проблем, а тільки загострила їх. Особливо під час війни. Тоді ж з'явилася ще одна проблема: частина православного тіла у вигляді української церкви в єдності з Московським патріархатом зайняла іншу позицію стосовно того, що відбувається в країні. І частково стала – я не кажу, що вся – на сторону агресора. Або так чи інакше виконували функції п'ятої колонії. Це вже проблема національної безпеки, і це вже проблема, яка виходить на рівень Президента. Тому він і включається в цей процес.

Говорять, що все це заради виборів. Але хіба українська церква не вистраждала за всі ці роки свою автокефалію? Легко бачити те, що лежить на поверхні. А щоб побачити увесь спектр того, чим є ця проблема роз'єднання, треба бути фахівцем. Так, Президент доклав великих зусиль. Чи дасть йому це додаткові голоси? Навряд чи. Але, думаю, це його рішення було не тільки як Президента, але і як людини. Тому я вважаю, що він ризикнув, але зробив це.

Чи будуть зараз проблеми, пов'язані з об'єднанням церкви? Так, безумовно. І це буде працювати і проти Президента. Чи об'єднуються найближчим часом всі гілки? Навряд. Українська церква в єдності з Московським патріархатом ще буде утримувати чимало своїх спільнот, своїх громад. Для демократичної держави це нормально. Ми дійсно світська держава і в нас рівні права для різних релігійних організацій. У нас не повинно бути жодних преференцій для когось, а репресій – для когось іншого. Навіть якщо залишиться одна маленька спільнота, держава має захищати її права, і це буде справді демократична держава.

Автокефалія – це ще один крок до духовної незалежності. Сьогодні у людини є вибір, вона цей вибір може не просто декларувати, а показати свою позицію – не піти до однієї церкви, а піти в іншу. Це не означає, що в Українській православної церкві Московського патріархату немає українських патріотів. Вони там є, вони вирости в цій церкві, вони звикли до неї. Держава повинна забезпечувати їм такі ж права, як і всім.

Зараз ми маємо національну церкву, але це не означає, що вона буде державною. Цього допустити ми не можемо – ніяких державних церков у світській державі бути не може.

Публікується за: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo-intervyu/pro-vidpovidalnist-yak-osnovu-svobody>

А. БАТУРИН, О. СТЕПОВА

ВОЙНА В ДОНБАССЕ НАЧАЛАСЬ С ПРИХОДОМ РЕГИОНАЛОВ, – БЛОГЕР ОЛЕНА СТЕПОВА

После выхода книги «Всё будет Украина! Или истории из зоны АТО» – сборника рассказов, опубликованных в Сети, Олену Степову стали называть писательницей. «Я не считаю себя писателем. Я обычный человек, который пошёл на фронт, на свой фронт. Я плохо вижу, не смогла бы бегать с автоматом, но я определила свой участок фронта», – рассказывает она. Этот участок – информационный. Степова старается максимально честно описывать, что происходит в Донбассе, так как уверена в том, что люди должны знать правду, особенно неприятную.

Олена Степова – это псевдоним. Совсем недавно она жила в Луганской области. Была предпринимателем, правозащитником, боролась за права пенсионеров, защищала экологию, руководила общественной организацией. Однажды убедилась, что «хозяева» Донбасса собираются создать на «своей» территории гетто, жители которого не должны иметь прав. Прошлой весной посмела высказаться об этом в телеэфире. «Когда я приехала домой, меня ждала разъярённая толпа, направляемая мэром города. Ко мне присылали боевиков. Было страшно, – признаётся она. – Есть видео в интернете, где одна женщина кричала: «Давайте её обольём бензином и спалим возле исполкома!» Я удалила свою страницу в соцсети, а через некоторое время, когда всё утихло, появилась Олена Степова».

Сейчас Олена живёт в Черкасской области, тем самым разрушая стереотип: популярный блогер, тем более писатель, должен быть столичным жителем. «Здесь у меня проблемы с интернетом, здесь нет работы, я живу только за счёт помощи моих друзей, как настоящий украинский писатель, в нищете», – с иронией произносит она.

После освобождения Донбасса Степова планирует вернуться домой. Она знает, что придётся приложить много усилий, чтобы сделать регион таким, как она хочет. Чтобы Донбасс стал туристическим, чтобы заповедники не были изрыты копанками, чтобы шахты были современными и безубыточными. При этом она отдаёт себе отчёт, что сосуществовать с местным населением будет нелегко: «Для одной части людей мы вернёмся освободителями, которые будут создавать новый Донбасс. Для другой – останемся «фашистами». При этом главное зло Олена видит не в тех, кто фанатично верит в «Путин всем поможет, всех спасёт». Страшнее те, кто не принимал участия в боевых действиях, но разжигал конфликт. Именно они быстро сориентируются, мимикрируют и первыми выйдут встречать украинские войска с государственными флагами.

МАНИПУЛЯЦИИ

Вы жили в Свердловске Луганской области и хорошо знаете тамошних людей. Как получилось, что, прожив всю жизнь в Украине, они вдруг решили, что это русская земля?

– Так не все решили. Решила маленькая часть людей. Каждый город по-разному воспринимал войну, в каждом городе были проукраинские и пророссийские граждане, свои социальные проблемы. Все говорят, что люди захотели присоединиться к России, но часто это ложь. Во многих городах люди не выходили на митинги за Россию или под русскими знамёнами. Они выходили по социальным причинам, выступали против нищеты, безработицы, копанок. Просто эти митинги направляли в другое русло.

Вот в Свердловске 72 тысячи населения, а на видео протестного митинга около тысячи людей. Это бюджетники, учителя, пенсионеры. Многих выводила Компартия. Когда митинги начали организовывать люди Рината Ахметова и Партия регионов, на них свозили шахтёров. Но в нашем городе ни один человек в толпе не держал русский флаг. Под флагом стояли приезжие казаки, нардеп Коваль и наш мэр. Если мы возьмём Антрацит, там выходили под русскими флагами, действительно хотели в Россию. То же и в Ровеньках. Но опять же, выходил не весь город, а какая-то часть населения.

Олена Степова: Все уже поняли, что России Донбасс не нужен

Помните акцию «Я – Волноваха»? Никто же не знает, что в Свердловске тоже расстреляли несколько автобусов с шахтёрами, погибли люди, женщины. Когда в мае прошлого года расстреляли первый автобус, на шахтах на следующий же день провели митинги, на которых рассказывали, что это сделала украинская армия. Говорили, что приехал батальон Ляшко, что «бандеры», Коломойский и Ляшко хотят захватить шахты Ахметова, шахтёров выгнать с работы, а на их место привезти рабочих из Западной Украины. Они играли этими лозунгами. Мы о многом говорим, но почему-то молчим о том, что на эти митинги КПУ привозила людей из Белгорода. У нас в городе в офисе КПУ на улице Энгельса хранилось оружие, которое раздавалось «ополченцам». Мы не говорим о том, что ДТЭК первой спустила государственные флаги в самом начале войны, когда только Луганск был захвачен. Шла агитация: хунта, органы на продажу, защищайте шахты, рабочие места. Это публиковалось в местных газетах. Почему мы не говорим о Луганском СБУ? Оружейку заполнили оружием, а потом передали ключи. Не говорим о том, что луганских сепаратистов задерживали, а потом отпускали?

Сколько людей в Донбассе продолжают считать себя украинцами?

– Города, которые находятся близко к России, не хотели туда, потому что видели её нищету, знали о закрытии тамошних шахт. В нашем городе в начале войны присоединиться к России хотело порядка 20%. Но около 40% хотело независимости Донбасса. Причём нельзя сказать, что большинство выступало за отсоединение от Украины. Многие хотели автономию в составе Украины.

Почему Антрацит стал пророссийским и принял казаков? Потому что там была полная нищета, безработица, и люди думали, что при отсоединении от Украины будут закрыты копанки, будет убрана мафия. Ведь 90-е отдыхали по сравнению с тем, что творилось в Антраците. В копанках была сумасшедшая наркомания, зарплату выдавали наркотиками. Люди жили в бандитском гетто, под ментами, боялись поднять голову. Ещё до войны, в 2010–2013 годах, пропадали люди, которые поднимались против Ефремова.

Как начиналась война?

– Когда началась война в Донбассе – для меня риторический вопрос. Оккупация российской армией произошла в апреле-мае 2014 года, но война началась с момента прихода к власти регионалов, которые убивали регион. Поэтому там и вырос социальный нарыв.

Глава райадминистрации Александр Тимошенко выводил на митинги людей, ими управляли. Например, заявляли митинг с требованием повысить зарплаты для медиков. Медики вышли, тут же приносят российские флаги, произносят пророссийские лозунги, тут же снимается картинка: очередной город вышел в поддержку России. И у меня есть подозрения, что эти манипуляции координировались из Киева. Когда шли вбросы о том, что в Донбассе все за Россию, никто не говорил, что там восстанут против Партии регионов, ведь регионалов гоняли в первую очередь. Потом были вбросы, что от Донбасса нужно отказаться: там быдло, все негодяи. Может быть, эту кампанию развязали, чтобы Украина не пошла защищать Донбасс. У меня сейчас возникает много вопросов.

(Связь прерывается. Я перезваниваю.)

– Это, наверное, СБУ мой телефон слушает: когда начинаю что-то умное говорить, сразу связь пропадает. Честно говорю, меня контролируют, потому что я много знаю о происходивших там вещах, – замечает Степова и продолжает. – С каким цинизмом на Интере подавались новости о Майдане. Это же просто «раша-ТВ», «Россия 24»: на Майдане сажают цибульку, в то время как шахтёры работают. А сколько крутили выступления Фарион. Говорили о том, что в Донбассе все русскоязычные. А вы знаете, что только города русскоязычные, что у нас в сёлах говорят по-украински? О Донбассе никто ничего не знал. Его взяли под информационный колпак, и это страшно.

«Города, которые находятся близко к России, не хотели туда, потому что видели её нищету, потому что знали, что шахты там закрыты. Наши шахтёры задавались вопросом, а не закроют ли их шахты»

«Русский мир» предстал для жителей Донбасса в неприглядном свете: война, мародёрство, ущемление гражданских свобод. Но при взгляде из Киева кажется, что свою ненависть, страхи они продолжают ассоциировать с Украиной, не пытаются направить их в адрес России и так называемых ополченцев, которых она поддерживает. Так ли это?

– Опять же, а кто это сказал? у жителей Донбасса нет слова, нет связи, нет интернета. Они не могут выступить по телевидению. Если они на это решатся, их там расстреляют. На днях в Донецке заживо сожгли семью с двумя детьми, потому что у них нашли украинскую символику. Кто оттуда скажет правду?

Так вот. Люди ненавидят «ополченцев». «Ополченцы» пропадают без вести. Даже те шахтёры, которые пошли воевать, говорят, что они не за это воевали, не этого хотели. Они возвращаются на шахты и каким-то странным образом пропадают в выработках.

Можете привести пример, который иллюстрирует разочарование живущих там людей?

– Сейчас я выкладываю в интернет истории возвращенцев. Один из них – командир части сепаров, луганчанин, который воевал, был ранен, награждён медалями за «освобождение» Лутугино, Дебальцева. Он поехал в Таганрог, повёз хоронить своего сослуживца – россиянина. Там он гордо заявил, что воевал за «Новороссию», приехал хоронить товарища. Так вот россияне его выгнали из города, на него пожаловались в ФСБ, его депортировали в Украину, потому что русских в Украине нет! Ему досталось и за то, что такие, как он, начали войну, а вся Россия теперь за это расплачивается, её ненавидит весь мир.

Это не единичный случай. Знаете, сколько в зоне безногих побирушек? Когда они просят подать милостыню «защитникам», им не подают, говорят: «А кто тебя просил воевать?»

Вы, наверное, видели ролик, снятый в Ровеньках, когда местные жители блокировали военную технику. Там была такая женщина Таня. Всё время выступала: бандеровцы, хунта, Россия придёт... Она добровольно ушла из жизни. Когда пришли «освободители» и начался голод, ей соседи каждый раз напоминали о том, что это она привела их. Но самое обидное, что у нас на митинге выступали нардеп Александр Коваль, коммунисты. Они покинули город, живут почему-то у хунты – в Днепропетровске, Павлограде.

СИЛА СЛОВА

Адептов «русского мира» можно переубедить?

– Можно. Бывает, разговариваешь с человеком, он говорит: нас обстреливают. Кто обстреливает? Порошенко – его военные стоят за городом. Ты тихонько, не навязываясь, говоришь: «Там стоит «ополчение», у них проходят учения». Вскоре до него доходит: а да, там же части «ополчения».

Я не знаю, что вообще там происходит с людьми. Когда-нибудь психологи дадут этому оценку: и зомбированию, и количеству самоубийств, и тому, сколько тамошних людей находится в неадекватном состоянии. Убивают себя не только старики из-за голода, но и молодёжь.

Вот сейчас в нашем городе ищут девочку, учительницу украинского языка. Её похитили, её нет. Там столько людей пропадает. Когда об этом рассказывают те, кто живёт в зоне, я задаю им вопрос: раньше говорили, что похищает Нацгвардия, а она в городе есть? Они отвечают: «Лена, не надо. Нам и так больно, мы давно всё поняли».

«Мы научили сепаратистов обращаться на сайт Путина. А потом им начали приходить ответы с российской стороны: РФ не является участником войны, русских войск нет, президент России не платит пенсии, «Новороссии» не существует! Это работало, как ядерная бомба в мозгах «ополченцев»

В Крыму я разговаривал с таксистом, который переехал из Донецка. На вопрос «Что дальше?», он внятно не ответил. Сказал лишь, что убедился в ненужности Донбасса России, самостоятельно он выжить не сможет, поэтому надо как-то договариваться с Украиной.

– Да. Это уже все поняли, что России Донбасс не нужен. Вот это состояние – нас Путин кинул – работает против России. Сейчас даже улучшилась разведка. Люди сами сообщают о передвижениях российских войск. Они поняли, что стали разменной монетой.

А возможен ли вообще какой-то договор?

– Я, например, договора с террористами не приемлю. Они должны сложить оружие, отсидеть за то, что сделали, мы – оплакать всех, кого больше не увидим. И Донбасс – это Украина, без вариантов.

Я не военный человек, не училась на политолога, но не могу понять минские соглашения. У нас говорят, что войны нет, террористы захватили область. Как им можно давать особый статус? Давайте разведём все области. У нас есть галицкий сепаратизм, почему мы об этом молчим?

Чем же тогда кончится война?

– Если б я знала. Я считаю, что Украина проиграла информационную войну, не ведёт её за Донбасс. Если мы хотим остановить войну, мы должны действовать на всех фронтах, в том числе информационном. Ведь там смотрят наше телевидение. Когда наши шахтёры кричали, что «мальчиков из «Беркута» побили, я переубеждала их одной единственной статьёй. В ней говорилось о том, как в 1990-х голодающие шахтёры вышли к Луганской администрации, их жестоко избил «Беркут». Я у них спрашивала, почему в день зарплаты вас ведут к банкоматам ваши жёны, вы же не алкаши? а причина проста. Возле банкоматов дежурили машины ментов. Если они видели одинокого шахтёра, у него забирали деньги. Так кого же вы защищаете, каких «мальчиков»? Тех, кто готов выполнять приказ власти вас убивать?

Нужно рассказывать обо всём. О том, что происходит на шахтах. О наших проблемах. Да, у нас стоял батальон «Чернигов», который, насколько мне известно, грабил переселенцев. Да, у нас нет порядка в батальонах, но мы делаем вот так, чтобы это изменить. Нужно больше правды, нужен диалог. И если мне придётся 250 раз повторить фразу о том, что «бандеровцы» не едят детей, я её скажу. Почему-то люди воспринимают информацию только с десятой попытки.

Даже когда разжигали конфликт в Донбассе, получилось не сразу. Полгода крутили высказывания десятилетней давности Тимошенко, полугодовой давности – Фарион. У нас были луганские телекомпании, аккредитованные в Верховной Раде, которые выхватывали высказывания нардепов, формировали некий образ.

Вы пытаетесь воевать на информационном фронте?

– «Ополченцы» меня называют королевой фейков. Я создала «партизанскую» группу в «Одноклассниках». Мы заходим в группы типа «ЛНР», «Новороссия – Россия». Пишем: «Люблю Гиркина, хочу от него ребёнка», закидываем фейки, чтобы прояснить реальную картину. Например, в Суходольске нам нужно было установить расположение нескольких частей. Мы написали фейк, в котором женщина просила совета, чем, пардон, лечить триппер. Мол, муж – «герой ополчения», но где-то, падла, на блокпосту подхватил. В группе повылезали с советами все жёны «ополченцев», и мы установили дислокацию всех блокпостов, всех частей. Теперь в зоне говорят, что научились отличать фейки. Раньше их можно было «купить» распятым мальчиком, теперь люди уже не ведутся на это. Мы научили их распознавать фейки.

Или я пишу: мы за Россию, вот мужу оторвало ноги, были нужны деньги, мы обратились к российскому президенту, вот его письмо. Мы научили сепаратистов обращаться на сайт Путина. А потом им начали приходить ответы за подписью российской стороны: Россия не является участником войны, русских войск нет, президент России не платит пенсии, «Новороссии» не существует! Это работало, как ядерная бомба в мозгах «ополченцев». Как?! Ведь Путин обещал и не взял нас к себе! Наши люди придумывают эти операции, делают это бесплатно. А этим должны заниматься «Минстець» и СБУ.

«Знаете, что бьёт по нервам? Когда те люди, которые там восстали, тебе говорят: кого вы выбрали, какие у вас прошли реформы, что улучшилось? Тебе иногда нечем крыть. Это плохо, у нас всегда должна быть козырная карта».

ТОНКОЕ ЛЕЗВИЕ ШОВИНИЗМА

Сейчас много говорят о необходимости блокады оккупированных территорий. Нужна ли она и к чему приведёт?

– Когда заговорили о пропусках, наши сепары узнали об этом за два месяца, все прописались на украинской территории и спокойно ездят. Когда ввели пропуска, у них они были пачками. А у простых людей пропусков нет, и они не могут привезти продуктов родным. Кого мы блокируем? Это ударит по самым незащищённым. Давайте тогда признаем, что в Донбассе нет граждан Украины. Давайте признаем, что ненавидим своих же граждан так же, как русские шовинисты. Что мы готовы устраивать геноцид, голодомор, потому что та часть Украины немного не такая. А потом начнём уничтожать цыган – они же нам не нравятся, а потом евреев. Эти мероприятия играют на руку России, она поведёт туда «гумконвои», голодные люди будут брать русскую буханку хлеба и говорить, что Украина их бросила.

Шовинизм – это тонкое лезвие, которое режет незаметно. Сегодня мы побили геев. Да мне плевать, кто с кем спит, у меня война в стране. Завтра мы побьём ромов, послезавтра – евреев. Чем мы в таком случае отличаемся от русских? Ничем. И не надо прикрываться вышиванкой и українською мовою.

Что вы думаете о предубеждениях украинцев в отношении переселенцев из Донбасса?

– Я сама на себе это испытала. Я же не хожу с флагом Украины в зубах и не кричу каждому встречному, что я патриот Украины. Я обычная переселенка, для которой завышают цены, которой не хотят сдавать жильё, травят из-за луганской прописки. Украина заглотнула наживку шовинизма. Отсюда и желание ненавидеть жителей Донбасса.

Наша страна, как яблоко, точится червями русского шовинизма, даже в мелочах. Почему мы не говорим, что на блокпостах бухают украинские военные, что они берут взятки, не знают законодательства и требуют загранпаспорт для выезда с оккупированной территории? Мы патриотично молчим, потому что плохо можем говорить только о врагах. А это проигрыш в войне. Наш военный бухает – это наш хороший мальчик. Русский ополченец бухает, потому что он тварь. А бухают они только по одной причине – они мужики, они на фронте. У них гормоны, адреналин. Когда мы будем смело говорить обо всех наших проблемах, мы победим шовинизм.

Когда вы находитесь на территории мирных регионов Украины, вам не кажется, что их жители слишком беззаботны?

– Они не понимают, что такое война. Украина не ощущает опасности. Сейчас я наблюдаю снижение патриотизма в стране. Сначала мы все бросились в бой. Кто-то не поехал в отпуск, кто-то не купил новое платье, а кто-то потерял дом, родных. В начале войны всё это было важно, а сейчас Украина отравлена шовинизмом. И знаете, что бьёт по нервам? Когда те люди, которые там восстали, говорят тебе: кого вы выбрали, какие у вас прошли реформы, что улучшилось? Тебе иногда нечем крыть. Это плохо, у нас всегда должна быть козырная карта. Мы должны выигрывать во всём.

Мы не видим, как теряем страну. Война – это не только «Грады», не только пули. Если на Украину началось наступление, оно будет везде. Во Львове мне бойцы сказали, что видят несколько фронтов. Один фронт там – на границе с Россией, второй – здесь, внутри. И именно внутреннюю битву они боятся проиграть.

Публикуется за: <https://focus.ua/ukraine/333494>

В. ПОРТНИКОВ, Е. СТЯЖКИНА

ПИСАТЕЛЬ ЕЛЕНА СТЯЖКИНА О ПРОБЛЕМЕ РЕИНТЕГРАЦИИ ДОНБАССА

Виталий Портников: Реинтеграция Донбасса – вопрос, который сегодня обсуждается, прежде всего, в законодательной плоскости. Обращают на себя внимание переговоры дипломатов и чиновников. А как вообще может происходить эта реинтеграция, насколько она реальна? Давайте посмотрим видеосюжет.

Елена Стяжкина: Базовые элементы нового подхода Киева к реинтеграции Донбасса зафиксированы в инициированном президентом страны Петром Порошенко законе «О государственной политике восстановления суверенитета Украины над временно оккупированными территориями Донецкой и Луганской областей». Документ дает ответ и на вопрос: как именно следует возвращать оккупированные территории? Украина делает ставку не на силовой, а на политико-дипломатический путь восста-

новления своей территориальной целостности, предусматривающий, в том числе, и международное давление на Россию, совершившую агрессию против Украины.

Украина делает ставку не на силовой, а на политико-дипломатический путь восстановления своей территориальной целостности

Впервые в национальном законодательстве Российская Федерация признается агрессором и оккупантом. «Теперь Украина совместно с европейцами, – говорит депутат Верховной Рады от «Народного фронта» Дмитрий Тымчук, – подготовит необходимую базу для того, чтобы возложить на Владимира Путина ответственность за ситуацию в Донбассе и вести с ним переговоры».

Согласно закону, Украина будет использовать все возможности для защиты прав и свобод своих граждан, проживающих на временно оккупированных территориях. Киев заявляет о содействии в обеспечении их социально-экономических потребностей, восстановлении гуманитарных и культурных связей, предоставлении доступа к украинским СМИ и национальным средствам юридической помощи. При этом Украина намерена «сформировать консолидированную претензию к России относительно ее ответственности за агрессию».

Кроме того, в зоне конфликта создается постоянно действующий Оперативный штаб с широкими полномочиями для комплексного управления Вооруженными силами Украины, всеми силовыми структурами, а также военно-гражданскими администрациями.

Фактически новый закон формирует новую «матрицу» реагирования Украины на российскую агрессию и создает предпосылки для деокупации неподконтрольных ей территорий.

Обсуждая эту тему, многие украинские политики выступают категорически против проведения местных выборов в отдельных районах Донецкой и Луганской областей (ОРДЛО), поскольку они, как отмечают в Раде, фактически узаконят власть лидеров сепаратистов. Трехлетний срок действия закона об особом порядке местного самоуправления в ОРДЛО, предполагающий и выборы, истек 18 октября. Верховная Рада 6 октября продлила этот закон еще на один год, подчеркнув в решении, что избирательный процесс в Донбассе невозможен без вывода оттуда незаконных вооруженных формирований и военной техники и получения Украиной контроля над всем участком восточной границы с Россией. Продление действия старого закона украинские власти называют ключевым условием для введения в перспективе в Донбасс миротворческой миссии ООН.

Впервые в национальном законодательстве Российская Федерация признается агрессором и оккупантом

Между тем, звучат и утверждения, что, по большому счету, закон о реинтеграции ОРДЛО не содержит каких-либо принципиально новых подходов, и, самое важное – стратегии по деокупации этих территорий. Так, бывший представитель Украины в Трехсторонней контактной группе на переговорах в Минске по Донбассу Роман Бессмертный убежден, что настоящая реинтеграция отдельных районов Донецкой и Луганской областей – это долгосрочный процесс с многоходовым и очень объемным планом, которого, к сожалению, пока нет у украинских властей.

Виталий Портников: Гостя нашей сегодняшней программы – Елена Стяжкина, украинская писательница, историк, основатель общественного движения «Деокупация, возвращение, просвещение».

Елена Стяжкина: Я не уверена, что нынешнюю ситуацию можно сравнить с советской оккупацией или колонизацией. Однако мы знаем ту феодальную ситуацию, в которой долгое время жил регион, и здесь тоже можно применять термин «оккупация», понимая при этом ограничения этого термина. Краматорск, Славянск и Мариуполь – неплохая модель того, как будет происходить деокупация.

На самом деле деокупация уже идет. Надо видеть наши маленькие и большие шаги, признавать победы. Модели, которые есть сегодня, например, в Мариуполе, будут очевидно эффективными в Донецке и Луганске. Формируются способы действия, и они касаются очень разных предметных областей: это могут быть, скажем, летние школы, которые проводят местные жители, активисты, или методы давления на власть.

Надо признать, что феодальная иерархия, вертикаль, достаточно похожая на то, что было раньше, осталась, но способ взаимоотношений общества и власти некоторым образом меняется, хотя и не быстро – хотелось бы быстрее. В 2016 году нам всем казалось, что наступит страшное истощение, и активисты в какой-то момент скажут: ну, все, больше не можем. Этого не произошло, и тогда пошел процесс изменения правил, который, вероятно, можно назвать необратимым.

Виталий Портников: Мы видим на примере Приднестровья, что люди годами ездят из Тирасполя в Кишинев, и там фактически нет границы между собственно республикой Молдова и теми территориями, которые называются Приднестровско-Молдавской республикой. Понятно, что это не идеальное государство, но там существуют демократические процедуры, протесты оппозиции, смена власти, гражданское общество, наказание коррумпированных чиновников. В Приднестровье совсем

другая жизнь. Казалось бы, люди, которые там живут, должны были бы с интересом относиться к этой жизни, но они продолжают жить в совершенно другом пространстве и не стремятся в то.

Я не уверена, что нынешнюю ситуацию можно сравнить с советской оккупацией или колонизацией

Елена Стяжкина: Я недостаточно ясно выразила свою мысль. То, что происходит на освобожденных территориях, – это модель, которая будет эффективно действовать после выведения российских войск и закрытия украинской границы. В первую очередь это ответ на вопрос, что мы будем делать, каковы наши первые шаги.

Виталий Портников: За эти годы не произошло размежевания населения? Большое количество людей уехали, и это было не просто активное население, а люди, которые готовы были жить в Украине. Нельзя сказать, что этим людям очень сладко здесь живется (вы, я думаю, знаете это по собственному опыту), тем не менее, они уехали. Какие-то люди – их тоже достаточно большое количество – решили, что они хотят жить в России, и уехали туда. Осталось население с отчетливо выраженным региональным сознанием.

Елена Стяжкина: Там очень разные люди. Множество людей занимают вынужденную позицию. Например, невозможно решить ситуацию с больными родителями, это вопрос совести, с этим потом невозможно будет жить. Один мой близкий друг в Донецке кормит целую улицу из восьми одиноких стариков и будет жить там столько, сколько нужно. Он говорит: кто-то должен быть здесь, чтобы встречать с цветами украинскую армию. Мы не будем говорить, что такие люди, живущие там, веря в то, что Украина скоро вернется, являются мечтателями, и мы всегда будем их поддерживать.

На самом деле деокупация уже идет.

У нас там есть такой символический персонаж, реальный человек или, может быть, даже группа людей, которые называются «Фашик Донецкий» или «Адольф Донецкий». Он всегда рассказывает о том, что происходит в городе, говорит: вы не представляете себе, что такое быть патриотом Украины и ждать ее в Донецке, это немножко по-другому; помните, пожалуйста, что мы здесь есть и нас много, а о том, что мы здесь делаем, спросите у наших военных. И мы потом спросим у наших военных.

Виталий Портников: Я думаю, если территории Донецкой и Луганской области действительно будут реинтегрированы в состав Украины с участием украинской армии, то ваши друзья, которые выйдут с цветами, потеряются в толпах нынешних сторонников народных республик. Вы же не можете отрицать наличие на этих территориях людей, которые поддерживают нынешнее положение, или тех, кто хотел бы, чтобы оно сменилось российским статусом этих территорий.

Елена Стяжкина: Парижане тоже демонстрировали любовь к Гитлеру, и это была большая проблема. Они действительно выбрали этот путь. Де Голль сказал знаменитую фразу: «Франция освободила себя сама», что совершенно не соответствовало действительности, но на тот момент это была их формула исторической амнезии. Не самый лучший вариант.

Мы не можем говорить, что люди на оккупированных территориях делают совершенно сознательный выбор. Когда тебе в ребра упирается автомат Калашникова, твой выбор становится очень маленьким (а если угрожают твоему ребенку, то он уже совсем невозможен). Из мирного города Киева мы не можем давать оценку того, что и как там происходит. Знаете, когда люди, которые вчера ходили на референдум, выйдут в вышиванках встречать украинскую армию, я буду рада, пусть даже сначала этот выбор будет формальным. Говоря о деокупации в Краматорске и Славянске, мы работаем над содержанием, но пусть будет и форма. Мы сможем, мы уже можем, мы уже это делаем. Это очень важно понимать.

Виталий Портников: А вы не опасаетесь, что, говоря: «да, конечно, это все скоро закончится», – вы в какой-то мере оказываете своим тамошним друзьям медвежью услугу?

Елена Стяжкина: Да, конечно, мы много об этом говорим: разбитая надежда – это страшно.

На территориях Донбасса, находящихся под украинским контролем, избиратели голосуют совсем иначе, чем во всей остальной стране

Виталий Портников: я очень хорошо помню людей, живших в балтийских странах, я разговаривал с ними в 70-80-е годы, и они искренне верили, что оккупация балтийских стран Советским Союзом рано или поздно закончится. Кто-то дождался, а кто-то – нет.

Елена Стяжкина: Именно благодаря их усилиям страны Балтии стали тем, чем они стали. Это вопрос выбора.

Виталий Портников: Стоит помнить: пока вы наполните эту форму содержанием, люди, которые сегодня будут в вышиванках с цветами встречать украинскую армию, на следующий день пойдут к избирательным урнам и проголосуют за ту политическую программу, которая будет им ближе. И, возможно, это будет отнюдь не та программа, которая предполагает развитие Украины в отрыве от России. Кстати, так происходит и на тех территориях Донбасса, которые сейчас находятся под украинским контролем: там избиратели голосуют совсем иначе, чем во всей остальной стране.

Елена Стяжкина: Это наш общий украинский риск: избиратель, который может проголосовать за то, чтобы мы снова встали и начали ездить по кругу. Какие бы мы ни были технологичные и прекрасные, технологии очень важны, законодательство очень важно, но художник рисует картину мелкими швами, которые в итоге становятся сшитым полем. Деоккупация – это ручная работа, и ее делают люди.

Чтобы понять, какая она, Донетчина или Луганщина, нужно знать, что такое проект «За живе!» – это когда украинские писатели, художники, поэты ездят на прифронтовые территории, разговаривают с людьми. Как правило, это не очень большие сообщества. После такой встречи писательница Виктория Амелина получила записку: «Мы вас очень любим».

Ручная работа – это всегда о любви. Люди, которые ее делают, – подвижники. В ситуации неверия, бесконечного раздрая, панических настроений, которые часто транслируют украинские СМИ, встать, вытащить за волосы себя и других рядом с собой, и делать это каждый день, – на мой взгляд, это не меньший героизм, чем героизм наших воинов на фронте. Это означает каждый день делать шаг к тому, чтобы свободы и любви было больше, а глупостей и неволи меньше.

Виталий Портников: Мы обсуждаем деоккупационную ситуацию в том плане, что придет украинская армия, и мы будем бросать цветы на лафеты. Но существует другая модель интеграции: нет никакой армии, а есть та схема, которая понемногу осуществляется сегодня: Запад подвигает Россию к тому, чтобы она выводила свои войска, заменяя их миротворческими силами ООН – российские войска вместе с так называемыми корпусами народных республик выходят, на их место приходят международные силы, а украинским сил там как не было, так и нет. Происходит процесс, который мы видели в целом ряде регионов мира: это как будто бы Украина, только без украинского присутствия. И вот тут вопрос, как будет осуществляться эта деоккупация в ситуации, когда местное население будет зависеть не от украинского и не от российского президента, а от какого-нибудь комиссара ООН по конфликтной территории.

Деокупация – это ручная работа, и ее делают люди.

Елена Стяжкина: Мы говорим о конкретных вещах – это ручная работа. Какие люди на деокупированных территориях в этот момент оказываются местом силы, местом будущего? Например, вот этот мой друг, который кормил стариков. Такие люди, находящиеся там, – это символ будущего, теперь они знают, как будет дальше, теперь их шаги определяют шаги их круга общения. Самое главное, что представление о будущем теперь на стороне Украины и тех, кто ждет Украину. Проект так называемых республик завершился, с введением миротворцев это станет отчетливым прошлым.

Виталий Портников: Если они будут введены.

Елена Стяжкина: Конечно.

Виталий Портников: на ваш взгляд, можно считать, что местной силой будут эти замечательные самоотверженные люди. А можно считать, что местной силой будут те, у кого есть деньги для инфраструктурных проектов и помощи населению, как это часто было в истории региона? Это могут быть олигархи: Ринат Ахметов показал, как это бывает. Это могут быть разные общественные организации, которые будет финансировать Россия – это гораздо дешевле, чем финансировать боевиков: какие-нибудь гуманитарные организации «Россия с тобой» или «Русский мир с тобой». Приходи – получишь гуманитарную помощь, одежду, книги, – можно многое придумать.

Елена Стяжкина: Мы не очень верим в то, что у России будет, что давать. Но мы также понимаем эту проблему чуть-чуть шире, потому что в переосвоение (это более точное слово для Донетчины и Луганщины) будут вкладывать деньги не только олигархи, не только местные феодалы, это будет более широкая, более европейская история. Таким образом, у нас образуется поле конкуренции для этих денег, а параллельно – поле конкуренции для идей и выбора. В конечном итоге, европейские деньги – такие же деньги, как российские.

Виталий Портников: Если они будут в этой ситуации.

Елена Стяжкина: Наши европейские коллеги говорят, что проекты готовы, что они будут самостоятельно контролировать все это переосвоение.

Виталий Портников: а вообще Украина может восстановить Донбасс без Запада?

Возможно, сила наших самоотверженных людей будет поддерживаться европейскими проектами переосвоения

Елена Стяжкина: Думаю, что нет. Вопрос в том, что там должна быть теперь другая инфраструктура. Он может и должен быть переосвоен. Я думаю, для европейского капитала это будет интересно: его возможности, его трудовой и климатический ресурс в части некоторых проектов интересен уже сейчас. А конкуренция – это всегда хорошо. Возможно, сила наших самоотверженных людей будет поддерживаться европейскими проектами переосвоения, а они всегда симпатичнее, чем восстановление шахт. Проект бизнеса, который сегодня предлагает нам Цукерберг или Илон Маск, для будущего всегда выглядит немножко аппетитнее. Я думаю, мы справимся.

Виталий Портников: Вас не пугает, что достаточно многие украинские политики предлагают вообще отказаться от этих территорий: по их мнению, там чужие люди, чужие ценности, и то, что мы пытаемся их возвратить, скорее, бьет по украинскому будущему, чем помогает построить государство.

Елена Стяжкина: Мне очень больно... Вероятно, так же больно и тем хорошим людям, которые это предлагают. Политики этим торгуют, мы это не обсуждаем, но есть масса приличных людей, которые иногда провозглашают примерно то же

самое. Я понимаю, что в них точно так же говорит травма, как и во мне. Я уважаю чужие травмы, я знаю, как говорит боль. Если она не выкричится, то будет так, как во Франции. Пусть это будет сказано, пусть это будет в поле дискуссии, пусть нам будет больно, но мы это зашьем и не будем носить в душе подозрение друг к другу и невысказанную боль. Мы уже играли в советское время в эту невысказанную боль, в эту травму, и не было слов, чтобы о ней говорить.

Виталий Портников: Может быть, прежде всего, просто не было желания?

Елена Стяжкина: И это тоже. Но иногда нам не хватает словаря, чтобы сказать о том, что тогда так травмировало. Я думаю, это болезнь роста, и мы это преодолеем. И мы не будем отрезать те регионы, которые голосуют за гречку, те города, в которых выбрали неправильных мэров. К сожалению, в Украине их много.

Виталий Портников: Вы думаете, если произойдет деокупация территорий Донбасса, люди, которые уехали с этих территорий, вернутся туда?

Для многих встреча с русским миром, русскими оккупантами навсегда разрушила доверие к миру

Елена Стяжкина: Не все. Для многих встреча с русским миром, русскими оккупантами и коллаборантами внутри Донецка и Луганска навсегда разрушила доверие к миру, и оно не может восстановиться. Возвратиться невозможно. Это вопрос даже не личной безопасности, для многих это вопрос безопасности детей. Здесь нельзя осуждать или пожимать плечами: люди сделали очень тяжелый выбор.

Я знаю многих людей, которые в силу возраста, профессии или здоровья не смогли пойти на фронт и ужасно мучаются, что не проявили любви к Украине. Они говорят: пусть то, что мы можем сделать потом, будет нашим фронтом, мы по разным причинам не можем воевать, но можем учить, лечить, делать стартапы, и мы готовы приехать туда вместо тех, кто уже не хочет или не может приехать. «Это мой долг, – говорит один очень приличный человек, – это моя обязанность, и я это сделаю». Услышав об этом впервые, я подумала, что вижу святого, но теперь я часто это слышу.

Публікується за: <https://www.svoboda.org/a/28817414.html>

О. ТИХИЙ

РОЗДУМИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА КУЛЬТУРУ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Хто не знає свого минулого,
той не вартий і майбутнього.
Хто не шанує визначних людей свого народу,
той сам не гіден пошани.*

М. Рильський

Донецька область займає територію, на якій кочували, змінюючи одні одних, ски-ти, сармати, авари, болгари, племена салтівської культури, печеніги, торки, половці, хозари, татаро-монголи.

В добу Київської Русі князі влаштовували походи на кочові племена, досягали берегів Дону та Азовського моря і вже в той час мали вплив на наші землі.

Після татаро-монгольської навали, феодального роздроблення та ослаблення Київської Русі територія Донецької області протягом кількох століть залишалась малозаселеною, була Диким степом, де кочували різні орди, що входили до складу Кримського ханства. Войовничі кочівники на диких степах випасали худобу й часто через них заради грабежів та ясиру нападали на Україну, Польщу, Молдавію та Московську державу.

У XVI столітті за Дніпровськими порогами оселяються козаки. Це українська молодь, що йшла в дикі, незаселені місця захищати рідний край від нападів кримських татар та підлеглих їм орд, що кочували в Дикому степу та на Північному Кавказі. Козаки жили кошем, вибирали собі отамана і щоб відомстити татарам та ради здобичі (козацький хліб) робили напади на Крим та інші міста по узбережжю Азовського та Чорного морів. Відвага, героїзм, військова доблесть козаків оспівана в тисячах народних, пісень, у думах та художніх творах українських та іноземних письменників та митців.

Уже в XVI, а особливо в XVII столітті, на території нашої області появляється багато сторожових постів (паланок) запорозьких козаків, як наприклад: Зайцівська, Ясинуватська, Домаха, Першаківська, Бахмутська, Святогорівська та інші. Спочатку там протягом літа несли сторожову службу безсімейні чоловіки, а згодом почали селитися сім'ями, утворюючи хутори. І з роками таких поселенців-козаків було щораз більше. Основними рисами наших предків були волелюбність, безстрашність, сильна любов до України, свого народу та його віри, заради яких вони ризикували життям і долею своїх дітей. Тяжка була доля полонених. Бранців-чоловіків приковували до весел на галерах, жінок та дівчат продавали в рабство та гареми, а з хлопчиків робили яничарів (рабів-воїнів) кримських ханів та турецьких султанів. Хлопчиків-бранців учили військової справи, прививали ненависть до всіх народів, а особливо до рідного, любов до мундира, нагород та похвал з боку начальства.

Запорожці вважали себе вояками польських королів, а після успішної війни Богдана Хмельницького проти Польщі та періоду в підданстві Московської держави на основі березневих статей 1654 року, – вояками Московських царів. Але запорожці не визнавали над собою ніякої (нічиєї) влади і становили незалежну військову республіку.

Після посилення польського гніту на Правобережній Україні в XVII столітті почалося масове переселення українських селян на незайняті території, що були землею Московської держави. Люди селилися слободами і теж зазнавали руйнувань та полону від різних кочових орд. Після з них були утворені Слобідські козацькі полки. Частина колишньої Слобідської України входить до складу Донецької області (Слов'янський, Краснолиманський, Артемівський р-ни). Частина області колись входила до складу земель Війська Донського (Амвросіївський, Тельманівський, Новоазовський р-ни).

Після обмежень Петром I та знищення Катериною II Гетьманщини (самоврядування на Україні згідно з договірними умовами з царем Олексієм Михайловичем), а потім і знищення Запорозької Січі, московські царі надавали дворянські права та привілеї колишній козацькій старшині, закріпачували селян-землеробів (посполиті) та козацьку бідноту. Царі роздавали землі запорожців своїм фаворитам, військовій знаті, переселенням з Криму грекам, німецьким колоністам (звільняючи останніх від будь-яких податків на 50 літ та військової служби назавжди), переселенням євреям, сербам, амністованим розкольникам.

Запровадження кріпосного права, посилення гніту, податки, малоземелля викликали бунти, особливо серед бідноти, котра, зокрема, брала участь у селянських війнах під проводом Степана Разіна, Бахмутського отамана Кіндрата Булавина. Але ні утиски, ні сваволя поміщиків не перешкодили нашим волелюбним предкам передавати від покоління до покоління чарівні українські пісні, казки, думи, обряди, традиції і наш найдорожчий скарб — мову.

У другій половині XIX ст. починається бурхливий розвиток промисловості в Донбасі. У пошуках ліпшої долі сюди на заробітки тягнуться тисячі людей, особливо з перенаселених центральних губерній Росії. Міста нашої області стають в основному російськими. Але на шахти та заводи йшла й частина знедоленого безземельного українського селянства. Капіталісти та царські чиновники не дбали про культуру та освіту трудового люду. Шкіл було дуже мало — і ті російські, німецькі та єврейські. Українське населення мусіло або русифікуватись, або залишатись без будь-якої освіти. Але і в той тяжкий час не вмерли почуття національної гордості і культура українців у Донбасі.

З перемогою Жовтневої революції був ліквідований як економічний, так і національний гніт усіх народів Російської імперії. Вільні українці в Донбасі одержали рівні права з росіянами. Тобто українські школи, театри, газети, клуби та хати-читальні, хори, драмгуртки тощо.

Період культу особи дещо уповільнив розвиток української культури, зокрема в Донбасі. Особливо відчутні були репресії проти діячів української культури, вчителів, письменників. Тепер вони реабілітовані і повернені народів.

*Кто не принадлежит своему Отечеству,
тот не принадлежит и человечеству.*

В. Г. Белинский

Нині Донецька область належить до суверенної національної держави робітників і селян — Української РСР. В області проживає 4.9 мільйона чоловік. З них 2.7 мільйона українців (55.1%); 1.9 мільйона росіян (38.8%); 107 тисяч греків (2.2%); 73 тисячі білорусів (1.5%); 2.4% інших національностей. Оскільки в області проживає понад 10% всього населення республіки, її питома вага як у промисловості, так і в сільсько-му господарстві та культурі, дуже висока. Всім відомі досягнення області в галузі матеріального виробництва, а про культуру, мову та освіту хочеться поділитися своїми думками в цій статті.

Є в області 4 державних драматичних театри, один оперний та одна філармонія. В кількісному відношенні це дуже мало. І лиш незначний відсоток людей може користуватись послугами великого мистецтва. До того ж всі театри російські і за мовою, і за духом. Отже, корінне (тубільне) населення зовсім позбавлене мистецького життя. Палаці культури, клуби, палаци піонерів теж уникають української тематики і мови. Є велика мережа кінотеатрів, але в жодному з них не демонструється жоден фільм українською мовою. Мова телепередач та радіо в області також на 80–90% російська.

У науково-дослідних установах, вузах, технікумах, державних установах, на підприємствах та залізницях також зреклися української мови повністю чи майже повністю.

Школи — основні заклади формування громадян у виробничому, культурному і патріотичному плані. А в Краматорську, Дружківці, Костянтинівці, Артемівську, Горлівці, Жданові, Донецьку, а може і в неназваних мною містах, українських шкіл зовсім немає. Всі дитячі садки та ясла чомусь російські. А в містах же проживає понад 2 мільйони тих, що називають себе українцями. А багато українців соромляться навіть називатись «плебейською» національністю своїх предків. І ці два мільйони українців дивляться кінофільми і телепередачі, читають книги та газети російською мовою, вчать дітей у дошкільних закладах, школах та вузах чужою їм мовою.

Політика Радянського Союзу в національному питанні – рівноправність, дружба, суверенітет...

У Радянському Союзі відбувається вільний розвиток національних мов. Кожна людина має цілковиту свободу говорити, виховувати і навчати своїх дітей будь-якою мовою. Не допускається ніяких привілеїв, обмежень або примусу щодо навчання тих чи інших мов.

Основи наукового комунізму

Чи можна говорити про рівноправність 2 мільйонів українців, понад 100 тисяч греків, десятків тисяч білорусів, євреїв, татар та інших національностей у нашій області, якщо вони змушені зрікатись рідної мови, національних традицій, обрядів тощо? Рівні права на зарплату, ресторан чи магазин – це ж ще не рівноправність.

Дружба ґрунтується на взаємній симпатії, взаєморозумінні, взаємодопомозі. Чи можна говорити про дружбу, коли значна частина вчителів області зневажливо ставиться до української мови, дивиться на українців, як на щось відживаюче, неповноцінне, не вчить їхньої мови, не вболіває за їхнє теперішнє та майбутнє, а навпаки, заохочує українців до асиміляції, денаціоналізації чи, як іноді говорять, злиття націй.

Сьогодні дуже багато людей без сорому кажуть: «Які там ми українці, ми – первертні, «хахли»; «Я українець, но не люблю українского языка»; «А мені всьо равно, яким языком чоловік балакає, аби хороший був»; «Я знаю українській язык, всьо понімаю, а розговарівать і читать не могу»; «А для чого він нужний, як всьо візде по-руському»; «Я вообще не понімаю, к чему сейчас націоналізм (мав на увазі українську мову), еслі вся література на руском языке».

Ніхто силою не віднімає в українців Донбасу, як і в жодної іншої нації чи народності СРСР, рідної мови. І уряд, і партія за її всебічний розвиток...

*Той не марксист, той не демократ,
хто не визнає і не відстоює рівноправності націй і мов,
не бореться з усяким національним гнітом або нерівноправністю.
Це безперечно.*

В. І. Ленін

*Пожалуй нет человека, который не испытывал бы неискоренимого
чувства любви, привязанности к земле дедов и прадедов, родной
культуре, к своему языку, своим традициям и обычаям.*

Л. И. Брежнев

*Треба бережливо, з повагою ставитись до нашої рідної,
чудової української мови.*

*Це наш скарб, велика спадщина, яку кожний з нас,
і в першу чергу ви, письменники, повинні берегти і розвивати.*

П. Шелест

Зрікатись рідної мови презирливо і аморально.

О. Гончар

Як же убого виглядають у світлі цих висловлювань люди з поглядами на рідну мову, що приведені вище, батьки, що приводять семилітню дитину до школи і кажуть: «Запишіть у руське», учителі, яким байдуже, якою мовою викладати математику, хімію чи іноземну мову (аби побільше годин), працівники органів народної освіти, що без жаху, а часом і з радістю підписують накази чи розпорядження про перехід школи на російську мову викладання.

Скажене переслідування українського народу Польщею, цісарською Австро-Угорщиною та російським царатом («тюрма народів») не змогло знищити народу. Не допомогли цьому ні Унія, ні Валуєвські циркуляри. То невже ж в епоху розквіту націй, національних культур, національно-визвольних рухів у всьому світі мають зникнути 2.7 мільйона українців Донецької області?

Багато десятиліть царські чиновники та їхні прихвосні з українського панства твердили: «Не было, нет и быть не может». На весь інтелігентський Київ тільки 4 родини говорили українською мовою (Лисенки, Косачі, Старицькі, Житецькі), а в Донбасі може і того менше. Але чиновники та прихвосні пішли в небуття і згадуються тільки як кати народу, а народ жив, живе і житиме. Та чи дозволяє тверде переконання в безсмерті народу залишатись байдужими до очевидного процесу асиміляції? Ні, не дозволяє. Бо така байдужість — свідоме гальмування культурного розвитку нації, бо зі знищенням мови знищуються всі культурні надбання народу, потенціальні уми, таланти, генії. І хто оцінить втрати народу за століття Історії в результаті гальмування розвитку мови? Частина наших талантів та геніїв служила іншим народам, зокрема російському (Феофан Прокопович, Гоголь, Короленко, Склясовський, Остроградський, Репін, Корольов), італійському (Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга), польському, німецькому та ін. А скільки їх загинуло, не розвинувшись?

*Как это необходимо, чтобы человек с детства чувствовал
аромат родной земли и аромат родной речи.*

*(З брошури Г. Л. Могилевської
«Познание прекрасного». Пед. ф-т, Л. 6, 1971 р.)*

Буквально в останні роки в Кіндратівській сільській 8-річній школі ставало все менше і менше учнів, бо в кількох кілометрах від села розташоване місто Дружківка і учні переходили до Дружківських шкіл (бо вони російські). Контингент учнів катастрофічно падав і школа опинилась перед загрозою закриття. Органи освіти постановили зробити її російською. І зразу стало втричі більше учнів. А ті 60 чи 70 учнів, що вчилися українською мовою та їхні батьки? Може, вони збунтувалися? Може, вимагали для себе законного права вчитись та вчити своїх дітей рідною мовою? Може, пере-

вели дітей до сусідньої української школи? Нічого такого не сталося. Чи не схоже це на Шевченкове: «Німі на панщину ідуть...». Німі зрікаються національної гордості, національного лиця.

У селищі Мала Іллінівка (м. Артемівськ) проживає не більше 2–5% неукраїнського населення. А школа російська. І стала такою в останні 5–6 літ. Діти вдома і на вулиці говорять українською мовою, а в школі російською. У племінника-шестикласника в зошиті прочитав: «Построить треугольник за углом и двумя сторонами». Питаю, невже так можна? Каже: «Так диктував учитель». І не дивно. Бо ж, може, він 20–30 літ говорив: «Побудувати трикутник за кутом», а тут раптом треба заробляти гроші вже російською мовою. А це ж нелегко не лише дітям.

Що ж набудуть такі вихованці? Краси та величі творінь Пушкіна, Тургенєва чи Достоевською вони не збагнуть, бо нікому не дано відчувати те, що не впливає з цілого життя, коженденного вживання і думання, що не є музикою душі. А на Шевченка, Нечуя-Левицького, Лесю Українку, а тим більше В. Стефаніка чи М. Черемшину, діти дивляться як на іноземних. Бо батьки та бабусі говорять на місцевому діалекті на теми, далекі від ідей письменників, та й у їхньому лексиконі далеко не всі слова класиків літератури. До того ж, батькам часто «всьо равно, яким язиком балакать». Ось і залишається вихованим та навченим таким робом людям їсти, спати, працювати, споглядати телевізор (байдуже що, аби не опера, симфонія чи п'єса), почитувати романи (щоб дізнатися, піймають, чи не піймають шпигуна, розлюбить чи не розлюбить і т. п.), дивитись «хороші» кіна («отдыхательниє» і «переживательниє»), футбол. А чим же таке життя відрізняється від тваринного? Адже і тварини працюють (коні, воли, ішаки тягають вантажі, собаки гавкають, коти ловлять мишей, корови дають молоко, вівці шерсть і т. п.), сплять, вибрикують, чистяться, часто дивляться з цікавістю за грою чи бійкою інших тварин. А ми ж прагнемо виховати свідомого, мислячого, культурного будівника майбутнього. Чи ж можна тут обійтись без рідної мови?

Радянський Союз — багатонаціональна держава, і кожний служить їй як росіянин, грузин, естонець, киргиз, українець чи білорус, а не як мамлюк, яничар, безбаченко-космополіт, перевертень чи хахол, чорномазій, косоглазій чи зверь.

У кого не болить душа за рідну землю, за свій народ — не любить нікого й нічого, той живе лише для того, щоб натоптати черево. Не можна бути патріотом Радянського Союзу, якщо не є патріотом свого народу, який дав тобі життя, створив культуру, традиції, обряди, мову.

*Земле рідна!
Хто тебе любов'ю обікраде,
Хто твої турботи обмине,
Хай того земне тяжіння зрадить
І з прокляттям безвість проковтне!*

В. Симоненко

Сьогодні українська мова в Донецькій області є другорядною, нижчою, необов'язковою для вивчення, приреченою на злиття. Але вона ще звучить по радіо, телевізору, в кіножурналах, у піснях під час випивок. Теперішнє ж покоління вчилася в українських школах, знає українську мову, тільки не говорить нею, бо дехто (може, один зі 100 чоловік) не вчив, не знає її.

А що ж буде через 20–30 літ? Ким стануть сьогоднішні діти, що від колиски чують тільки суржик та російську мову, в школі вивчають українську як іноземну? Невже наші діти та внуки під час переписів будуть записувати себе: «Національність — совєцький, українського проісходження, родной язык — донбаскій»?

Негр, як ознаку приналежності до свого племені може показати колір шкіри, узбек чи киргиз — очі. А на що ж вкаже українець? Вже сьогодні можна почути серед робітників: «Здесь нет Украины. Покажи мне хоть одного настоящего украинца». Таке становище веде до занепаду культури, хоч шкіл стає чимраз більше і діти вчаться більше років. А може ж привести і до гайдамаччини?

Українці, що великими масами живуть у Краснодарському краї, центральних районах Росії (Курська, Білгородська, Волгоградська області), Алтайському краї та інших районах Росії, майже асимілювались і в них лишилися українськими тільки прізвища. З точки зору тих українців, що прагнуть тільки задовольнити черево, з точки зору американця чи француза, який і не знає, що є там десь якісь українці чи білоруси, для якого весь Радянський Союз — Росія і, нарешті, для росіянина, що є тільки ходячим шлунком, байдуже те, що асимілювались кілька мільйонів українців (стали рускими українського походження, чи українцями — а рідна мова російська) чи стали американцями польського чи російського походження. Але тим, хто думає про майбутнє, про культуру, про прогрес людства, байдуже бути не може.

Очевидно, що сьогоднішнє становище в галузі культури та освіти в Донецькій області веде до асиміляції українського корінного населення (2.7 мільйона чоловік).

Для усунення ненормального становища, що склалося в області в останні десятиліття і веде до асиміляції, годилось би:

1. Видати масовим тиражем за найдешевшою ціною збірку висловлювань (типу «Цікаві бувальщини», «Музиканти сміються» чи «Золотые россыпи») про українську мову та мову взагалі, про Батьківщину, про Україну, визначних людей минулого і сучасних.

2. Видати книгу, що вчила б, як буквар грамоти, любити, шанувати людську гідність, свій народ, Радянський Союз, всіх людей Землі. Якщо такої книги нема, оголосити конкурс.

3. Щоб учителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою, не обмежувались місцевим діалектом, не говорили суржиком, щоб послідовно, вперто, завзято, з любов'ю вкладали в душі дітей та їхніх батьків свідомість належності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомої праці на користь свого народу (в першу чергу), без свідомого творення добра — це віл, вартий тільки того, щоб його запрягали в ярмо.

4. Не приймати вчителем будь-якого предмета людину, що не знає, не шанує української мови та культури.

5. Ганьбити тих, хто питає учнів чи студентів, якою мовою вести курс чи предмет, українською чи російською («мені однаково»).

6. Зупиняти тих батьків та дітей, що рвуться до російських шкіл, так, як зупиняємо дітей, що біжать на вулицю з інтенсивним транспортним рухом чи хочуть встромити руку в острівець, кислоту чи вогонь через незнання, нерозуміння. Постійно доводити, що: «Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину» (В. Симоненко).

7. Запропонувати іншу роботу вчителям, що чванливо кажуть: «Українській мові — це теляча мова» (слова директора української (!!!) школи); «Я не знаю української мови, он мені не потрібен і взагалі не потрібен» (чув від багатьох учителів).

8. Щоб у книгарнях працювали люди, які б знали свій товар, уміло рекомендували покупцеві, замовляли б не лише ходовий товар (про шпигунів та любов), а й високохудожню, патріотичну літературу. Щоб кращі здобутки українського красного письменства виходили не 30-тисячним тиражем (один примірник на 1000–1500 чоловік),

а поезії 8 тисяч (один примірник на 5000 чол.), а мільйонними тиражами. А скільки їх, таких працівників книгарень та бібліотек, що взагалі не читають і трьох слів по-українськи зв'язати не можуть!

9. Щоб працівники музеїв, у тім числі народних, розкривали правдиву історію народу, його боротьбу за життя, боротьбу проти всіх поневолювачів та експлуататорів. І знову ж, як може бути працівником музею людина, що не знає або зневажливо ставиться до мови народу, велич та історію якого вивчає та показує відвідувачам? а як часто доводиться таке зустрічати.

10. Щоб преса, радіо, телебачення систематично, дохідливо доносили до кожного громадянина культурні, наукові, технічні досягнення українського народу. Наші здобутки не найбільші в світі, але вони повинні бути для всіх нас найдорожчими, бо вони наші, наша слава, наша гордість.

11. Щоб закон у судовому порядку позбавляв громадянства Української РСР кожного, хто зневажає Україну, український народ, українську мову. Щоб суд з найширшим сповіщенням громадськості виносив вирoki — громадську догану тим, хто з необережності чи несвідомо так чи інакше діяв на шкоду українському народові.

12. При влаштуванні на роботу, скороченні штатів, наданні квартир, прийомі до вузів та технікумів надавати перевагу місцевим жителям.

13. Ганьбити тих місцевих жителів (хоч би й росіян за національністю), що співають пісню «Россия — родина моя», адже це нісенітниця. Росії як імперії давно нема. На її місці Радянський Союз — добровільне об'єднання народів. Як же розуміти того, хто живе в Донеччині, на Україні, а батьківщиною має Росію? Емігрантом чи окупантом? Як би подивились на індуса чи канадця, який твердив би, що його батьківщина Англія (на тій підставі, що Індія та Канада входять до співдружності)?

14. Щоб Донецьке радіо та телебачення вели передачі тільки українською мовою і транслювали б Київ та інші українські радіо та телецентри. Для трансляції з Москви годилось би мати окремі, подібні до «Маяка», центр та канал.

15. Щоб на вулицях та дорогах місцевого значення всі написи, лозунги, вказівні знаки були написані українською мовою.

16. Щоб українські кіностудії та кінолюбители зняли серії фільмів під назвою «Скарби української культури» (наприклад: «Церковна архітектура», «Заповідники, ботанічні сади та парки України», «Історичні пам'ятники та фортеці», «По залах музеїв України» і т. п.). Забезпечити такими стрічками всі школи та передавати по телевізору, як зараз передається з Москви чи не найулюбленіша у найрізноманітніших телеглядачів передача «Клуб кінопутешествий».

У багатьох країнах національно-визвольні рухи проходили і проходять під гаслами «Америка для американців», «Індія для індусів» і т. п. Чи підійшло б гасло «Донбас для українців»? – Ні. Бо Донбас уже півстоліття — невід'ємна складова частина суверенної України. В Донбасі значний відсоток жителів інших національностей, що живуть тут протягом багатьох, іноді багатьох десятиків, поколінь. Такими є греки, росіяни. Донеччина давно стала їхньою батьківщиною, іншої вони не знають. Багато з них вважають рідною мовою українську, а серби взагалі втратили свою національну приналежність. Кожна людина вправі будь-де зберігати своє національне лице, свою мову, культуру, традиції, прагнути і мати змогу повернутись на землю своїх предків. Все це повинні мати і неукраїнці в Донеччині. Але вони не можуть мати права, їдучи на возі українського народу, робити йому зло, зневажати його, своїми вчинками та поведінкою продовжувати віджилі та давно засуджені шовіністичні тенденції. Політика царів сприяла шовіністичній діяльності кожного великороса, від титулованого чиновника чи технічного спеціаліста до некваліфікованого робітника чи селянина включно. Зараз же для цього нема жодних підстав.

Кожна людина має право говорити в колі сім'ї, зі своїми одноплемінцями рідною мовою. Годилось би заохочувати створення греками, білорусами, росіянами, євреями, татарами та іншими представниками національних меншин у Донбасі національних суспільно-культурних товариств з метою вивчення рідної мови, культури та історії свого народу, взаємодопомоги тощо. Сприяти їм шляхом надання приміщень, засобів для друкування газет чи листів і т. п., як то з успіхом робиться для нацменшостей у Польщі, Чехо-Словаччині, Канаді та інших країнах.

Усі середні школи, технікуми, ПТУ, вузи повинні б стати українськими. Початкову ж освіту діти росіян, греків, білорусів, євреїв, татар та інших можуть одержувати рідною мовою з паралельним вивченням української.

Вивчення російської мови починати не з 2-го класу, а з 5–6-го класу, коли дитина в основному вже знатиме рідну мову. Іноземну мову зробити необов'язковим предметом, щоб вивчали лише ті, хто хочуть і можуть вивчати її так, щоб могли читати і говорити.

Сьогодні можна часто почути в робітничому середовищі: хохол, кацап, чорномазий, зверь. І це не викликає в людей обурення, гніву чи навіть осуду. Годилось би суворо карати будь-яку дискримінацію та образи людей за їхню національну приналежність.

Погане знання української мови в Донецькій області (так і російської теж) зумовлене, на мою думку, такими причинами:

1. Розвінчаною нині Сталінською концепцією про відмирання мов і що колись буде єдина в світі мова, яка не буде ні російською, ні...

2. Майже насильницьке перемішування спеціалістів, коли випускників українських вузів направляли в Росію та інші республіки, а на Україну присилали спеціалістів з інших республік. І часто українці назавжди залишались за межами України, а росіяни назавжди на Україні.

3. Гнилим переконанням багатьох людей, що «риба шукає де глибше, а людина де краще». Тобто, що людина живе і працює там, де більше платять, де краща природа чи клімат, де дешевші овочі, фрукти, м'ясо. А прислів'я годилось би доточити словами «якщо в людини риб'ячий мозок».

4. Двомовне навчання починається з другого класу – і формальне вивчення мов, особливо української.

5. Погана мова газет, радіо, шкільних підручників, учителів.

6. Що багато хто думає, що українською мовою звучать тільки сміховинки та пісні, а не знає, що існує велика українська література, що на українську мову перекладено безліч творів світової класики, твори класиків марксизму-ленінізму, написано та перекладено тисячі праць з усіх галузей науки, техніки, філософії, мистецтва. Немає на світі такого, чого не можна було б сказати чи написати українською мовою.

7. Нерозуміння учнями, батьками та й учителями того очевидного факту, що не можна вивчити чужої мови, не вивчивши як слід рідної.

Автор статті народився і виріс у донецькому селі. Вчився в Дніпропетровську, Одесі, Москві. Працював учителем, будівельником, вантажником та кваліфікованим робітником на заводі. Зараз працює слюсарем-монтажником на будівництві електростанцій. Відбув рік у Володимирській тюрмі та 6 років у Мордовських таборах. Злочину ніякого не вчинив. Чимало подорожував, здебільшого по Україні.

Скрізь і з усіма на Україні я говорив українською мовою, втім числі з росіянами, і не зустрічав осуду чи зневаги за це. Скорше симпатії і, зокрема, тих росіян, які не можуть говорити по-українськи і навіть мало розуміють. Цей власний досвід якоюсь мірою свідчить про підсвідоме шанування права кожного українця користуватись рідною мовою.

В одній установі в місті Дружківці мені сказала зав.: «К нам поступило 4320 заявлений, и только одно Ваше по-украински, и я же Вам ничего не говорю». Пізніше вона назвала мене націоналістом за вимогу видати документ українською мовою. Але зразу ж відчула, що сказала не те, і схаменулась. Розійшлись по-людськи, без образ.

Багато з тих, кого доводиться запитати щось на вулиці чи в установі, не розуміє окремих слів і без гніву, доброзичливо просить сказати, що значить незрозуміле слово по-російськи. Багато хто пробує підтримувати розмову українською мовою, але не виходить через брак лексичного матеріалу. І лише одиниці з сотень вбачають у цьому націоналізм, не маючи найменшого поняття, що воно таке. Адже кожній скільки-небудь грамотній людині відомо, що національна гордість, любов до землі дідів та прадідів, любов до рідної мови не має нічого спільного з націоналізмом.

Я не говорю, як те робили нацисти в Німеччині, царські держиморди, польські ксьондзи та магнати, поодинокі росіяни, на жаль, і тепер (весь Советський Союз – это Россия), що українською мовою говоритиме весь світ, вся Росія чи Польща. Але для мене, для кожного українця мова має стати святиною, найдорожчим скарбом. А для кожного з національних меншостей обов'язково її знати, хоч і не вважати святиною, якою для нього має бути його рідна мова. Так же записано в законах, так говорять письменники, визначні діячі партії, партійні документи. Цією статтею хотілось би:

1. Пробудити в своїх земляків українців свідомість приналежності до окремішнього українського народу, одного з багатьох братніх слов'янських народів (росіяни, білоруси, болгар, серби, словенці, словаки, чехи, поляки).

2. Розбудити приспану любов до рідного краю, його культури, героїчного (хоч і трагічного) минулого, щоб прекрасним стало майбутнє.

3. Закликати кожного українця до свідомої праці на користь рідного народу, Батьківщини, України.

4. Звернутись до кожного неукраїнця області з закликом: «Будьмо братами! Шануйте, поважають мову, культуру, традиції народу, на землі якого живе, хліб якого їсте».

Автор проти будь-якого примусу у вивченні мов, у тім числі й рідної української. Хай усе буде добровільне, але щоб кожний знав, що без знання української мови перед юнаком чи дівчиною будуть закриті двері вузів та технікумів України, виключені керівні посади в установах та підприємствах, робота в бібліотеках, книгарнях, музеях, школах та дошкільних закладах України та скрізь, де працівник має справу з людьми. Такі заходи підняли б авторитет мови і вона зайняла б таке місце, яке й на лежить їй по праву суверенності республіки. Від цього ніхто нічого не втратив би, а у вигазі були б усі, в тім числі росіяни та інші національні меншості області, а також українська культура, культура Радянського Союзу та світова культура.

Автор усвідомлює, що написав слабо аргументовано, може, без достатнього логічного зв'язку і переконливості, привів мало яскравих фактів, але думає: краще хай буде хоч це, ніж нічого. Хочеться, щоб стаття зіграла роль хоч слабенького сигналу тривоги у зв'язку з ненормальним становищем з мовою та освітою в Донецькій області. (Хоч, мабуть, годилося б бити в усі дзвони). Сподіваюсь, що на цю статтю відгукнуться журналісти, вчителі, юристи, мовознавці та інші спеціалісти, розроблять тему з науковою аргументацією, з посиланням на документи, історію, доповнять, поправлять помилки та огріхи автора.

З місяць тому я закінчив роботу над цією статтею і почав пошуки, де б надрукувати її на українській машинці. Поїхав до міста Дружківки. Висить об'ява «Машинописные работы». Зайшов. Запитав. Сказала машиністка: «Пожалуйста: 12 – 13 коп. за страницу». А коли сказав, що українською мовою, заявила: «Что Вы, у меня русская машинка. Если бы несколько строчек, это еще можно было бы, а такой объем мне не под силу».

Таке ж саме мені сказали в «Бюро добрих послуг» в м. Краматорську. У Слов'янську мене майже звинуватили в тому, що я так «чисто» говорю по-українськи («Здесь никто так не говорит»). Машиністка (очевидно українка) сказала: «Зачем мне это нужно. По-русски я на печатала бы за час, а по-украински мне мало сидеть три часа, а то и больше». Я запитав, а де ж можна надрукувати? «Поезжайте в Москву, там и на печатают». Пішов до редакції Слов'янської районної газети «Комуніст». Там сказали, що машиністка тільки одна і навіть для себе не встигає друкувати. Порекомендували звернутись у педагогічний інститут. Зайшов у суд. Там подивились на мене як на іноземця і сказали традиційне: «Что Вы? На украинском не печатаем». У педагогічному інституті теж сказали, що машинки російські.

Ці мої ходіння теж свідчать про те, що українська мова в Донецькій області стала другорядною, приреченою на злиття. Добрі послуги роблять тільки російською мовою.

30 грудня 1971 року дав струм енергоблок Слов'янської ДРЕС на 800000 квт. Був мітинг. І я, як монтажник, був на ньому. Виступали керівники будівництва, партійні керівники, передовики виробництва – і жоден не сказав жодного слова українською мовою, ніби це було не на Україні, а десь у Росії. Це теж свідчить про другорядність, нижчість української мови в Донецькій області.

2.1.1972 р. Тихий

Моя адреса: 343260, Донецька область, м. Дружківка-5, хут. Іжевка, Тихий Олексій Іванович.

Зараз у відрядженні: м. Слов'янськ, с. Миколаївка. Гуртож. IV, к. 30.

О. ТИХИЙ

СЛОВНИК НЕВІДПОВІДНИХ НОРМАМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (чужі слова, спотворені слова, кальки і т. п.)¹³

Укладачі прагнуть дати кожному, хто хоче говорити правильно й красиво, найбільш поширені нелітературні слова з подачею правильних відповідників. Матеріалом для словника є, в основному, живе мовлення, а також періодична преса, радіо, телебачення.

Існують певні категорії – культури нації, культури мови та загальної культури людини – і визначаються вони найбільшою мірою рівнем розвитку та широтою вживання літературної мови народу.

Вживання того чи іншого слова, користування літературною мовою, діалектом чи суржилом, вибирання мови (якщо мовець знає їх кілька) для спілкування з певними групами людей є особистою справою кожного мовця. Але народові зовсім не байдуже, як його діти говорять і говоритимуть.

Нікому не спаде на думку обурюватись бідністю або засміченістю мови селянина чи робітника похилого віку, який не здобув навіть початкової освіти. Але якщо нівечить чи зневажає рідну мову вчитель, агроном, лікар чи інженер, у кожного виникає цілком законне почуття обурення і зневаги до такого фахівця, про яких цілком слушно сказано: дикун, аморальна людина.

З певних причин багато людей занедбали рідну українську мову або втратили контакт з нею (в Донецькій області останніх 750 тисяч). Найбільше сприяло цьому процесові міщанське ставлення до мови, відсутність дошкільних закладів, шкіл та вузів, де б навчання та виховання проводилось українською мовою, нерозуміння значення та ролі мови в житті народу та людини.

Навчити правильної літературної мови, дати школярам та всім, хто може і хоче володіти словесною розкішшю рідної мови, покликані, в першу чергу, школа та наші письменники. В умовах двомовності (а точніше, тримовності, бо багато людей говорять суржилом, сумішшю української та російської мов) з явною домінантою російської (телебачення, радіо, преса, школи з російською мовою викладання) нелегко навіть освіченій людині уникнути чужих слів, покручів, кальок. А тим більше важко це для дітей з їхніми психологічними особливостями та бідністю лексики.

Запозичення слів з інших мов є закономірним процесом і має місце чи не в усіх мовах світу. Але до української мови протягом багатьох століть насильно вводили чужі її норми слова, витісняючи споконвічні українські. Цим займалися офіційні й неофіційні представники панівних народів (поляки, німці, росіяни та ін.), а також свої зрадники, що пророкували рідній мові коротке життя й забивали «останнього цвяха» до труни української мови та самого українського народу. Та їм не судилося поховати.

Народ український та його мова живе і житиме вічно!

¹³О. Тихий мислив словник як колективну працю, вона обривається на середині, як і життя автора. Цього «Словника» Олекс Тихий укладав поміж першим і другим ув'язненням – між 1964 і 1977 роками. У машинописі, що зберігся завдяки професорові Василю Скрипці (вже покійному) та філологові Інні Філіпповій, він доведений до літери М включно. Ймовірно, що був зібраний матеріал і до літери Я, але укладач не встиг його передрукувати на своїй друкарській машинці. Отже, блукав цей Словник пустелею яких 40 років. Але він не застарів і не втратив своєї актуальності. Адресований він «вчителям, школярам, а також тим, хто занедбав рідну мову або втратив контакт із нею»; «кожному, хто хоче говорити правильно й красиво».

ПРИНЦИП ПОБУДОВИ СЛОВНИКА

На першому місці ставиться невідповідне нормам української літературної мови слово: спотворене слово – стулка, бомага; калька – дорослішати, воображало, чужі слова – башковитий, любопитство; запозичені слова, що ввійшли в літературну мову – ануляція, безбідно.

На другому місці ставляться слова, що відповідають нормам української літературної мови.

На третьому місці – слова, на основі яких, за тритомним російсько-українським словником, підбирались слова-покручі.

Побудований за такою формою словник дасть можливість кожному легко перевірити себе чи правильно він говорить, чи нема кращого, більш відповідного в даному контексті, слова.

Словник не є нормативним і не розрахований на науковців, редакторів, письменників. Він адресується вчителям, школярам, а також тим, хто занедбав рідну мову або втратив контакт з нею.

Укладачі не дають різних форм слова. З цілого гнізда беруть лиш одно-два найхарактерніших слова. Відчуваючи неповноту даних у пропонованому словнику, читач звернеться до академічних словників чи спеціальних праць з мовознавства.

Словник не є науковою працею, не відкриває чогось нового й майже повністю укладений за тритомним Російсько-Українським словником АН УРСР видавництва «Наукова думка», Київ – 1970 р.

ВІД ВИДАВЦІВ

Після виходу книжки Мова – народ. Висловлювання про мову та її значення в житті народу / Упоряд. Олекса Тихий; післяслово О. Зінкевича. – К.: Смолоскип, 2007. – 416 с. зріс інтерес громадськості й до цього «Словника покручів» – так Олекса Тихий у розмовах називав його. На Донеччині навіть з'явилися охочі доповнювати й продовжувати цю унікальну працю. Тому зважуємося видати її.

Наші втручання у «Словник» мінімальні: складання і виділення умовних скорочень, виправлення явних помилок, заповнення пропусків (у квадратних дужках), введення літери ґ. У машинописі автора деякі споріднені слова подані гніздами. Щоб полегшити їх пошук, розміщуємо всі слова за абеткою (ось чому з'явилася слова на літеру С).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

анат. – анатомія
астр. – астрономія
бот. – ботаніка
буд. – будівництво
воєн. – воєнне
геол. – геологія
грам. – граматики
держ. – державний

мн. – множина
обл. – обласне
орн. – орнітологія
присл. – прислівник
розм. – розмовне
рос. – російський
спец. – спеціальне
спорт. – спортивне

зоол. — зоологія
і т.д. — і так далі
і т.п. — і тому подібне
карт. — картярське

техн. — технічне
укр. — український
хім. — хімія
церк. — церковне

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА

Аа, Бб, Вв, Гг, Ґґ, Дд, Еє, Єє, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй,
Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп., Рр., Сс, Тт., Уу, Фф,
Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, ь, Юю, Яя
Уривок першої сторінки машинопису СЛОВНИКА

Покруч, чуже слово, калька, запозичене слово	Слова, що відповідають нормам української літературної мови, діалектизми, запозичення	Російське слово, за значенням якого підбиралися покручі, чужі слова, кальки, запозичення
--	---	--

а б с у р д	безглуздя, нісенітниця, дурниця а б с у р д	абсурд
авосьКА	сіточка, сітка	авоська
а г о н і я	конання, а г о н і я	агония
ад	пекло	ад
адрес	адреса	адрес
а ї р, аІР	лепеха, татарське зілля, а ї р	аир
аїСТ, аіСТ	лелека, черногуз, бусел, бузько	аист
а к у р а т н и й	охайний, чеперний, а к у р а т н и й	аккуратний
а л м а з	діамант, а л м а з, /інструмент/ алмаз	алмаз
а л т а р, а л т а р ь	вівтар, олтар	алтарь
а л и й	червоний, яскраво-червоний, ясно-червоний	алый
а л я п у в а т о	незграбно, недоладно, грубо, неоковирно	аляповато
а м б а р	комора, гамазея, шпихлір, сипанець, шопа, а м б а р	амбар
а н у л я ц і я	скасування, а н у л я ц і я	аннуляція
антиМОНІї	теревені, лясси, баяндраси, баяси /точити, правити і т.д./	антимони
анЮТИНІ влаЖИ	братки, <u>братчики</u>	анютини глазки
а п л о д и с-м е н т и	оплески, а п л о д и с м е н т и	аплодисменты
а п л о д и р у в а т и	плескати в долоні, а п л о д у-в а т и	аплодировать
арЕСТ	арешт	арест

Покруч, чуже слово, калька, запозичене слово	Слова, що відповідають нормам української літературної мови, діалектизми, запозичення	Російське слово, за значенням якого підбиралися покручі, чужі слова, кальки, запозичення
---	--	--

А

абсурд	беглуздя, нісенітниця, дурниця, абсурд	абсурд
авоська	сіточка, сітка	авоська
агонія	конання, агонія	агония
ад	пекло	ад
адрес	адреса	адрес
аїр, аїр	лелека, татарське зілля, аїр	аир
аїст, аїст	лелека, черногуз, бусел, бузько	аист
акуратний	охайний, чепурний, акуратний	аккуратный
алий	червоний, яскраво- червоний, ясно-червоний	алый
алмаз	діамант, алмаз, (інструмент) алмаз	алмаз
алтар, алтарь	вівтар, олтар	алтарь
аляпувато	незграбно, недоладно, грубо, неоковирно	аляповато
амбар	комора, гамазея, шпихлір, сипанець, шопа, амбар	амбар
антимонії	теревені, ляси, баляндраси, баляси (точити, правити і т.д.)	антимонии
ануляція	скасування, ануляція	аннуляция
анютині глазки	братки, братчики	анютины глазки
аплодирувати	плескати в долоні, аплодувати	аплодировать
аплодисменти	оплески, аплодисменти	аплодисменты
арест	арешт	арест
арестант	в'язень, арештант	арестант
армяк	сіряк, сірячина, свита, свитка	армяк
аромат	пахощі, аромат	аромат
ароматний	запашний, духмяний, запахущий, запашистий, ароматний, ароматичний	ароматный

артачитись	опиратися, пручатися, упиратися, комизитися, коцюбитися, норовитися, баскалитися	артачиться
атеїст	безбожник, атеїст	атеист
ахінея	нісенітниця, дурниця, казна-що, ахінея	ахинея
Б		
баба	жінка, молодиця, баба, (техн.) баба, (ручна) довбня	баба
бабочка	метелик	бабочка
багатообразно	різноманітно	многообразно
багрянородний	порфіроносний, порфірородний	багрянородный
багульник (бот.)	багно (бот.)	багульник
баддя	цебер, цебро, баддя	бадья
баз	загорода, обора, кошара, подвір'я, двір, баз	баз
баклушник	ледар, ледащо, ледащиця, байдич	баклушник
балагур	балясник, баляндрасник, базіка, базікало, жартівник, жартун	балагур
балбес	бельбас, бецман, телепень, бовдур	балбес
балуватися	пустувати, дуріти, балуватися	баловаться
баранка	бублик	баранка
барахло	мотлох, ганчір'я, барахло	барахло
барахтатись	борсатися, вовтузитись, войдуватися	барахтаться
барашковий	смушковий, смушевий	барашковый
барбос	мурло, барбос	барбос
барин	пан, панок, підпанок, полупанок	барин
бариня	пані, панія*	барыня
баришня	панна, панночка, панянка	барышня
бархат	оксамит, бархат	бархат
бархатці	чорнобривці	бархатцы
барщина	панщина	барщина
басня	байка, вигадка	басня
баста	годі, край, досить, амба	баста
бастувати	страйкувати, бастувати	бастовать

батрак	наймит, батрак	батрак
батьошка, батя	тато, татко, батько, (до співбесідника) голубе, батеньку, нене, ой лишенько, ой леле; (священик) панотець, батьошка	батьошка
бахвал	хвалько, хвастун	бахвал
бахрами, бахрома	торочки, тороки, бахрома	бахрома
башка	голова, макітра, довбешка, баняк	башка
башковитий	тямуций, кмітливий, з головою	башковитый
башня	башта (воєн.), вежа, стражниця	башня
баюкати	колисати, люляти	баюкать
бедро	стегно, кульша, клуб	бедро
безалаберно	безглуздо, безладно, безтолково	безалаберно
безбідно	заможнo, у достатку, безбідно	безбедно
безвредно	нешкідливо, безневинно, невинно	безвредно
безвременно	дочасно, передчасно	безвременно
безграмотний	неписьменний, неграмотний, безграмотний	безграмотный
безграничний	безмежний, необмежений, безкрайї, безкрайній, безбережний, безберегий, широкополий	безграничный, безбрежный
безділля	неробство, ледарство, гультяйство	безделье
бездна	безодня, провалля, прірва, безоднява, хлань, відхлань, безліч, сила-силенна, сила	бездна
бездушний	нечулий, безсердечний, безжалісний, безжальний, немилосердний, немилосердий, лютий, бездушний	бездушный
беззаботний	безтурботний, безклопітний, безжурний, нежурливий, безсумний	беззаботный
беззахитний	беззахисний, безборонний, безоборонний, безпорадний, безрадный	беззахитный
безцвітно	безбарвно	бесцветно

безмозглий	безмозкий, безмізкий, безглуздий, безтямний, нетямущий	безмозглый
безнравственный	аморальний, неморальний, розпутний, розпусний, безпутний	безнравственный
безобидний	необразливий, некривдний, невразливий, невинний, безневинний	безобидный
безобразний	бридкий, потворний, неподобний, обурливий, огидний, огидливий, паскудний, поганий, жахливий, поганючий, шпетний	безобразный
безобразник	бешкетник, шибеник	безобразник
безоговорочно	беззастережно, без застережень, безсуперечно	безоговорочно
безопасний	безпечний	безопасный
безопасно	безпечно	безопасно
безопасность	безпека, безпечність	безопасность
безоружний	беззбройний, неозброєний	безоружный
безосновательний	безпідставний, необґрунтований	безосновательный
безподобно	незрівнянно, чудово	бесподобно
безпокоїти	турбувати, непокоїти, тривожити, клопотати	беспокоить
безполезно	некорисно, непотрібно, марно, марне, даремно, даремне, дарма, надаремно, надармо, шкода заходу, марна річ	бесполезно
безпомічно	безпорадно, безпомічно, безрадно, непорадно, безвладно	беспомощно
безпорочний	беззавдний, бездоганий, чесний	беспорочный
безпорядок	безладдя, безлад, нелад, розгартіяш, колот, гармидер	беспорядок
безпощадно	нещадно, безпощадно, немилосердно, немилосердо	беспощадно
безпремінно	неодмінно, обов'язково, конче, доконче, доконечно, доконечне, безпремінно	беспременно

безперервно, безпереривно	безперервно, безупинно, невпинно, ненастанно, безугавно, без угаву	беспрерывно
безпризорник	безпритульний	безпризорник
безпристрасний	безсторонній, неупереджений	беспристрастный
безразлічний	байдужий, байдужний, байдужливий, збайдужілий, збайдужнілий, індеферентний	безразличный
безропотно	не ремствує, покірливо, покірно, безмовно	безропотно
безсознательно	несвідомо, позасвідомо, без тямки, не в тямку, без тямку	бессознательно
безстыдница	безсоромна, соромітниця, безстыдница	бесстыдница
безумний	божевільний, шалений, безумний, страшений, надзвичайний, навіжений, причинний	безумный
безумовний	безумовний	безусловный
безуспішно	невдало, даремно, даремне, надаремно, надаремне, марно, марне, надармо	безуспешно
безустанно	невпинно, безупинно, без упину, ненастанно, безперестанно, безперестанку, невгамовно, непогамовно, непогамовано, невтомно, безустанно	безустанно
безхитрісний	нехитрий, нелукавий, щирий, немудрий, простий	бесхитростный
безцінний	неоцінений, малоцінний, безцінний	бесценный
безшабашно	відчайдушно, одчайдушно	бесшабашно
безщотно	незліченно, незчисленно	бесщотно
белена	блекота	белена
белиберда	нісенітниця, нісенітниці, дурниця	белиберда
бережно	дбайливо, обачно, бережно	бережно
беременность	вагітність	беременность
бешено	скажено, шалено, люто, розлючено, осатаніло, знавісніло	бешено
биль	минуле, колище, старовинне, бувальщина	быль

бистрий	швидкий, скорий, прудкий, моторний	быстрый
бити баклуші	байдикувати, байдувати, бити байдики (байди, баглаї), м'яти ханьки	бить баклуши
битон	бідон	бидон
бідняга	бідолаха, бідолашний, бідака, неборак, сіромаха, безталанний, сердега	бедняга
бідовий	спритний, моторний, меткий, жвавий	бедовый
бідокур	бешкетник, пустун, шибеник, збиточник	бедокур
бідствувати	бідувати, поневірятися, бідкатися	бедствовать
Білет	квиток, картка, (держ. скарбниці) білет, (вовчий) білет	билет
білля	білизна	белье
благovidний	гожий, пригожий, миловидний, пристойний	благovidный
благовоспитаний	вихований, ґречний	благовоспитанный
благоговіння	побожність, шанобливість, благоговіння	благоговление
благодарити	дякувати	благодарить
благодетель	благодійник, добродієць, добродій, добродійник	благодетель
благородний	шляхетний, благородний	благородный
благосклонно	прихильно, доброзичливо, ласкаво	благосклонно
блесна	блешня, блешня	блесна
близнеці	близнюки, близнята	близнецы
близорукий	короткозорий	близорукий
блик, білїк	поиск, відблиск, скалка	блик
блин (блини)	млинець (млинци)	блин (блины)
бобиль	бурлага, нетяга, бездомник	бобыль
бодрий	бадьорий	бодрый
боеспосібність	боездатність, боеспроможність	боеспособность
бойкий	жвавий, моторний, меткий, спритний	бойкий
бокал, бакал	келих, чара, бокал	бокал
болван	дурень, бовдур, лобур, телепень, йолоп, бевзень, (статуя) бовван	болван

боліти	хворати, хорувати, нездужати, недужати, слабувати	болеть
болотистий	багнистий, болотяний, болотистий	болотистый
болтать	(язиком) базікати, молоти, теревенити, цвенькати, ляпати, верзти, варнякати, п'яткати, розп'яткувати, плескати, пащекувати, (ногами) дригати, (рідину) бовтати	болтать
больница	лікарня, шпиталь	больница
больно	боляче, прикро, тяжко	больно
бормотання	бурмотіння, мимрення, буботіння, бурмотання	бормотанье
боров	кабан	боров
боров (буд.), боровок, буравок	лежень, лежак	боров
боязнь	страх, острах, пострах, опаска, побоювання	боязнь
брак	шлюб, одруження, подружжя, (зіпсована продукція, товар) брак, вибірки	брак
бревно	колода, деревина	бревно
бред	марення, маячення, верзіння, нісенітниця	бред
брезгать, брезгувати	гидувати, бридитися; гребувати	брезгать
брем'я	тягар, вага**, ноша	бремя
бриліант	діамант, бриліант	брилиант
бросати	кидати	бросать
брюзлий, брюзкий	брезкий, обреский	брюзглий
брюки	штани, брюки	брюки
брюхастий, брюхатий	череватий, пузатий	брюхатый
бугор	пагорб, горб, бугор	бугор
будущий, будучий	майбутній, прийдешній, наступний	будущий
букашка	комашка, кузька	букашка
булавка	шпилька	булавка
бумага, бомага	папір, документ	бумага
бунтовщик, бунтівщик	бунтар, бунтівник	бунтовщик
бурки	валянки, повстяники	бурки

бурлити	вирувати, бурувати, буяти, шумувати, клекотати, нуртувати, бурлити	бурлить
буси	намисто, дутки, буси	бусы
бутилка	пляшка, сулія, сулійка	бутылка
бутузити	лупити, лупцювати, дубасити, молотити, чухрати, духопелити	бутузить
буханка	паляниця, хлібина, буханець	буханка
буян	бешкетник, забіяка, буян	буян
важний	важливий, важний, поважний, значний, статечний, величний, пишний, пихатий, бундючний, гордий, добрячий	важный

В

вакансія	вільне місце, вакансія	вакансия
валандатись	гаятися, баритися, воловодитися, вовтузитися, валандатись, швендяти, байдикувати, тинятися, гайнувати (час)	валандаться
ванька-встанька	іванець-киванець, іван-покиван	ванька-встанька
варяжки	рукавиці, рукавички	варежки
васильок	(синій) волошка, (запашний) васильок, (рогатий синій) сокирка	василек
ваяння	ліплення, різьба, різблення, різьбярство	ваяние
вброд	бродом, убрід	вброд
вверх	вгору, угору, вверх, догори, нагору, наверх	вверх
вверху	вгорі, угорі, нагорі, наверху	вверху
ввиду	зважаючи на, з огляду на, у зв'язку з	ввиду
вволю	досхочу, уволу, донесхочу	вволю
вв'язуватись	устрявати, утручатися, уплутуватись, ув'язуватись	ввязываться
вгиб	угин	вгиб
вгорячах	зопалу, згарячу, згаряча	вгорячах
вдалі, вдалеке	удалині, у далечині, віддалік, віддалеки, віддаля	вдали, вдалеке
вдвоє	удвічі, удвоє, у два рази	вдвое

вдобавок	на (у) додаток,	вдобавок
вдохновення	додатково, до того ж натхнення, захват, піднесення	вдохновение
вдребезги	ущент, на (у) дрізки, на (у) друзки, на гамуз	вдребезги
вдруг	раптом, враз, нараз, коли, коли це, нагло, зненацька, притьмом, притьма	вдруг
вдумчиво	вдумливо	вдумчиво
вердикт	присуд, вирок, вердикт	вердикт
верениця	низка, плетениця, ряд, рядок, ключ	верениця
вереск	верес (бот.)	вереск
верзило	здоровань, здоровило	верзила
верстачок	верстатик	верстачок
верф	корабельня, верф	верфь
верхом	верхи, на охляп	верхом
веселка, весьолка	копистка, мішалка	веселка
весілля	веселоці, розваги, забава, весілля (укр.) – свадьба (рос.)	веселье
веєр	віяло, вахляр	веєр
вежливий	ввічливий, ґречний, чемний, звичайний	вежливый
вероятность, вірогідність	імовірність, правдоподібність, можливість	вероятность
взамін, взамен	натомість, замість того, затомість	взамен
взаправду	справді, насправжки, насправжки	взаправду
вздор	дурниця, нісенітниця, абищо, верзіння	вздор
взискання	стягнення, правлення, справлення, стягання, стягування, покарання, кара	взыскание
взрив	вибух, висадження, підривання, руйнування	взрив
взросліти, дорослішати	підростати, ставати дорослим	взрослеть
взятка	хабар	взятка
виборочно	вибірково	выборочно
вибраковка	вибракування, вибраковування	выбраковка

виговор	догана, вимова, говірка	выговор
вигода	користь, пожиток, вигода	выгода
вигружати	вивантажувати, розвантажувати	выгружать
видвиженець	висуванець	выдвиженец
видвижний	висувний	выдвижной
видвинутий	висунений, висунутий, виставлений	выдвинутый
видворить	виселити, (множина) повиселяти	выдворить
видержаний	витриманий, видержаний, стриманий, додержаний, складений	выдержанный
видержка	витримка, володіння собою, самовладання, витриманість, витривалість, видержка	выдержка
видох	видих	выдох
видумка	вигадка, видумка, вигад, витівка, примха, забаганка	выдумка
видьоргування	висмикування, виривання, витягання, вибирання	выдергивание
вижарки	вишкварки, шкварки	выжарки
вижатий	вичавлений, вижатий, видавлений, видушений, вигнічений, викручений, віджатий, витиснений, витиснутий, випхнутий	выжатый
вижигання	випалювання, випалення, випікання, випечення	выжигание
виждання	чекання, вичикування, очікування, чатування, виждання	выжидание
вижимало	жмикрут	выжимала
визваний	викликаний, прикликаний, спричинений, породжений, збуджений	вызванный
виздоровляючий	який (що) видужує (одужує), видужуючий, одужуючий	выздоровляющий
визов	виклик, викликання, прикликання	вызов
викарабкатися	видратися, видертися, видряпатися, зідратися, здертися	выкарабкаться
викатчик	викатник	выкатчик

виключити	вимкнути, виключити, відключити (щось)	выключить
виковирювання	виколупування	выковыривание
викормлювання	вигодовування, годування, годівля	выкармливание
викорчовка	викорчовування, корчування, викорчування	выкорчовка
викройка	викройка	выкройка
вилічений	вилікуваний, вигоєний	вылеченный
вилка	(столова) виделка, (штепсельна) вилка, (в шахтах) вилка	вилка
вимагатель	вимагач, здирник, здирця; дерій, шантажист	вымагатель
вимерший	вимерлий, який (що) вмер	вымерший
вимишлений	вигаданий, вимишлений	вымышленный
вимоїна	вимивина, водомий, водорий	вымоина
виновник	винуватець, провинник, провинець, причинець	виновник
виносливий	витричалий, терплячий	выносливый
винуюдять	змушувати, вимушувати, примушувати, присилувати, приневолювати	вынуждать
випивший	який (що) випив, підпилий, підпитий, напідпитку, підхмелений, під чаркою	выпивший
виписка	виписування, передплата, передплачування, цитата, виписка (напр., з книги)	выписка
випригнути	виплигнути, вистрибнути, вискочити	выпрыгнуть
випукло	опукло, виразно, чітко, яскраво, випукло	выпукло
випутуватися	виплутуватися, розплутуватися; виборсуватися, вимотуватися	выпутываться
виругать	вилаяти, вибатькувати	выругать
висвободити	вивільнити, звільнити, визволити	высвободить
виск	верещання, скавуління, вищання, виск, скавучання, скавчання, скиглення, скімлення, скигління, кувікання,	визг

висказаний	висловлений, вимовлений, виговорений	высказанный
високомеріє	зарозумілість, бундючність, гордовитість, пихатість	высокомерие
високомірно	зарозуміло, бундючно, гордовито, згорда, пихато, пихливо	высокомерно
високопарно	пишномовно, високомовно	высокопарно
високоуважаємий	вельмишановний, високошанований, високоповажний, високоповажаний	высокоуважаемый
високуватий	зависокий	высоковатый
висосаний	висмоктаний, виссаний	высосанный
вистріл, вистрел	постріл	выстрел
витрезвитель	витверезник	вытрезвитель
виходка	витівка, вихватка, вибрик	выходка
вичислення	вилічення, обчислювання, обчислення, вирахування, вилічування	вычисление
вищитаний	вилічений, вирахований, обчислений, вичислений	высчитанный
віки	повіки, віка	веки
віковічно	одвічно, відвічно, предковічно, віковічно	вековечно
він'єтка	візерунок, він'єтка	виньетка
вісьма	вельми, дуже, надто	весьма
вітвистий	гіллястий, гільчастий, гількуватий, галузистий, широковітий, широкогіллястий, розложистий	ветвистый
вітерок	вітерець, вітрець, легіт	ветерок
вітіюватий	кучерявий, барвистий, квітчастий, закрутистий, пишномовний, красномовний, хитромовний	витиеватый
вітреник	вітрогон, вертихвіст, жевжик, шалапут, вертипорох, гонивітер, баламут, баламута	ветреник
вічно	завжди, завжди, довічно, довіку, віковічно, одвічно, відвічно, поки світа й сонця, вічно, повсякчас, повсякчасно, раз у раз	вечно

включать (в список)	заносити, занести, включати (до списку, в список), записувати	включать
включити (двигун, світло...)	увімкнути, включити	включать
вкратці	коротко, стисло, коротенько	вкратце
вкусно	смачно, смаковито	вкусно
влагний	вологий, зволожений, воложистий, вогкий, змокрілий, вільготний	влажный
вмиг	миттю, умить, враз	вмиг
вміняти в обов'язок	зобов'язувати (кого), ставити за обов'язок (кому)	вменять в обязанность
вмісті	разом, укупі, сукупно, укупочці, укупці, поспіль, посполу, гуртом	вместе
вначалі	спочатку, на початку, спершу, сперш	вначале
внезапно	раптово, нагло, знагла, прикро, враз, несподівано, зненацька	внезапно
внушати	навіювати, навівати, викликати, вселяти, підказувати, прищеплювати	внушать
внятний	виразний, зрозумілий, ясний, розбірливий, розбірний, чутний	внятный
вовіки	довіку, повік, повіки, вік, поки віку (життя), ніколи	вовек, вовеки
воврем'я	вчасно, в пору, до речі	вовремя
вовсю	щосили, з усієї сили, з усіх сил, що є сили (сил), щодуху, що є духу	вовсю
вовчанка	вовчак, вовчий лишай	волчанка
водка	горілка, оковита, (хім.) царська водка	водка
водоворот	вир, водоверть, чорторий, коловерть, нурт, нурта, водокрут	водоворот
водойом	водойма, водоймище	водоем
водопровод	водогін, водопровід	водопоровод
водорозділ	вододіл	водораздел
водоснабженіє	водопостачання	водоснабжение
водохранилище	водосховище, водоймище	водохранилище

воєнврач	військлікар	воєнврач
возведення	зведення, виведення, підведення; піднімання, підіймання, спорудження, будування, збудування, побудування, ставлення, мурування, піднесення	возведение
возвеличення	звеличення, звеличання, звеличування	возвеличение
возврат	повернення, повертання, вороття, поворот	возврат
возглас	вигук, поклик, оклик, окрик, покрик	возглас
воздух	повітря, (церк.) воздух	воздух
воззваніє	відозва, звернення, волення, благання, звертання	воззвание
воззреніє	погляд, переконання	воззрение
возле	побіля, поблизу, коло, біля, побіля, край, окрай, під, попід, при, попри, обіч	возле
возмездіє	відплата, віддяка, кара, покара, помста, нагорода	возмездие
возміщати	відшкодовувати, оплачувати, покривати, повертати, вертати, надолужувати, компенсувати	возмещать
ВОЗМОЖНО	можливо, як можна, якомога, по можливості, по змозі	ВОЗМОЖНО
возмутитель	підбурювач, підбурник, бунтівник, баламут, баламута, порушник	возмутитель
возня	метушня, вовтуження, шамотня, тяганина, шпортання, клопіт, клопоти, морока	возня
возрадуватися	зрадіти	возрадоваться
возраст	вік, літа	возраст
возчик	возій, хурник, возильник	возчик
вой	виття, завивання, квилення, скиглення, голосіння	вой
войлок	повсть, повстина	войлок
войлочний	повстяний, повстяний, повстинний	войлочный

волшебник	чарівник, чародій, чародійник, чаклун, характерник	волшебник
вольничати	сваволити	вольничать
воняти	смердіти, тхнути, нести, воняти	вонять
вонь	сморід	вонь
воображало	чванько, зарозумілець, зарозуміла людина	воображала
воображеніє	уява, уявлення	воображение
воодушевлення	натхнення, поривання, піднесення, порив, запалення, захват, залення, запалювання, запал	воодушенление
воплощення	втілення, втілювання	воплощение
воплъ	зойк, крик, лемент	воплъ
вор	злодій, злочинець, крадій, лиходій	вор
воронений	воронований, (сталь воронована)	воронённый
воронка	лійка, вирва (яма)	воронка
ворот	комір, (техн.) коловорот, коловоріт, корба	ворот
воротило	верховод, верховода, ділок	воротила
ворчливий	буркотливий, воркотливий, вуркотливий	ворчливый
воспитаний	вихований, викоханий, виплеканий, випещений, вигодуваний	воспитанный
вспоминання	спогад, спомин, згадка, споминка, споминок	вспоминаие
восприпятствувати	перешкодити, стати на перешкоді, не допустити, не дозволити, заборонити	воспрепятствовать
восстановити	поновити, поновити, відбудувати, підбурити, підняти, настроїти	восстановить
восхвалення	вихваляння, звеличення, звеличання, звеличування, величання, похвала, похвальба	восхваление
восхитітельно	прекрасно, чудово, чарівно	восхитительно
вот	от, ось	вот
впадина	западина	впадина

вперегонки	наввипередки, наперегони	вперегонки
впереді	спереду, поперед, попереду, попереду	впереди
вперекор	наперекір, всупереч	вперекор
вперехват	перехоплюючи рукою, напереріз, навперейми	вперехват
впитувати	убирати, усмоктувати, усотувати	впитывать
впівп'яну	напідпитку, під чаркою	вполпьяна
вплав	плавом, уплав	вплавь
вплотну	впритул, щільно, дуже близько, бузпосередньо, як слід, по-справжньому	вплотную
вполне	цілком, сповна, сповна, уповні	вполне
впопихах	поспішаючи, хапаючись, похапки, похапцем, поспіхом; з поспіхом, за поспіхом, спохвату	впопыхах
впрочим	а втім, втім, але, проте, а проте зрештою	впрочем
впусту	даремно, даремне, надаремно, надаремне, надармо, марно, марне, попустому, на вітер	впустую
вражда	ворожнеча, ворогування, ворожість	вражда
врач	лікар, лікарка	врач
вращати	обертати, вертіти, крутити	вращать
вред	школа, шкідливість, вада	вред
вредний	шкідливий, вадливий	вредный
временами	часом, часам, іноді, інколи	временами
временно	тимчасово, дочасно	временно
врем'янка	тимчасова споруда (хата, грубка, драбина, дорога тощо)	временка
врозлад	у незгоді, недружно, різноголоса, безладно, не в лад	вразлад
врозплох	знанацька, несподівано	врасплох
врозрядку	врозбивку, розбивкою, розрядкою, врозрядку	вразрядку
вросипну	врозтіч, врозсип	врассыпную

врозумительно	зрозуміло, ясно, переконливо, повчально, напоумливо	вразумительно
врозумляти	напоумляти, напучувати, напучати, на (добрий) розум наставляти, переконувати	вразумлять
врозь	нарізно, різно, урізнобіч, порізно, по одному, поодинці, у різні боки	врозь
всадник	вершник, верхівець	всадник
всемирний	всесвітній	всемирный
всемірно	всіляко, усякими (усіма) способами (засобами), всемірно, всебічно, всесторонньо	всемерно
всеоб'ємлющий	всеосяжний, всеохоплюючий, всеобіймаючий	всеобъемлющий
всесокрушающий	нищівний, всепереможний, всерозтрощуючий	всесокрушающий
всеціло	цілком, цілковито	всецело
всечасно	повсякчас, повсякчасно, безнастанно, постійно	всечасно
всігда	завжди, завжди, завсіди, завсіди, повсякчас, повсякчасно, усякчас, завше	всегда
вскользь	побіжно, мимохідь, між іншим	вскользь
вскорі	незабаром, невдовзі, скоро, швидко, незабавки, незабавом, небавом, неподовзі	вскоре
всліпу	наосліп, осліп, сліпма, всліпу, сліпцем	вслепую
вслух	уголос, голосно	вслух
всмятку	некруто, рідко	всмятку
всплошну	суцільно, поспіль, щільно, підряд, уряд, геть увесь, геть чисто весь	всплошную
встрьопка	прочухан, прочуханка, нагінка, натруска	встрепка
втайні	потай, потайки, потайно, потайком, потаємно, потаємне, потаємці, таємно, у глибині душі	втайне

в'юга	завірюха, віхола, хуртовина, хуга, хуговій, сніговій, сніговиця, сніговійниця, сніжниця, завія, хурделеця, хурдига, метелиця	в்யюга
в'юнок (бот.)	березка, берізка, повій, повійка	в்யюнок
в'яз	в'яз, берест	вяз

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Алтухов Володимир – ст. викладач кафедри мовної підготовки ДонНТУ (м. Покровськ), член Національної спілки журналістів України, член Української спілки ветеранів Афганістану, голова правління Покровської організації Товариства «Знання» України.

Білько Дмитро Вікторович – культуролог, вчений секретар Донецького обласного краєзнавчого музею (м. Краматорськ), член Донецької обласної організації НСКУ, дослідник українського дисидентського руху, зокрема діяльності О. І. Тихого.

Дзюба Іван Михайлович (нар. 26 липня 1931, с. Миколаївка, Волноваський район) – український літературознавець, літературний критик, громадський діяч, дисидент радянських часів, Герой України (2001), академік НАНУ, другий Міністр культури України (1992–1994), голова Комітету з національної премії України імені Тараса Шевченка (1999–2001), керівник відділу загальних енциклопедичних досліджень Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Співголова Головної редакційної колегії «Енциклопедії сучасної України». Головний редактор журналу «Сучасність» (у 1990-х роках), редактор відділу перекладної літератури видавництва «Дніпро» (у 1969–1972 роках), член редколегій наукових часописів «Київська старовина», «Слово і час», «Євроатлантика» тощо.

Доценко Юрій Тимофійович – відомий журналіст і поет родом із Краматорська, член Національної Спілки письменників України, лауреат багатьох премій і відзнак.

Жуковський Станіслав Віталійович – поет, публіцист. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Член Національної спілки письменників України. Очолював Донецьку обласну письменницьку організацію (2001–2011). Автор близько 20 поетичних книг. Відзначений регіональними преміями ім. В. Сосюри, Г. Кривди, міжнародною премією ім. Г. Сковороди. Має звання «Заслужений працівник культури України».

Качур Володимир Васильович – педагог, краєзнавець, історик, публіцист, голова міського осередку Національної Спілки Краєзнавців України. Автор книги «Історія Дружківки та її округи від найдавніших часів до кінця XIX століття. (м. Дружківка, Донецької області). Член правління ГО «Товариство Олексі Тихого».

Козловський Ігор Анатолійович – український вчений та громадський діяч, відомий в Україні та світі фахівець з релігійних, духовних і психофізичних систем. Кандидат історичних наук. Президент Центру релігієзнавчих досліджень та міжнародних духовних стосунків, керівник Донецького обласного відділення Української асоціації релігієзнавців, президент Донецької обласної громадської організації «Центр Діскавері», керівник Міжнародного центру християнсько-мусульманського діалогу і співпраці. Член Донецького відділення НТШ. Президент Школи Аюрведи-Йоги-Тантри «Центру Діскавері».

Максименко Олег Леонідович – краматорський краєзнавець, член Слов'янської осередку Донецької обласної організації краєзнавців НСКУ, вивчає українську літературну спадщину Донеччини, біографії україномовних авторів та літературні процеси у Краматорську та Слов'янську XIX–XX ст..

Романько Валерій Іванович – доцент Донбаського державного педагогічного університету. Кандидат педагогічних наук. Член Національних спілок письменників, журналістів, краєзнавців України. Голова Донецької обласної організації НСКУ. Відзначений Почесною грамотою Верховної Ради України, декількома всеукраїнськими та регіональними літературно мистецькими та краєзнавчими преміями.

Романько Олександр Валерійович (1973–2017) – член Національних спілок журналістів та краєзнавців України. Закінчив Слов'янський педінститут. Викладав філософію та релігієзнавство у Слов'янському педуніверситеті, Слов'янському авіаційному коледжі. Працював на телебаченні у Дніпрі та журналістом у ряді газет. Автор поетичних книг «Не замучит мене хромота», «Мімікрія і мартиролог», публіцистичних статей «Листи з провінції».

Відзначений званням лауреата премії ім. М. Петренка, народною відзнакою «За звільнення Слов'янська. 2014». Має звання «Почесний краєзнавець Донеччини». У віці 44 років трагічно загинув.

Степова Олена – українська блогерка та письменниця з Донбасу. Прізвище є вигаданим, справжнього письменника не називає. Народилася в Довжанську (Свердловськ) Луганської області. Працювала підприємцем, 2000 року приєдналася до правозахисної діяльності. Була членом Народного Руху. З початку війни на Донбасі пише про неї в блозі. Прізвище Степова взяла в квітні, коли місцева влада почала її переслідувати, справжнє прізвище Олена не називає. Під час АТО переїхала з дітьми в село неподалік Переяслава-Хмельницького на Київщині до друзів. Пише на тему війни на Донбасі, як все починалося, що відбувається на окупованих територіях. В грудні на основі блогу видала книгу «Все буде Україна». Поміж іншого, Олена називає Ірину Фаріон як одну з тих, хто налаштував проти України людей Донбасу.

Стяжкина Елена Викторовна – українська письменниця, свої перші твори опублікувала під псевдонимом Елена Юрская, історик. Старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Професор кафедри історії славян Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Тихий Олекс Іванович (1927–1984) – відомий український дисидент, правозахисник, один із засновників Української Гельсінської групи (УГГ). Народився на Донеччині поблизу Дружківки, працював учителем. За антирадянські висловлювання та протест проти введення радянських військ до Угорщини засуджений 1957 року, а вдруге – 1977-го – за участь і УГГ. Загинув у колонії, перепохований 1989 року разом із Василем Стусом та Юрієм Литвином у Києві.

Фіалко Євген Борисович – громадський діяч, відомий дружківський краєзнавець, член НСКУ, журналіст, редактор газети «Наша Дружковка», член правління ГО «Товариство Олексі Тихого».

Циміданов Віталій Владиславович – археолог, канд. істор. Наук, завідувач відділом охорони пам'яток археології, історії та культури ДОКМ. Спеціалізується на вивченні археології доби ранньої бронзи. Крім цього, має у своєму доробку чимало статей на краєзнавчі теми. Один із небагатьох археологів, що виїхали з окупованої території. Пішов із життя в лютому 2019 року.

Шаповалов Євген Олексійович – громадський діяч, краєзнавець, член НСКУ, упорядник і видавець багатьох видань з краєзнавства, а також щодо життя та діяльності Олексі Тихого, засновник і голова правління ГО «Товариства Олексі Тихого», депутат Олексієво-Дружківської селищної ради.

Науково-популярне видання

ГО «ТОВАРИСТВО ОЛЕКСИ ТИХОГО»

**Історико-краєзнавчий
та літературно-мистецький альманах**

Степ/Step

НЕСКОРЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС

ВИПУСК 2

(Історія, постаті, культура, мистецтво)

Надруковано: ПП "Ліана-М" Львів, вул. С Бандери, 45
тел/факс (032) 235-22-32
E-mail: ommzmik@ukr.net